

Duurzame-energiecollectieven

Een onderzoek naar de motieven en levensstijl van burgers die zich sterk maken voor
decentrale duurzame energie

Lisan van Loon

Masterthesis van de opleiding Milieu-maatschappijwetenschappen

Faculteit der Managementwetenschappen, Radboud Universiteit Nijmegen

Maart, 2014

Duurzame-energiecollectieven - Een onderzoek naar de motieven en levensstijl van burgers die zich sterk maken voor decentrale duurzame energie

Masterthesis van de opleiding Milieu-maatschappijwetenschappen (*social and political science of the environment*), Faculteit der Managementwetenschappen, Radboud Universiteit Nijmegen

Auteur: Lisan van Loon

Studentnummer: S4150481

Contact: lisanvanloon@gmail.com

Datum: 3 maart, 2014

Begeleiders

Mark Wiering en Swinda Pfau (Radboud Universiteit)

Harry van Breen (Alliander)

Radboud Universiteit Nijmegen

alliander

Printwijzer

Mocht u deze thesis in zwart/wit willen printen, let er dan op dat de figuren op pagina's 39, 44, 48 en 58 het beste begrepen kunnen worden wanneer deze in kleur worden afgedrukt. Overigens heeft dubbelzijdig printen vanuit milieuoogpunt de voorkeur.

Voorwoord

Deze masterthesis is het sluitstuk van de opleiding Milieu-maatschappijwetenschappen die ik met veel interesse aan de Radboud Universiteit heb gevolgd. Na mijn hbo-opleiding bedrijfskunde was ik op zoek naar verdieping en wilde ik meer te weten komen van sociale en milieugerelateerde vraagstukken. Na een schakeljaar en een intensief master-jaar (wat iets meer werd dan een jaar), kan ik volmondig beweren dat deze wens is vervuld.

Dit onderzoek heb ik mogen uitvoeren bij netwerkbedrijf Alliander. Daar vormde ik samen met vier andere masterstudenten een denktank met als thema burgerinitiatieven rondom duurzame energie. Ieder vanuit een andere opleiding hebben we dit fenomeen onderzocht en onze resultaten gebundeld in een publicatie die tevens als bron diende voor mijn individuele onderzoek. Deelname aan de denktank heeft er dan ook voor gezorgd dat de resultaten van dit onderzoek in een breed kader tot stand zijn gekomen. De mogelijkheid om tijdens mijn stage samen te werken en kennis uit te wisselen met andere studenten heb ik als zeer prettig en interessant ervaren.

In dit voorwoord wil ik een aantal mensen bedanken voor hun bijdrage aan dit onderzoek. Ten eerste de zeventien respondenten die ik mocht interviewen over hun motieven en levensstijl. De uitgebreide gesprekken, vaak bij de mensen thuis, vond ik één van de leukste aspecten van dit onderzoek. Bedankt voor jullie openheid en gastvrijheid.

Daarnaast wil ik mijn begeleiders bedanken. Vanuit de Radboud Universiteit waren dit Mark Wiering en Swinda Pfau, bij Alliander werd ik begeleid door Harry van Breen. Voor alle drie geldt dat ik ze dankbaar ben voor hun kritische en behulpzame houding. De regelmatige feedbacksessies die ik met jullie had, gaven mij vaak de juiste prikkel om weer door te gaan. Het schrijven van deze thesis heb ik als een uitdaging ervaren, het voltooien ervan als een overwinning op mezelf.

Lisan van Loon

Nijmegen, 3 maart 2014

Samenvatting

In het kader van de Europese 20-20-20 doelstellingen zou Nederland in 2020 20% van haar energie op een duurzame manier moeten opwekken. In 2011 was het aandeel duurzame energie 4,3% en het ziet er naar uit dat we in 2020 niet verder komen dan 12%. Hoewel overheid en bedrijfsleven zich nog te passief opstellen, laten burgers zien dat zij duurzame energie wel belangrijk vinden. Steeds meer burgers verenigen zich namelijk in particuliere energiecoöperaties, in dit onderzoek ook wel duurzame-energiecollectieven genoemd (DEC). Om een beter beeld te krijgen van de mensen die lid worden van dergelijke collectieven, staat in dit kwalitatieve onderzoek de volgende vraag centraal:

In hoeverre is er samenhang tussen het motief van mensen om lid te worden van een duurzaam energiecollectief en de waarde die zij hechten aan duurzaamheid in hun levensstijl?

Sinds 2007 is het aantal energiecollectieven explosief gegroeid en is een breed palet van deze burgerinitiatieven ontstaan. Hierdoor bestaat er nog geen volledig beeld van de beweegredenen van de mensen die lid worden van een DEC. Worden zij wel gedreven door zorg om natuur en milieu of spelen er andere motieven mee? En in het geval van een idealistisch motief, hoe verhoudt zich dit tot hun dagelijkse leven? Is duurzaamheid een doorslaggevende waarde in hun levensstijl?

Om deze vragen te beantwoorden zijn zeventien leden van vier verschillende DEC geïnterviewd. Het gaat om de volgende collectieven: De Eendracht, De Windvogel, Zaanse Energie Koöperatie en Vogelwijk Energie(k). Voor het inventariseren van de motieven is gekozen voor een open benadering zonder vooraf bepaalde categorieën. Wat betreft de levensstijl is gebruik gemaakt het sociale praktijken model van Spaargaren (2003). Op basis hiervan zijn vier consumptiedomeinen bepaald waarop de respondenten zijn onderzocht: Energie, Mobiliteit, Voedsel en Vrije tijd. Naast face-to-face, semigestructureerde interviews, hebben de respondenten een ecologische voetafdruktest ingevuld. Tot slot heb ik literatuuronderzoek gedaan om de resultaten van mijn dataverzameling te vergelijken en in een breder wetenschappelijk kader te plaatsen.

Uit de interviews zijn op inductieve wijze vijf categorieën motieven ontstaan en drie categorieën met betrekking tot de waarde die de respondenten hechten aan duurzaamheid in hun levensstijl. Het merendeel, namelijk dertien van de zeventien respondenten noemden een motief in de categorie *Duurzaamheid en milieu*. De categorieën die daarna het meeste voor kwamen zijn *Lokaal en kleinschalig* en *Coöperatief en bottom-up*, met respectievelijk zeven en zes respondenten. Een milieubewuste instelling is dus inderdaad het hoofdmotief gebleken voor de meeste leden. Daarnaast hechten zij ook veel waarde aan (lokale) sociale cohesie en het ontplooiën van burgerinitiatieven.

Met name voor de ledenwerving van energiecollectieven is het handig om te weten dat het promoten van de verschillende aspecten van een collectief (duurzaamheid, kleinschaligheid, gezamenlijkheid etc.) meer leden kan opleveren dan alleen de promotie van het groene karakter van een collectief. Ook voor Alliander is het goed om te weten wat de mensen in DEC beweegt. In het contact met energiecollectieven is het belangrijk om de maatschappelijke doelstelling van het netwerkbedrijf uit te dragen. Op die manier zal eerder aansluiting gevonden worden met de leden van duurzame-energiecollectieven.

De waarde die gehecht wordt aan duurzaamheid in de levensstijl bleek in drie categorieën te formuleren: *Essentieel*, *Belangrijk* en *Onbelangrijk*. Het is duidelijk geworden dat de categorie waarin een respondent valt, per levensstijlaspect kan verschillen. Op het gebied van het eigen energiegebruik gaven acht respondenten aan dat duurzaamheid de essentiële waarde is. Het lijkt er op dat lidmaatschap van een DEC zorgt voor meer bewustzijn van duurzame handelingen op dit aspect. Op het aspect Mobiliteit gaven acht respondenten aan duurzaamheid onbelangrijk te vinden. Hier zijn andere waarden als tijdswinst en vrijheid de dominante factoren. Voor Voedsel geldt dat de meeste respondenten (10) duurzaamheid wel belangrijk vinden maar dit afwegen tegen andere waarden als prijs en beschikbaarheid van milieu- en/of diervriendelijke producten. Wat betreft Vrije tijd is de verdeeldheid groter, maar toch kan gezegd worden dat de meerderheid van de respondenten duurzaamheid niet als bepalende waarde ziet voor zijn/haar vrijetijdsbesteding (7 maal *Belangrijk* en 7 maal *Onbelangrijk*). Mogelijk komt dit door dat duurzaamheid en Vrije tijd voor veel mensen (nog) geen logische combinatie is.

Bovenstaande betekent dat duurzame handelingen op de aspecten Voedsel, Mobiliteit en Vrije tijd verder gestimuleerd mogen worden. De energiecollectieven zouden hier zelf een rol in kunnen spelen door hun activiteiten uit breiden. Door met meer duurzame alternatieven te komen, niet alleen op het gebied van energie, maar juist ook op het gebied van voedsel, mobiliteit en vrije tijd kunnen zij het bewustzijn van haar leden vergroten.

Hoewel de respondenten zeker voor een deel duurzaam leven, bevestigt dit onderzoek dat een duurzame levensstijl nooit helemaal, 100% duurzaam is. Dit heeft niet alleen te maken met de waarden van een individu maar ook met de maatschappelijke structuren die de mogelijkheden creëren voor duurzaam gedrag. Zo kan Alliander de waarden die dominant bleken te zijn op het gebied van mobiliteit meenemen in haar beleid om elektrisch rijden verder te stimuleren.

Op basis van dit onderzoek kan geconcludeerd worden dat er een beperkte samenhang is tussen motief en levensstijl. Alle acht respondenten die duurzaamheid als essentiële waarde zien bij hun eigen energiegebruik, hebben een motief in de categorie *Duurzaamheid en milieu*. Tussen de overige drie aspecten van de levensstijl (Mobiliteit, Voedsel en Vrije tijd) en het motief om lid te worden is geen samenhang gevonden. Er kan dus worden geconcludeerd dat hoewel er geen samenhang is gevonden tussen het motief en de *gehele* levensstijl, er dus *wel* samenhang blijkt te zijn tussen motief en één aspect van de levensstijl, namelijk Energie.

Dit onderzoek heeft een aantal interessante aanknopingspunten voor verder onderzoek opgeleverd. Van de samenhang die uit dit onderzoek is gebleken is niet duidelijk of er ook sprake is van een causaal verband. Werkt het inderdaad zo dat lidmaatschap van een DEC zorgt voor een bewuster energiegebruik, of is dat bewustzijn het startpunt en voegt lidmaatschap van een DEC zich hier later bij? Daarnaast dient de rol van de overheid en het bedrijfsleven in het stimuleren van duurzaam gedrag ook verder onderzocht te worden. Een aantal respondenten gaf aan het niet altijd makkelijk te vinden om duurzame keuzes te maken in hun dagelijkse leven vanwege de extra investering qua tijd en/of geld die dit soms kost. Een institutionele analyse zou kunnen verduidelijken hoe de overheid en het bedrijfsleven deze beperkingen kunnen wegnemen.

Inhoudsopgave

VOORWOORD	4
SAMENVATTING	5
INHOUDSOPGAVE.....	7
HOOFDSTUK 1: INLEIDING.....	9
1.1. PROJECTKADER	9
1.2. DOELSTELLING.....	12
1.3. CENTRALE VRAAG.....	13
1.4. LEESWIJZER.....	13
HOOFDSTUK 2: THEORETISCH KADER	14
2.1 DUURZAME-ENERGIECOLLECTIEVEN.....	14
2.2 MOTIEVEN.....	15
2.3 LEVENSTIJL	17
2.4 CONCEPTUEEL MODEL.....	21
HOOFDSTUK 3: METHODOLOGIE	23
3.1 WETENSCHAPSFILOSOFIE.....	23
3.2 ONDERZOEKSSTRATEGIE	23
3.3 SELECTIE VAN CASES	24
3.4 DATAVERZAMELING.....	25
3.5 DATA-ANALYSE.....	27
HOOFDSTUK 4: ACHTERGROND EN CASEBESCHRIJVINGEN	29
4.1. ACHTERGROND VAN DUURZAME-ENERGIECOLLECTIEVEN	29
4.2. DE EENDRACHT	31
4.3. DE WINDVOGEL.....	33
4.4. DE ZAAANSE ENERGIE KOÖPERATIE	34
4.5. VOGELWIJK ENERGIE(K)	35
HOOFDSTUK 5: RESULTATEN	37
5.1 MOTIEVEN.....	37
5.1.1. <i>De categorieën</i>	37
5.1.2. <i>De respondenten</i>	38
5.2 LEVENSTIJL	43
5.2.1 <i>De categorieën</i>	43
5.2.2 <i>De respondenten</i>	43
5.3. SAMENHANG.....	47
HOOFDSTUK 6: DISCUSSIE	49
6.1 LEEFTIJD EN GESLACHT VAN DE RESPONDENTEN	49
6.2 MOTIEVEN.....	49
6.3 LEVENSTIJL	52

6.4	SAMENHANG	58
HOOFDSTUK 7: CONCLUSIE EN REFLECTIE		60
7.1	CONCLUSIE	60
7.2	REFLECTIE.....	62
REFERENTIELIJST.....		65
BIJLAGEN.....		70
I	VRAGENLIJST INTERVIEWS.....	70
II	TRANSCRIPTIE FRAGMENT.....	72
III	UITSLAGPAGINA ECOLOGISCHE VOETAFDrukTEST	74
IV	CODEREN IN ATLAS.TI	75

Hoofdstuk 1: Inleiding

Dit hoofdstuk dient als kapstok voor de rest van de thesis. Hier wordt duidelijk gemaakt waarom het relevant is om duurzame-energiecollectieven en haar leden te onderzoeken en worden de doelstelling en centrale vraag van dit onderzoek gepresenteerd.

1.1. Projectkader

Maatschappelijke relevantie

In 2011 heeft de Europese Commissie een strategie bepaald met betrekking tot het verduurzamen van de economie in de Europese Unie (EU). Hieronder vallen ook een aantal doelstellingen die een transitie naar een duurzame energievoorziening moeten stimuleren. Deze doelstellingen zijn als volgt:

- 20% minder uitstoot van broeikasgassen t.o.v. 1990
- 20% meer energie-efficiëntie
- 20% van de energie moet duurzaam zijn opgewekt (Europa NU, EU 2020 strategie, 2014)

Deze zogenaamde 20/20/20-doelstellingen zijn door veel lidstaten in aangepaste vorm overgenomen. In het regeerakkoord van VVD en PvdA uit 2012 heeft de Nederlandse regering het te behalen percentage duurzame energie vastgesteld op 16%. Het aandeel duurzame energie in Nederland was in 2011 4,3%. (Compendium voor de Leefomgeving, Verbruik van hernieuwbare energie 1990-2012, 2014). In een gezamenlijk rapport van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) en het Energieonderzoek Centrum Nederland (ECN) wordt echter de conclusie getrokken dat het maximaal haalbare percentage duurzame energie in Nederland in 2020 12% is (PBL & ECN, 2011). Dit heeft vooral te maken met jaren van onzeker en inconsequent overheidsbeleid en het bijbehorende gebrek aan concrete stimulerende maatregelen (EU NU, 'Duurzame energie blijft zorgenkindje', 2013). Hoewel de doelstellingen vanuit de (Europese en Nederlandse) overheid zijn opgesteld, is er zeker ook een actieve houding van het bedrijfsleven en van de burger nodig om ze te realiseren.

Netwerkbedrijf Liander (onderdeel van Alliander) beheert het energienet en verzorgt de distributie van gas en elektriciteit in een groot deel van Nederland. De missie van het bedrijf is: *“Wij streven naar een betere samenleving in de regio’s waarmee we verbonden zijn”*. Het moederbedrijf Alliander bestaat uit de onderdelen Liander, Endinet en Liandon. De aandelen van Alliander zijn volledig in handen van Nederlandse provincies en gemeenten.

Alliander is zich als netwerkbedrijf bewust van haar rol in de maatschappij. Een van de maatschappelijke taken die zij zich zelf heeft toebedeeld, is het faciliteren van de energietransitie. Hierbij heeft zij met name aandacht voor de decentrale opwek van duurzame energie. Wanneer steeds meer huishoudens hun eigen energie gaan opwekken, zullen gas en elektriciteit steeds vaker in tweerichtingsverkeer gaan bewegen. Dit vereist een aanpassing van het huidige energienet en mogelijk ook van de rol van Alliander (Alliander, Missie en visie, 2014).

Vanuit de maatschappij komen steeds meer burgerinitiatieven om bij te dragen aan een duurzamere samenleving. Maarten Hajer, directeur Planbureau voor de Leefomgeving, beschrijft deze trend in het rapport *“De energieke samenleving”* (2011). De titel van het rapport slaat op mondige burgers en bedrijven die gewapend met een fikse dosis

leervermogen en creativiteit de veranderingen teweeg brengen die de overheid vooralsnog niet weet te realiseren. Volgens Hajer zijn burgers zeer geschikt om bij te dragen aan oplossingen voor duurzaamheidvraagstukken. Ten eerste omdat burgers zich zeer verbonden voelen met hun lokale leefomgeving. Bovendien is het zo dat die lokale leefomgeving onderdeel is van de globale duurzaamheidsuitdaging (Hajer, 2011).

Een van de voorbeelden van burgerinitiatieven die in het PBL rapport wordt genoemd zijn de particuliere energiecoöperaties, burgers die gezamenlijk duurzame energie opwekken of inkopen (Hajer, 2011). Decentrale opwekking van duurzame energie is een trend die ook door andere partijen wordt gesignaleerd. Het Energieonderzoek Centrum Nederland (ECN), Energie-Nederland en Netbeheer Nederland (2012) hebben een gezamenlijk rapport gepubliceerd met daarin de laatste trends op energiegebied. In het rapport, genaamd “Energietrends 2012”, is te lezen dat consumenten (en bedrijven) steeds meer zelf en op lokaal niveau duurzame energie opwekken. Dit gebeurt in verschillende vormen, variërend van zonnestroom-collectieven en windcoöperaties tot gedeelde biomassa-vergisters. Hoewel er verschillende namen aan worden gegeven, wordt in dit onderzoek de term *duurzame-energiecollectieven (DEC)* gehanteerd voor burgers die gezamenlijk duurzame energie opwekken of inkopen. Volgens de inventarisatie van HIER opgewekt (een gezamenlijk project van de HIER klimaat campagne en de Natuur- en Milieufederaties) zijn er alleen in Nederland al zo’n 300 collectieven (HIER opgewekt, Initiatieven, 2013). Omdat het hier om een relatief recente ontwikkeling gaat (de meeste collectieven zijn pas na 2007 ontstaan), is er nog geen volledig beeld van de mensen die deel uit maken van duurzame-energiecollectieven. Daarnaast worden DEC als een veelbelovende ontwikkeling gezien. Om deze redenen staan zij, en in het bijzonder hun motieven en levensstijl van hun leden, in dit onderzoek centraal.

Wetenschappelijke relevantie

Volgens Schwencke (2012)¹ vormen duurzame-energiecollectieven een transitiebeweging. Vooruitlopend op een nog te passieve overheid zouden lokale energiecoöperaties wel eens een katalysator kunnen zijn voor nieuw beleid. Ook Hoffman en High-Pippert (2005) zien de potentie van energiecollectieven om de huidige energievoorziening te verduurzamen. Schwencke deed een uitgebreid verkennend onderzoek naar DEC en maakt hierin onderscheidt tussen drie typen burgerinitiatieven rondom duurzame energie: windcoöperaties, zonne-initiatieven en ‘nieuwe nuts’.

Windcoöperaties hebben volgens de onderzoekster de langste geschiedenis in Nederland. Al sinds eind jaren ’80 bestaan er windmolens die door burgers in coöperaties worden geëxploiteerd. Zonne-initiatieven maken op dit moment de snelste ontwikkeling door. Hieronder vallen volgens Schwencke (2012) zowel burgers die gezamenlijk zonne-energie produceren als collectieve inkoopacties van zonnepanelen. De derde categorie burgerinitiatieven wordt door de onderzoeker ‘nieuwe nuts’ genoemd. Dit zijn energiebedrijven opgezet door burgers die zich niet richten op één type duurzame energie (bijv. wind of zon), maar de focus hebben op het lokaal opwekken, inkopen en leveren van duurzame energie. Zij nemen als het ware de taken van grote nationale energiemaatschappijen over.

Naast het inventariseren en categoriseren van de verschillende DEC, heeft Schwencke (2012) ook gekeken naar de motieven van de betrokken burgers. Volgens de onderzoekster

¹ Anne Marieke Schwencke (1967) is zelfstandig onderzoekster en noemt zich zelf *all round* duurzaamheidspecialist. Haar onderzoek naar de energietransitie van onderaf voerde zij in eigen beheer uit. Voor meer informatie zie: <http://www.asisearch.nl/wie/>

zijn de belangrijkste motieven: versterking van de lokale economie, versterking van de sociale cohesie, versnellen van de energietransitie, zelfvoorziening in plaats van afhankelijkheid, en energie- en daardoor kostenbesparing.

Volgens Walker (2008) is er echter een breed palet aan drijfveren dat kan verklaren waarom burgers zich inzetten voor lokale duurzame energie. Van welke specifieke drijfveer sprake is hangt volgens hem sterk af van de context en vorm van een dergelijk burgerinitiatief.

In DEC nemen burgers als het ware de rol van energieproducent en/of -leverancier op zich en doen zij een poging de energietransitie te versnellen. Daarnaast blijven zij natuurlijk ook gewoon consumenten die dagelijks keuzes maken ten aanzien van allerlei producten en diensten. Naast een energietransitie zijn er ook wetenschappers die pleiten voor een consumptietransitie. Het huidige consumptiepatroon in westerse landen is onhoudbaar en dient te transformeren naar een duurzame en milieuvriendelijke wijze van consumeren. Prothero e.a. (2011) geven aan welke aspecten van duurzame consumptie nog verder onderzoek behoeven om bij te dragen aan deze transitie. Eén daarvan is de burgerrol van consumenten. Volgens Prothero e.a. dient juist deze kant van consumenten aangesproken te worden om bij te dragen aan een oplossing voor huidige macro-uitdagingen. Redenerend vanuit hun consumentenrol zouden mensen namelijk alleen geleid worden door egoïstische motieven, terwijl zij als burger veel meer bewust zijn van de lokale en globale risico's van het huidige consumentisme. Een andere suggestie die Prothero e.a. doen, is om het fenomeen "sharing" (afgeleid van Botsman & Rogers (2010) *collaborative consumption* - zie paragraaf 4.1.) nader te onderzoeken. Met name gemeenschappen waar veel gedeeld en samen gewerkt wordt zouden interessant zijn. Prothero e.a. (p. 36, 2011) poneren hierbij onder andere: *"For example, are the consumers in these sharing communities changing other consumption practices and developing new values as a result of car sharing or using Freecycle²?"*

Het consumptiegedrag van mensen wordt vaak als onderdeel van hun levensstijl gezien. Volgens Evans en Abrahamse (2009) en Giddens (1991) bestaat een levensstijl uit een verzameling van sociale praktijken die een bepaalde manier van leven vertegenwoordigen en vorm geven aan de identiteit en het levensverhaal van een individu. Deze auteurs hebben in Engeland onderzoek gedaan naar individuen met een duurzame levensstijl. Hierbij maakten de onderzoekers gebruik van een zich zelf selecterende groep van respondenten, door het plaatsen van advertenties waarin mensen werden uitgenodigd die proberen de impact van hun dagelijkse leven op het milieu te verkleinen.

Interessant detail binnen het onderzoek van Evans en Abrahamse (2009) is de constatering dat veel respondenten aangaven steeds meer mogelijkheden te ontdekken om te verduurzamen. Het verduurzamen van je levensstijl houdt volgens hen nooit op. Volgens het grootste deel van de respondenten hebben aanpassingen in het ene consumptiedomein, geleidt tot aanpassingen in andere consumptiedomeinen. Uit het onderzoek van Evans en Abrahamse blijkt tevens dat verschillende waarden aan een duurzame levensstijl ten grondslag kunnen liggen.

Volgens Schwartz (1992) is een waarde een situatieoverstijgend principe dat sturing geeft aan iemands leven. Ook de Groot en Steg (2008) beweren dat waarden voor een belangrijk deel verklaren in hoeverre iemand milieuvriendelijk gedrag vertoont. Mensen die lid zijn

² Car sharing en Freecycle zijn beide voorbeelden van *collaborative consumption*.

van een duurzaam energiecollectief zijn in feite al voor een deel milieuvriendelijk bezig, maar is dit ook omdat zij duurzaamheid belangrijk vinden? Dit maakt het interessant om te onderzoeken of duurzaamheid überhaupt als waarde voorkomt bij deze mensen en in hoeverre zij hier gehoor aan geven in hun dagelijkse leven.

Uit bovenstaande blijkt dat het om verschillende redenen relevant is om verder onderzoek te doen naar DEC en de mensen die hiervan lid zijn.

Ten eerste hebben duurzame-energiecollectieven de potentie om een sleutelrol te spelen binnen de nationale energietransitie. We bevinden ons in de overgangsfase van een fossiele naar een duurzame energievoorziening. Helaas verloopt deze transitie nog niet zo vlot als gepland, eerder gemaakte afspraken lijken op weinig inzet te kunnen rekenen van overheid en bedrijfsleven. Toch is er een hoopvolle ontwikkeling gaande in de vorm van de particuliere energiecoöperaties. De explosieve groei van het aantal energiecollectieven en de grote diversiteit ervan hebben er voor gezorgd dat er nog geen eenduidig beeld bestaat van de mensen die lid worden van een DEC. Dit onderzoek is dan ook bedoeld om het gebrek aan dergelijke kennis voor een deel op te lossen.

Zoals Prothero e.a. (2011) aangaven is het met name interessant om de motieven en het gedrag van mensen in de door hen genoemde *sharing communities* te onderzoeken. Door lid te worden van een DEC dragen mensen bij aan het tegen gaan van milieuvervuiling en het verduurzamen van de energievoorziening. Maar worden leden wel gedreven door zorg om natuur en milieu? Of spelen hier andere motieven een rol?

Uit het onderzoek van Evans en Abrahamse (2009) is gebleken dat het verduurzamen van het ene consumptiedomein binnen iemands levensstijl een kettingreactie kan veroorzaken richting andere consumptiedomeinen. Met betrekking tot mensen in duurzame-energiecollectieven roept dit de vraag op of deze mensen naast hun keuze om lid te worden van een dergelijk collectief, ook andere door duurzaamheid ingegeven keuzes maken in hun levensstijl.

1.2. Doelstelling

Dit is een theoriegericht onderzoek naar duurzame-energiecollectieven. Dit onderzoek draagt bij aan de ontwikkeling van theoretische inzichten in de beweegredenen en levensstijl van personen die betrokken zijn bij het gezamenlijk opwekken of inkopen van duurzame energie.

Daarnaast zal dit onderzoek ook praktische relevantie hebben. Binnen Alliander is er namelijk veel aandacht voor decentrale duurzame energie. Gezien de snelle opkomst van particuliere energiecoöperaties is het niet ondenkbaar dat in de nabije toekomst een significant deel van de huishoudens in Nederland haar energievoorziening in eigen handen wil hebben. Voor het netwerkbedrijf is het belangrijk om te weten met wie zij te maken hebben in de energiecollectieven zodat zij (indien nodig) hier hun dienstverlening op aan kunnen passen. De doelstelling van dit onderzoek is als volgt:

Het doel van dit onderzoek is om inzichten te verwerven in de motieven en levensstijl van burgers die samen duurzame energie opwekken of inkopen, door te onderzoeken of er een verband is tussen het motief om onderdeel te zijn van een duurzaam energiecollectief en de waarde die iemand hecht aan duurzaamheid in zijn/haar levensstijl.

Het betreft hier een kwalitatief onderzoek dat zich richt op een relatief kleine groep respondenten. Het is dan ook niet mijn intentie om generaliserende uitspraken te doen over alle DEC en haar leden in Nederland. De toegevoegde waarde van deze scriptie is juist dat deze een kijkje in de keuken geeft in de overtuigingen van een groepje mensen die lid zijn van een duurzaam energiecollectief.

1.3. Centrale vraag

Van bovenstaande doelstelling is de volgende centrale vraag afgeleid:

In hoeverre is er samenhang tussen het motief van mensen om lid te worden van een duurzaam energiecollectief en de waarde die zij hechten aan duurzaamheid in hun levensstijl?

De centrale vraag bestaat uit twee hoofdelementen, namelijk de motieven en levensstijl. Het eerste heeft betrekking op de beweegredenen om lid te zijn van een DEC. Het tweede element draait om de vraag in hoeverre duurzaamheid een rol speelt in de levensstijl. Tot slot zal gekeken worden naar de mate van samenhang tussen deze twee elementen. Ten bevordering van een gestructureerde en overzichtelijke rapportage, is de centrale vraag opgesplitst. In feite staan er in dit onderzoek drie vragen centraal:

1. Waarom zijn de respondenten lid geworden van een DEC?
2. In hoeverre hechten zij waarde aan duurzaamheid in hun levensstijl, in het bijzonder op de aspecten energie, mobiliteit, voedsel en vrije tijd?
3. In hoeverre hangt hun motief om lid te worden samen met de waarde die zij hechten aan duurzaamheid in hun levensstijl?

De centrale personen in dit onderzoek zijn burgers die lid zijn van een DEC. Met de eerste vraag is geprobeerd te achterhalen wat hen heeft gedreven om zich actief in te zetten voor duurzame energie. Vervolgens is gekeken naar het belang dat zij hechten aan duurzaamheid in hun dagelijkse doen en laten. Tot slot is onderzocht of er een verband is tussen eventuele duurzaamheidsmotieven en milieuvriendelijke keuzes in de levensstijl.

1.4. Leeswijzer

Deze thesis laat de verschillende stappen zien die ik in mijn onderzoek naar DEC en haar leden heb genomen. In het volgende hoofdstuk komen de belangrijkste theoretische begrippen aan bod en worden deze weergegeven in een conceptueel model. In hoofdstuk 3 licht ik toe welke methodologische keuzes ik heb gemaakt. In hoofdstuk 4 schets ik relevante ontwikkelingen die de achtergrond vormen van duurzame-energiecollectieven en geef ik een beschrijving van de vier collectieven die in dit onderzoek zijn onderzocht. Hoofdstuk 5 vormt het empirische gedeelte waarin de resultaten gepresenteerd worden, waarna deze in hoofdstuk 6 kritisch worden bekeken. Hoofdstuk 7 vormt met de beantwoording van de centrale vraag het slotstuk van deze thesis. Tevens wordt in dit hoofdstuk gereflecteerd op het verloop van het onderzoek en een blik in de toekomst geworpen aan de hand van aanbevelingen voor verder onderzoek.

Hoofdstuk 2: Theoretisch kader

Het doel van dit hoofdstuk is aan te geven welke theoretische concepten relevant zijn en de kernbegrippen van dit onderzoek te definiëren. Het hoofdstuk sluit af met de weergave van deze begrippen in een conceptueel model.

2.1 Duurzame-energiecollectieven

Niet alleen het aantal duurzame-energiecollectieven (DEC) is groot, maar ook de onderlinge diversiteit. Het groeiende aantal burgerinitiatieven op het gebied van duurzame energie laat niet alleen verschillende typen duurzame energie zien, maar ook verschillende organisatiestructuren en mate van participatie door de betrokken burgers (Walker e.a., 2010; Liander LDE master denktank, 2013). Hierdoor worden er in de literatuur rondom DEC ook verschillende definities gehanteerd. Één daarvan is de Engelse term “grassroots innovations”, hiermee worden bedoeld:

“Innovatieve netwerken van activisten en organisaties die bottom-up oplossingen voor duurzame ontwikkeling leiden; oplossingen die inspelen op de lokale situatie en de belangen en waarden van de betrokken gemeenschappen. [deze initiatieven] experimenteren met sociale innovaties alsmede het gebruik van groenere technologieën” (vertaling van Seyfang en Smith, 2007, p. 585, geciteerd door Seyfang en Haxeltine, 2012, p. 384)

Relevante elementen uit deze definitie voor dit onderzoek zijn de bottom-up oplossingen voor duurzame ontwikkeling en het feit dat deze uiting geven aan de waarden van de betrokken burgers. In dit onderzoek ligt de focus namelijk alleen op die collectieven die vanuit een burgerinitiatief zijn ontstaan (bottom-up). Toelichting op deze afbakening vindt u in paragraaf 3.2. Daarnaast staat duurzaamheid als waarde centraal in dit onderzoek.

Een andere definitie die aanknopingspunten geeft voor dit onderzoek is die van Heiskanen e.a. (2009). Zij spreken van “low-carbon communities”, waarmee zij het volgende bedoelen:

“vormen van samenwerking die tot doel hebben de koolstof-intensiteit van de levensstijl van hun leden te verminderen door te voorzien in mechanismen die gedragsverandering stimuleren” (vertaling van Heiskanen e.a., 2009, p. 7586)

Deze definitie betreft duidelijk het verduurzamen van de levensstijl van de burgers bij het doel van een collectief. Leden van DEC schakelen over van fossiele energie naar groene energie, waardoor er in ieder geval deels een verduurzaming van de levensstijl plaats vindt.

Hoewel bovenstaande definities beide relevante elementen dragen, is geen van beide toegespitst op duurzame energie. Daarom zal in dit onderzoek een eigen, stipulatieve definitie gehanteerd worden voor duurzame-energiecollectieven. Onder een DEC versta ik in dit onderzoek:

Een groep burgers die zich verenigen met als doel het gebruik van duurzame energie te stimuleren.

Duurzame-energiecollectieven, hier ook wel energiecollectieven genoemd, zijn dus in de eerste plaats burgerinitiatieven. Projecten rondom duurzame energie die zijn geïnitieerd door bedrijven of overheid behoren dan ook niet tot de scope van dit onderzoek.

Het duurzame karakter slaat op het type energie dat gestimuleerd wordt, dit is altijd afkomstig uit een hernieuwbare bron. Hernieuwbare bronnen worden als duurzamer dan fossiele bronnen beschouwd, meest voorkomend in collectieven zijn windenergie, zonne-energie en biomassa. De wijze waarop het gebruik van duurzame energie wordt gestimuleerd, varieert per collectief. Er zijn collectieven die beschikken over eigen productiecapaciteit, bijvoorbeeld in de vorm van zonnepanelen of één of meerdere eigen windmolens. Er bestaan ook collectieven die de duurzame energie collectief inkopen, meestal hebben deze collectieven een overeenkomst met Greenchoice (P-NUTS, 2013). Deze Nederlandse energiemaatschappij garandeert alleen energie op te wekken uit zon, wind, water of biomassa (Greenchoice, Over Greenchoice, 2014).

Collectief verwijst in dit onderzoek naar het gegeven dat verschillende mensen zich scharen achter een gemeenschappelijk doel. Vaak zijn de leden van een energiecollectief woonachtig in hetzelfde gebied, er wordt dan ook vaak gesproken over een lokaal duurzaam initiatief. Hoewel lokaal een rekbaar begrip is, zijn er ook energiecollectieven waarbij geen sprake is van fysieke nabijheid tussen de leden (Walker, 2008). Vanwege dit verschil is de term lokaal niet opgenomen in de definitie van duurzame-energiecollectieven.

2.2 Motieven

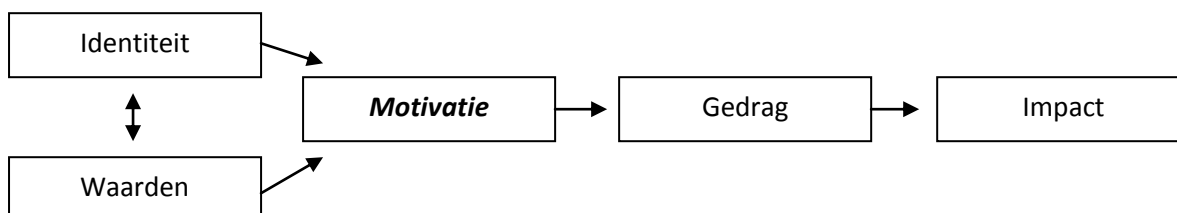
Om de eerste onderzoeksvraag te beantwoorden ga ik op zoek naar de beweegredenen van mensen die betrokken zijn bij het collectief inkopen of opwekken van duurzame energie. Alle geïnterviewden waren op het moment dat zij ondervraagd werden lid van een DEC. Lid worden van een DEC kan gezien worden als milieuvriendelijk consumentengedrag. Volgens Van Kasteren (2008, p. 174) vallen alle gedragingen met betrekking tot de aankoop en consumptie van goederen en diensten die de negatieve impact op het milieu verminderen onder de definitie van milieuvriendelijk consumentengedrag (zij hanteert de Engelse term *environmentally sustainable consumer behaviour*). Door hun lidmaatschap vergroten de leden het aandeel duurzame energie waardoor er minder milieuvervuiling plaats vindt door het gebruik van fossiele energie. De vraag is echter waarom zij hebben besloten over te stappen naar duurzame energie.

Er zijn verschillende theoretische benaderingen mogelijk om (milieuvriendelijk) consumentengedrag te onderzoeken. Van Kasteren (2008) geeft een overzicht van veel gebruikte theorieën rondom dit onderwerp. De theorie van gepland gedrag (Ajzen, 1991) en de theorie van rationele actie (Fishbein & Ajzen, 1975) zijn bekende kaders om op basis van attitude iemands gedrag te voorspellen. Echter zal in dit onderzoek geen gebruik worden gemaakt van deze theorieën. Dergelijke theorieën zijn namelijk grotendeels gebaseerd op de assumptie dat consumentengedrag rationeel en door persoonlijk nut wordt ingegeven (Van Kasteren, 2008), terwijl het collectieve karakter van een DEC anders doet vermoeden, namelijk dat ook meer altruïstische motieven een rol spelen.

In plaats van via attitude het gedrag van milieuvriendelijke personen te onderzoeken, pleit Van Kasteren (2008) ervoor om te kijken naar de motivatie, identiteit en waarden van duurzame consumenten. In figuur 2.1. is een vereenvoudigde versie van haar conceptuele

model weergegeven waarmee zij milieuvriendelijk gedrag en het effect daarvan op het milieu probeert te verklaren. In dit figuur is ook aangegeven welk deel van het model onderzocht zal worden in dit onderzoek, namelijk de motivatie. Er is gekozen voor een afbakening van dit model vanwege de beperkte omvang van een afstudeeronderzoek. De keus voor het onderdeel motivatie volgt uit de constatering dat er vanwege de diversiteit aan collectieven nog geen eenduidig beeld is over de beweegredenen van haar leden (zie paragraaf 1.1.).

Figuur 2.1. Conceptueel model (vereenvoudigde weergave) van Van Kasteren (2008) waarin via identiteit, waarden en motivatie, milieuvriendelijk gedrag en het effect daarvan verklaard kunnen worden.

Het gedrag vormt het uitgangspunt van dit onderzoek. Dit betreft het lid worden van een DEC. De achterliggende motivatie is nog niet bekend en staat daarom centraal in de eerste onderzoeksvraag.

Motivatie, of motief, kan op verschillende manieren gedefinieerd worden. Batson, Ahmad en Tsang (2002, p. 430) verstaan onder motieven “doelgerichte krachten opgewekt door geïdentificeerde kansen of bedreigingen voor iemands waardesysteem”. Volgens deze auteurs zijn er vier typen motieven op basis waarvan mensen zich inzetten voor het gemeenschappelijke belang, namelijk: egoïsme, altruïsme, collectivisme en principes. De scheidslijn tussen deze categorieën motieven is echter niet erg duidelijk. Net als Evans en Abrahamse (2009) wijzen Batson e.a. (2002) er op dat er sprake kan zijn van overlap van verschillende motieven. Ook kunnen motieven met elkaar conflicteren. Afhankelijk van hoe sterk een motief aanwezig is bij iemand en van eventuele ander motieven, zal iemand bepaald gedrag vertonen.

Omdat het gezamenlijk opwekken/inkopen van duurzame energie ook het gemeenschappelijke belang dient (groter aandeel duurzame energie, minder vervuiling door fossiele brandstoffen), is bovenstaande theorie van Batson e.a. (2002) relevant voor dit onderzoek. De definitie die Batson e.a. (2002) hanteren is voor dit onderzoek nog wel te ruim en te abstract geformuleerd. Daarom maak ik gebruik van een meer afgebakende en specifiekere definitie van een motief. Onder een motief wordt in dit onderzoek verstaan:

de beweegreden van de respondent om lid te worden van een duurzaam energiecollectief.

Er is nog een reden waarom het belangrijk is te weten wat duurzame consumenten drijft. Van Kasteren (2008) wijst op de zogenaamde overloopeffecten. Verschillende gedragingen kunnen gebaseerd zijn op dezelfde motivatie. Wanneer motivaties veranderen kan dit dus ook leiden tot meer of minder vergelijkbare acties. Dit roept de vraag op of leden van een DEC hun motivatie om lid te worden ook gebruiken voor andere acties in hun dagelijkse

leven. Vandaar dat het ook van belang is de levensstijl van deze mensen mee te nemen in dit onderzoek.

2.3 Levensstijl

De tweede onderzoeksvraag draait om de waarde die de respondenten hechten aan duurzaamheid in hun levensstijl. Om dit te onderzoeken zijn vier aspecten van hun dagelijkse leven, ook wel sociale praktijken genoemd, geselecteerd. Deze komen later in deze paragraaf aan bod. Eerst is het van belang een duidelijk beeld te krijgen van het begrip levensstijl en in het bijzonder duurzame levensstijlen.

Als consumenten zijn we dagelijks bezig met keuzes maken. Als we boodschappen doen, als we op vakantie gaan, als we kleding kopen etc. We vergelijken producten en diensten en op basis van onze eigen selectiecriteria maken we een keus. Deze keuzes vinden op allerlei consumptiedomeinen plaats (voeding, vrije tijd etc.), door Giddens (1991) sociale praktijken genoemd. Volgens Giddens vormen verschillende sociale praktijken samen onze levensstijl, zijn definitie van levensstijl is als volgt:

“een levensstijl kan worden gedefinieerd als een min of meer geïntegreerde set van praktijken die een individu omarmt, niet alleen omdat deze gedragingen aan utilitaire behoeften voldoen, maar omdat ze materiële vorm geven aan de eigen identiteit.” (Vertaling van Giddens, 1991, p. 81.)

De handelingen die we verrichten in onze levensstijl zijn dus niet alleen gericht op het vervullen van onze behoeften, maar ook op het uiten van onze persoonlijkheid. Met de keuzes die we als consument maken, geven we aan wat we belangrijk vinden, en dus wie we zijn.

Volgens Mont (2008) zijn er steeds meer mensen die hun levensstijl minder materialistisch invullen. Deze mensen willen bewuster consumeren met minder negatieve impact op de leefomgeving en natuurlijke bronnen. Ook Botsman en Rogers (2010) wijzen hierop in hun boek over *collaborative consumption*, in het Nederlands ook wel de deeleconomie genoemd. Deze auteurs zien een duidelijke verschuiving van individualistische hyperconsumptie naar een collectieve en veel bewustere vorm van consumptie. Initiatieven zoals airbnb.com en thuisafgehaald.nl zijn hier voorbeelden van³.

Levensstijlen waarin het niet alleen maar draait om persoonlijk nut en het uiten van de eigen identiteit maar ook om het hanteren van een duurzaam consumptiepatroon, worden duurzame levensstijlen genoemd. Het *Centre for Sustainable Development* (CSD) van de Universiteit van Westminster (Verenigd Koninkrijk) hanteert de volgende definitie van duurzame levensstijlen:

“Duurzame levensstijlen zijn patronen van actie en consumptie, gebruikt door mensen om zich samen te voegen met en te onderscheiden van anderen, die voldoen aan basisbehoeften, zorgen voor een betere kwaliteit van leven, het verbruik van natuurlijke bronnen en de uitstoot van afval en verontreinigende

³ Via www.airbnb.com verhuren mensen hun eigen woning aan reizigers die een unieke verblijfplaats zoeken. www.thuisafgehaald.nl brengt hobbykoks en buurtbewoners bij elkaar, een lokale afhaal-service voor maaltijden.

stoffen gedurende de levenscyclus verminderen, en de behoeften van toekomstige generaties niet in gevaar brengen” (Vertaling van CSD, 2004, geciteerd door Mont, 2008, p. 246).

Sterk aan deze definitie is dat niet alleen de focus ligt op het consumptiegedrag van mensen. Ook gedrag wat niet valt onder het verbruiken van goederen of diensten (consumenten) zoals het organiseren van een themabijeenkomst in de buurt over duurzame energie (actie) kan met deze definitie worden meegenomen. Daarnaast wordt ook de link gelegd naar de rol van levensstijl als uiting van de eigen en de groepsidentiteit (“...om zich samen te voegen met en te onderscheiden van anderen...”) zoals ook door Giddens (1991) en Evans en Abrahamse (2009) wordt aangegeven.

Volgens Mont (2008) zijn er verschillende typen duurzame levensstijlen maar hebben zij een aantal gemeenschappelijke kenmerken. In figuur 2.2. is opgenomen waarin duurzame levensstijlen zich onderscheiden van reguliere levensstijlen.

Figuur 2.2. Verschillen tussen reguliere en duurzame levensstijlen (uit: Mont, 2008, p. 249)

	Mainstream lifestyles	Sufficiency lifestyles
Main players	Consumers	People
Goals in life	Materialistic	Post-materialistic, spiritual, self-development
Consciousness type	Individualism	Collectivism
Affordability	In monetary terms	In time
Money	The goal, means to survival and happiness	Means to decent lives, but not the goal
Availability	In the formal market	Inside and outside the formal market
Freedom	To buy and chose on the market	To chose non-commodified goods, authenticity and local connectivity
Power position	Passive - powerless to change the system, the only way to participate is through votes on the market	Active – creating customised solutions
Marketing dogma	There is product for every need	Is this product really necessary?
Cultural stance	Homogeneity	Diversity

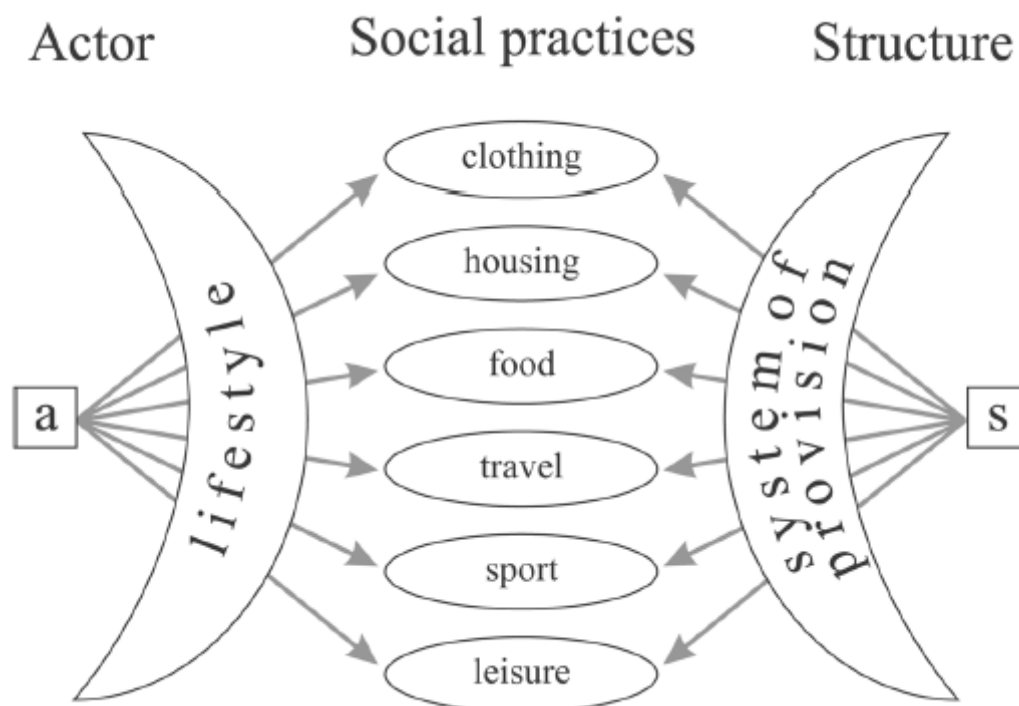
Op basis van een aantal aspecten uit deze tabel zou al geconcludeerd kunnen worden dat lid worden van een DEC onderdeel is van een duurzame levensstijl. Het feit dat leden van een DEC buiten de standaard manier van energievoorziening (namelijk de grote energiebedrijven die fossiele energie leveren) aan hun energie komen, wil al iets zeggen over het aspect *Availability* (beschikbaarheid). Namelijk dat deze mensen op zoek gaan naar alternatieven buiten het huidige energiesysteem. Daarnaast geldt voor *Power position* (machtspositie) dat leden van een DEC niet passief toe kijken tot dat de energietransitie zich voltrekt, maar actief bezig zijn hier een persoonlijke bijdrage aan te leveren.

Dit overzicht is dan ook een goed referentiekader voor de interviews met de leden van DEC. Een aantal van deze verschillen zijn namelijk nuttig voor het formuleren van

interviewvragen. Aspecten zoals *Goals in life*, *Freedom* en *Marketing dogma* bijvoorbeeld, zijn aspecten waar het belang dat iemand hecht aan duurzaamheid uit zou kunnen blijken. Een kanttekening is wel op zijn plaats, het schema is erg zwart-wit opgesteld. Een aantal aspecten levert daardoor erg grote tegenstellingen op. Zo ook het laatste aspect, *Cultural Stance* (culturele houding). Dit wijst op diversiteit als kenmerk van een duurzame levensstijl in tegenstelling tot homogeniteit. Terwijl ook beredeneerd kan worden dat energiecollectieven zeer homogene groepen zijn omdat alle leden kiezen voor duurzame energie. Bij het formuleren van de interviewvragen is hier dan ook rekening mee gehouden door het aanbrengen van enige nuancering.

Volgens Spaargaren (2003) is er binnen de milieusociale wetenschappen steeds meer aandacht voor duurzame consumptie en levensstijlen. Daarbij is het volgens hem van belang dat er zowel gekeken wordt naar het individuele menselijke handelen als naar de maatschappelijke sociale structuren. Om de relatie tussen deze elementen te onderzoeken, maakt Spaargaren (2003) gebruik van onderstaand sociale praktijken model.

Figuur 2.3. Sociale praktijken model (uit: Spaargaren, 2003, p. 689)

Het model is gebaseerd op enerzijds de structuratietheorie van Anthony Giddens, anderzijds zijn concepten uit de theorie rondom ecologische modernisering gebruikt. Binnen het sociale praktijken model staan menselijk gedrag en onderliggende motieven centraal. Dit wordt binnen de context van bepaalde sociale praktijken (bijv. kleding, huisvesting etc.) onderzocht. Deze sociale praktijken kunnen gezien worden als consumptiedomeinen. Het model bevat geen vaste set domeinen, volgens Spaargaren en van Vliet (2000) is het aan de onderzoeker om in te vullen welke domeinen in zijn/haar onderzoek centraal staan.

Het gedrag wat binnen deze domeinen plaats vindt wordt door twee krachten beïnvloed. De linkerkant van het model vertegenwoordigt de overtuigingen, normen en waarden van het individu. De rechterkant van het model staat voor de maatschappelijke structuren die bepalen in hoeverre het mogelijk is om bepaald duurzaam gedrag uit te voeren.

Afhankelijk van de focus binnen een onderzoek zijn twee benaderingen van het sociale praktijken model mogelijk. Wanneer de nadruk ligt op de maatschappelijke structuren, dan is er sprake van een institutionele analyse. Als het accent echter ligt op de overtuigingen en motieven van de individuen, dan is er sprake van een analyse van strategisch gedrag. Dit laatste is het geval in dit onderzoek.

Het sociale praktijken model is zeer geschikt als theoretisch raamwerk voor dit onderzoek omdat het de mogelijkheid biedt een levensstijl te analyseren op basis van waarden en overtuigingen. Het model wordt dan ook vanaf de linkerkant benaderd. Hierbij wordt in bijzonder gekeken naar hoe belangrijk de leden het vinden om een duurzame levensstijl na te streven.

Het belang dat gehecht wordt aan een duurzaam consumptiepatroon wordt binnen vier verschillende sociale praktijken bestudeerd. Gezien de relatief korte duur van dit onderzoek is gekozen voor een kleiner aantal dan in het model is weergegeven. De volgende sociale praktijken worden in dit onderzoek bestudeerd:

1. Energie
2. Mobiliteit
3. Voedsel
4. Vrije tijd

Onder energie wordt verstaan de dagelijkse keuzes betreffende energiegebruik. Belangrijk is om te wijzen op het onderscheid dat in dit onderzoek wordt gemaakt tussen enerzijds het lidmaatschap van een duurzaam energiecollectief en anderzijds de praktische handelingen omtrent energie in en om het huis. Het lidmaatschap is geen onderdeel van het levensstijlaspect Energie, maar vormt het vertrekpunt van waaruit de leden onderzocht worden. Energie als onderdeel van de levensstijl heeft betrekking op bijvoorbeeld het wel of niet op stand-by zetten van elektrische apparaten of het licht wel of niet aan laten in ruimtes waar niemand is.

Met Mobiliteit wordt bedoeld de manier waarop mensen zich verplaatsen tussen hun woonplaats en andere bestemmingen. Hierbij wordt onder andere gevraagd naar wat het belangrijkste vervoersmiddel is voor de respondent en op basis van welke redenen hij of zij andere vervoersmiddelen wel of niet gebruikt.

Onder Voedsel worden de keuzes verstaan die mensen maken ten aanzien van hun eet- en drinkpatroon. In hoeverre spelen biologische producten hierin een rol en zijn er producten die een respondent vanwege wat voor reden dan ook niet neemt? Deze vragen komen aan bod onder het levensstijlaspect Voedsel.

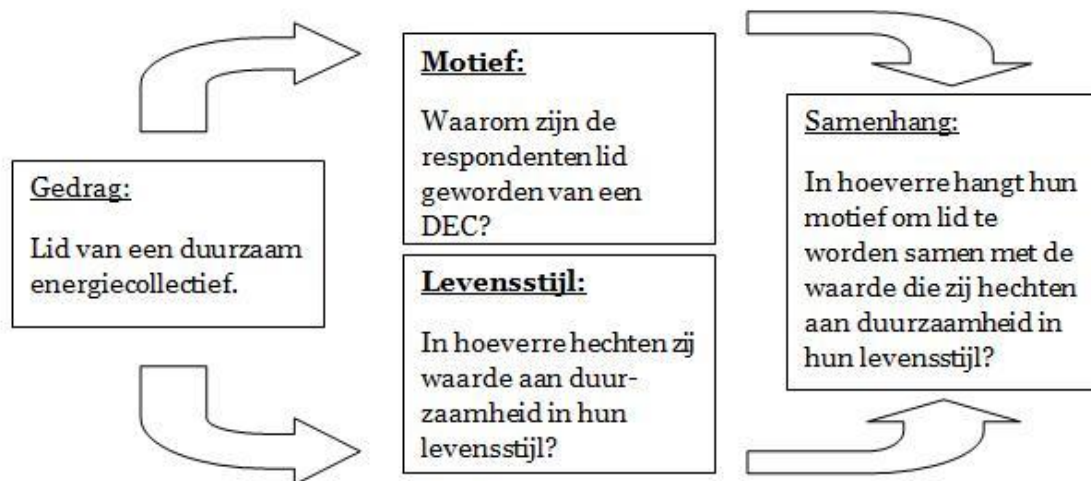
Met vrije tijd wordt bedoeld de activiteiten die mensen buiten werk- of studietijd uitvoeren. Wat doen de respondenten graag in hun vrije tijd en waarom juist deze activiteiten? Maar ook persoonlijke doelen komen bij dit aspect ter sprake.

Omdat duurzame-energiecollectieven het onderwerp van dit onderzoek zijn, volgt hieruit automatisch de keuze voor energie als een van de sociale praktijken. Juist op dit levensstijlaspect is de verwachting groot een samenhang te vinden met het motief om lid te worden. Daarnaast is met opzet gekozen voor sociale praktijken waar de verwachte samenhang minder sterk aanwezig is, namelijk Mobiliteit, Voedsel en Vrije Tijd. Mobiliteit is tevens relevant voor stagebedrijf Alliander. Het netwerkbedrijf wil naast duurzame energie ook duurzame mobiliteit stimuleren. Alliander probeert elektrisch rijden zo veel mogelijk te faciliteren, onder andere door in samenwerking met andere partijen te werken aan een landelijk netwerk van oplaadpalen (Alliander, Alliander Mobility Services, 2014).

2.4 Conceptueel model

Nu de belangrijkste theoretische begrippen duidelijk zijn, kan een conceptueel model worden opgemaakt. In een conceptueel model worden de kernbegrippen van een onderzoek samen met hun onderlinge relaties schematisch weergegeven (Verschuren en Doorewaard, 2007). In figuur 2.4. is het conceptuele model voor dit onderzoek weergegeven.

Figuur 2.4. De kernbegrippen van dit onderzoek weergegeven in een conceptueel model.

Vertrekpunt van het onderzoek is de constatering van bepaald gedrag, namelijk het lid worden van een duurzaam energiecollectief, dit is uiterst links aangegeven in het model. Dit is echter geen onderzoek naar concreet gedrag, maar naar de motivering en waardering ervan. De centrale begrippen zijn motief en levensstijl, de respondenten worden dan ook op deze twee onderwerpen onderzocht. Ten eerste hun motief om lid te worden van een DEC en ten tweede het belang dat zij hechten aan een duurzame levensstijl (Onderzoeksvragen 1 en 2). De antwoorden op de eerste twee onderzoeksvragen worden vervolgens naast elkaar gelegd om te bepalen of er sprake is van een samenhang tussen motief en levensstijl (onderzoeksvraag 3). De verwachting is dat mensen die vanuit een milieugerelateerde beweegreden lid zijn geworden van een DEC, duurzaamheid ook belangrijk vinden in hun levensstijl. Er wordt niet onderzocht of er sprake is van een causaal verband tussen motief en levensstijl, daarvoor zijn de beschikbare tijd en middelen van een afstudeeronderzoek te beperkt. Met samenhang wordt in dit onderzoek

bedoeld de mate waarin mensen met een zelfde motief ook overeenkomen wat betreft de waarde die zij hechten aan een duurzame levensstijl.

Hoofdstuk 3: Methodologie

In dit hoofdstuk wordt duidelijk hoe de motieven en levensstijl van leden van DEC zijn onderzocht. De verschillende methodologische keuzes worden verantwoord, waaronder het selecteren van vier geschikte duurzame-energiecollectieven. Het hoofdstuk begint echter met een persoonlijke noot; mijn wetenschapsfilosofie.

3.1 Wetenschapsfilosofie

Typerend voor sociaal wetenschappelijk en kwalitatief onderzoek is de interactie tussen de onderzoeker en de personen die hij of zij bestudeerd. Daarbij komt dat iedere onderzoeker een bepaald beeld van de werkelijkheid heeft dat in meer of mindere mate vorm geeft aan een onderzoek (Crotty, 1998). Het is daarom relevant om iets te zeggen over de standpunten die samen mijn wetenschapsfilosofie vormen.

Mijn ontologisch standpunt valt binnen het realisme. Ik geloof in een beperkte objectieve werkelijkheid die ook zonder de aanwezigheid van de mens bestaat. Hierbij denk ik vooral aan natuurwetten zoals de zwaartekracht. Het idealisme heeft voor mij te weinig gebruikswaarde. Hoewel ik de mogelijkheid dat alles om ons heen een projectie zou zijn van ons bewustzijn niet uitsluit, spreekt mij dit ontologisch standpunt niet aan omdat het geen houvast biedt.

Mijn epistemologie heeft een constructionistisch standpunt. Hoewel ik geneigd ben om te zeggen: "Alles is relatief" zou dit niet stroken met mijn ontologisch standpunt. Daarom maak ik er van: "Veel is relatief". Vooral als het gaat om waarden en normen, motieven en de betekenis die mensen geven aan gedrag, ben ik van mening dat de culturele achtergrond, samen met de interactie tussen mensen en tussen mensen en objecten een grote rol spelen.

Het ontwerp van dit onderzoek is bewust en onbewust afgestemd op mijn wetenschapsfilosofie. Door een klein aantal energiecollectieven te onderzoeken is een bepaalde mate van diepgang mogelijk. Door middel van de interviews wil ik ruimte creëren voor subjectiviteit. Ik ben erg geïnteresseerd in de mate waarin motieven, waarden en normen, en de levensstijl van mensen in duurzame-energiecollectieven met elkaar samenhangen.

3.2. Onderzoeksstrategie

Uit de doelstelling volgt dat dit onderzoek gericht is op het leveren van een theoretische bijdrage. Doordat er in de literatuur rondom DEC nog geen relaties worden gelegd tussen motief en levensstijl, is in dit onderzoek nieuwe data verzameld. Er is dus sprake van een theoriegericht onderzoek op basis van empirische dataverzameling.

Er is gekozen voor een kwalitatieve onderzoekstrategie. Dit past bij de centrale vragen van dit onderzoek omdat hierin subjectieve elementen als motieven en waarden centraal staan. Hoewel dergelijke elementen ook op kwantitatieve wijze kunnen worden onderzocht is toch gekozen voor een kwalitatieve strategie omdat het dan mogelijk is om dieper in te gaan op de antwoorden van de respondenten (Verschuren en Doorewaard, 2007). Hieruit volgt ook de keuze voor een casestudy als ontwerp van dit onderzoek.

Door middel van een comparatief onderzoek dat betrekking heeft op een klein aantal energiecollectieven kan meer diepgang aangebracht worden. Het vergelijken van een aantal gemeenschappen waarin duurzame energie wordt gebruikt kan een breder beeld creëren van de mensen die onderdeel zijn van deze gemeenschappen. Wat beweegt hen? Wat vinden zij belangrijk in hun leven? Door deze vragen te beantwoorden leren we deze mensen beter kennen.

Hoewel er vier verschillende collectieven aan bod komen in dit onderzoek, staan de respondenten als groep centraal. De doelstelling van dit onderzoek is gericht op het beter begrijpen van mensen die lid zijn van een DEC. De respondenten samen vormen dan ook het primaire niveau van onderzoek. Het vergelijken van de vier collectieven komt op de tweede plaats.

3.3. Selectie van cases

Om tot een selectie van collectieven te komen is eerst een inventarisatie gemaakt van al bestaande collectieven in Nederland. Deze inventarisatie is aan de hand van de overzichten gegeven op de website hieropgewekt.nl en in de uitgave van P-nuts samengesteld. Hieropgewekt.nl is een online kennisplatform voor initiatieven op het gebied van duurzame energie. Het is een initiatief van HIER klimaatbureau en de Natuur- en milieufederaties (HIER opgewekt, wat is HIER opgewekt?, 2014). Het boekje “P-NUTS: lokale duurzame energie in Nederland, het speelveld bestormd!” is een uitgave die HIER opgewekt samen met NEW NRG⁴ en Wij krijgen kippen⁵ heeft samengesteld om de verscheidenheid aan initiatieven rondom duurzame energie te laten zien.

Op basis van de volgende twee criteria is een selectie van collectieven gemaakt.

Ten eerste is besloten alleen die collectieven te onderzoeken die vanuit een burgerinitiatief zijn ontstaan. Juist de collectieven die door burgers zelf zijn opgezet zijn interessant om te onderzoeken. Dit is gebaseerd op de aanname dat de leden van deze collectieven beter onderbouwde motieven hebben dan mensen die vanuit een gemeente of bedrijf zijn overgehaald om mee te doen. DEC waarbij een gemeentelijke of commerciële partij het initiatief heeft genomen vallen daarom buiten het bereik van dit onderzoek.

Naast een criterium dat zorgt voor overeenkomsten tussen de DEC, is er ook een criterium bepaald dat zorgt voor verschillen tussen de energiecollectieven. Er zal namelijk gekeken worden naar de leeftijd van het collectief. Uit het onderzoek van Schwencke (2012) bleek dat de eerste particuliere energiecollectieven al in de jaren '80 zijn ontstaan, dit waren voornamelijk windcoöperaties. Uit de inventarisatie van HIER opgewekt bleek dat de collectieven op basis van oprichtingsjaar in twee groepen verdeeld kunnen worden. De eerste groep is ontstaan in de jaren 1986-1994, terwijl de tweede groep is opgericht in de jaren 2007-2013. Uit beide groepen zijn collectieven geselecteerd. Interessant is om te zien of de motieven van leden van oude collectieven verschillen van die van leden van jonge collectieven.

Op basis van deze criteria is een selectie van vier energiecollectieven gemaakt. Met deze collectieven is contact gezocht door middel van telefoon en e-mail (op basis van algemene

⁴ NEW NRG is een projectontwikkelaar voor lokale duurzame energie, zie www.newnrg.nl

⁵ Wij krijgen kippen is een initiatief dat in Amsterdam Zuid een project voor lokale duurzame energie heeft opgezet en zich nu richt op kennisuitwisseling, zie www.wijkrijgenkippen.nl

contactgegevens op de websites en in P-NUTS boekje) met de vraag of zij mee wilden werken aan dit onderzoek. De definitieve selectie bestaat uit de volgende vier duurzame energiecollectieven (het ontstaansjaar is tussen haakjes weergegeven):

- De Windvogel (1991)
- Zaanse Energie Koöperatie (1991)
- Vogelwijk Energie(k) te Den Haag (2009)
- De Eendracht te Makkinga (2012)

Dit zijn dus alle vier collectieven die bottom-up zijn ontstaan. Zoals te zien zijn de Windvogel en de Zaanse Energie Koöperatie (ZEK) ontstaan in de eerste golf van collectieven. Vogelwijk Energie(k) (VwE) en de Eendracht zijn tijdens de meest recente golf van DEC ontstaan. Meer informatie over wat deze collectieven precies doen en hoe zij georganiseerd zijn is te vinden in hoofdstuk 4.

Voor het benaderen van respondenten is gebruik gemaakt van de zogenaamde sneeuwbal-methode (Creswell, 2007). De eerste geïnterviewde van een collectief is steeds gevraagd of hij of zij nog meer leden kenden die ook geïnteresseerd zouden zijn in meedoen aan mijn onderzoek. Op deze manier werd ik als onderzoeker door een bekende geïntroduceerd waardoor het contact met de respondenten soepel is verlopen.

3.4. Dataverzameling

Uiteindelijk hebben zeventien mensen die lid zijn van een duurzaam energiecollectief meegedaan aan mijn onderzoek. Data rondom hun motieven en levensstijl is op twee manieren verzameld. Namelijk door middel van een interview en een ecologische voetafdruk test. Tot slot is literatuur rondom motieven en duurzame levensstijlen gebruikt om de resultaten uit dit onderzoek mee te vergelijken en te bediscussiëren. Deze drie methoden van dataverzameling worden nu één voor één toegelicht.

Interviews

Met iedere respondent is een face-to-face, semigestructureerd interview afgenomen. Semigestructureerde interviews zijn volgens Saunders e.a. (2008) uitermate geschikt om beweegredenen, meningen en houding te achterhalen.

Semigestructureerde interviews geven de onderzoeker de mogelijkheid om door te vragen en de geïnterviewde kans om zelf onderwerpen in te brengen. Beide aspecten zijn belangrijk om de kans op sociaal wenselijke antwoorden zo beperkt mogelijk te houden. De kans op dergelijke antwoorden is volgens Verschuren en Doorewaard (2007) namelijk altijd aanwezig in een interview. Bovendien zijn alle respondenten één op één geïnterviewd en vonden de interviews bij hen thuis of in een andere voor hen vertrouwde omgeving plaats.

De interviewvragen zijn opgenomen in bijlage I. De vragenlijst bestaat uit twee onderdelen. Na een korte introductie waarin ik mij voorstel en de bedoeling van het interview uitleg, volgen eerst de vragen over het motief om lid te worden, waarna over wordt gegaan op vragen omtrent de levensstijl. De vragen over duurzaamheid in de levensstijl zijn onderverdeeld per sociale praktijk (Energie, Mobiliteit, Voedsel en Vrije Tijd).

Ecologische voetafdruk

Om het belang van duurzaamheid in de levensstijl op nog een manier (naast de interviews)

te onderzoeken, is gebruik gemaakt van de zogenaamde *ecologische voetafdruk (EV)*. Dit is een maatstaf voor de hoeveelheid ruimte en natuurlijke hulpbronnen op aarde die iemand gebruikt met zijn of haar levensstijl. Na het invullen van een vragenlijst komt er een getal uit dat het aantal mondiale hectare aangeeft dat iemand met zijn of haar levensstijl gebruikt (WNF, Voetafdruk, 2013). Een combinatie van interviews met een dergelijke test wordt ook in andere onderzoeken toegepast, zo combineerde Howell (2013) semigestructureerde interviews met het berekenen van de CO²-voetafdruk (carbon footprint) van haar respondenten.

Er zijn verschillende online varianten van een EV test beschikbaar, voorbeelden hiervan zijn onder andere te vinden op www.voetafdruk.nl, www.duurzaamheidinactie.nl, www.klimaatvoetafdruk.nl en www.wnf.nl/voetafdruktest. Door bovengenoemde varianten zelf in te vullen en de vragen en uitslagen hiervan met elkaar te vergelijken, is de keuze gemaakt om de vragenlijst op de website van het Wereld Natuur Fonds (WNF) te gebruiken. In bijlage III is de uitslagpagina van de test te zien. De keus voor de WNF test is gebaseerd op onderstaande argumenten.

Ten eerst geldt dat de categorieën in de WNF test grotendeels overeen komen met de gekozen sociale praktijken die mee worden genomen in dit onderzoek. De WNF test onderscheidt vier categorieën: Wonen, Voeding, Lifestyle en Vervoer & vakantie. Twee sociale praktijken hebben een directe link met de test (Voedsel en Mobiliteit), de andere twee (Energie en Vrije Tijd) worden voor een gedeelte meegenomen in de EV test. Globaal gezien dekt de test van het WNF voor een groot deel de inhoudelijke lading van dit onderzoek. Dit is dan ook de belangrijkste reden waarom voor deze test is gekozen.

De tweede reden om voor de WNF test te kiezen heeft te maken met de teksten in de vragen en de lay-out van de test. Deze zijn over het algemeen op een neutrale manier geformuleerd, zonder waardeoordelen erin verwerkt. Dit was bij andere tests wel het geval doordat duidelijk werd gemaakt dat bepaalde handelingen niet gewenst zijn. Het neutrale karakter van de test is belangrijk om de kans op sociaal wenselijke antwoorden te verkleinen.

Tot slot is gekozen voor de WNF test omdat hierin relatief weinig wordt gevraagd naar exacte aantallen, zoals de hoeveelheid verbruikt gas of het aantal gereden kilometers per jaar. De respondenten hebben de test na afloop van de interviews ingevuld. Om te voorkomen dat de geïnterviewden vast zouden lopen op aantallen die zij wellicht niet uit hun hoofd weten, is er ervoor gekozen een test te nemen die minder vraagt naar exacte aantallen.

Op basis van deze drie argumenten is er gekozen voor de WNF test om de EV van de respondenten te berekenen. Door de ecologische voetafdruk te gebruiken om de levensstijl van mensen te onderzoeken, zal er sprake zijn van methodetriangulatie. Dit komt de betrouwbaarheid van de resultaten ten goede (Thomas, 2009). Interessant is om te zien of de resultaten uit de interviews overeen komen met de scores op de EV test.

Literatuuronderzoek

De resultaten uit de interviews en EV tests worden tot slot vergeleken met relevante literatuur. De dataverzameling is dan in zogenaamde trechter vorm verlopen. De respondenten zijn wat betreft hun motieven heel open benaderd, dit om open te staan voor diverse beweegredenen. Er is niet vanuit een hypothese over mogelijke motieven gestart maar juist met een open vizier. Vervolgens is aan de hand van het sociale

praktijken model van Spaargaren gekeken naar het belang van duurzaamheid in vier aspecten van de levensstijl. In hoofdstuk 6 (Discussie) worden de resultaten vergeleken met ander onderzoek naar motieven en duurzame levensstijlen, om zo dit onderzoek in een breder wetenschappelijk kader te plaatsen.

3.5. Data-analyse

De zeventien interviews, variërend in lengte maar gemiddeld ruim een uur durend, zijn woordelijk getranscribeerd. De inhoud staat hierbij centraal, de vorm is hieraan ondergeschikt. Intonatie, pauzes en “uh’s” zijn dan ook weg gelaten. Dit zijn elementen die doorgaans voor linguïstische of psychologische onderzoeken van belang zijn (Kvale, 2007). In bijlage II is een fragment uit één van de interviews opgenomen.

Na het transcriberen van de interviews zijn deze met behulp van het softwareprogramma Atlas.ti (versie 7.0.91, ATLAS.ti GmbH, Berlijn, 2014) geanalyseerd. De analyse is gebaseerd op de methode van *constant comparison* (Thomas, 2009). Deze methode bestaat uit het meerdere malen intensief bestuderen van de transcripties terwijl relevante stukken tekst gecodeerd worden. Kortweg houdt coderen in dat aan een tekstfragment een label wordt gehangen. Hierdoor kunnen stukken tekst over de volledige breedte van de data-set met elkaar worden vergeleken.

Het coderen gebeurt in verschillende rondes waarbij van “grof naar fijn” gewerkt wordt. In bijlage IV is een afbeelding uit het programma Atlas.ti toegevoegd om een indruk te geven van het codeerproces. Bij de eerste ronde coderen is gebruikt gemaakt van vijf categorieën. Er is gekozen voor een relatief klein aantal categorieën zodat een eerste globale ordening aangebracht kon worden. Volgens Creswell (2007) heeft een klein aantal categorieën de voorkeur omdat met een groot aantal categorieën het lastig is om tot de kern van de resultaten te komen. De vijf categorieën zijn:

- Motieven
- Levensstijl
- Case-informatie
- Persoonlijke informatie
- Overige informatie

De categorieën motieven en levensstijl zijn gebaseerd op de belangrijkste theoretische concepten uit dit onderzoek, dit zijn de zogenaamde *a priori* codes (Creswell, 2007). Op basis van deze thema's zijn ook de interviews opgesteld. Daarnaast is de categorie case-informatie gecreëerd om algemene informatie over het energiecollectief te verzamelen, bijvoorbeeld de ontstaansgeschiedenis van het collectief. De categorie persoonlijke informatie is bedoeld voor algemene informatie over de respondent, bijvoorbeeld zijn/haar leeftijd of beroep. De informatie uit categorie case-informatie dient als achtergrond is terug te vinden in hoofdstuk 4. Informatie uit de categorieën persoonlijke informatie en overige informatie is terug te vinden in hoofdstuk 6.

De categorie overige informatie is gecreëerd voor stukken tekst die niet in een van de voorgaande categorieën pasten maar mogelijk wel relevant zouden zijn voor het onderzoek. Hoewel bewust gekozen is voor een theoriegestuurde analyse, is hierdoor toch een open blik geworpen op de verzamelde data. Dit is gebaseerd op het advies van Creswell (2007) om naast vooraf bepaalde codes open te blijven staan voor onvoorziene

categorieën die tijdens de analyse boven komen drijven. Tijdens de analyse is echter gebleken dat er geen

Nadat de transcripties zijn gecodeerd aan de hand van de hoofdcategorieën, zijn deze nogmaals bestudeerd. Dit keer zijn binnen de twee inhoudelijke categorieën - motieven en levensstijl - subcategorieën aangemaakt. Deze subcategorieën zijn op inductieve wijze ontstaan, passend bij de open benadering van de motieven. De subcategorieën komen in het hoofdstuk 5 uitvoerig aan bod. Als eenmaal de verschillende motieven zijn onderverdeeld in categorieën en hetzelfde is gedaan voor het belang van duurzaamheid in de levensstijl, dan kan ook de eventuele samenhang tussen die twee bekeken worden. Door na te gaan of mensen met een milieugerelateerd motief ook veel waarde hechten aan een duurzame levensstijl kan er een uitspraak gedaan worden over de mate van samenhang.

Hoofdstuk 4: Achtergrond en casebeschrijvingen

Duurzame-energiecollectieven zijn geen fenomeen op zich maar hebben raakvlakken met verschillende maatschappelijke ontwikkelingen. In dit hoofdstuk wordt een breder beeld geschetst van DEC in het algemeen en van de vier onderzochte collectieven in het bijzonder.

4.1. Achtergrond van duurzame-energiecollectieven

Duurzame-energiecollectieven kunnen worden gezien als onderdeel van een brede bottom-up transitiebeweging. Een beweging van burgers die zich richt op het socialer en duurzamer maken van onze samenleving. Zij ondernemen actie op gebieden die voorheen als overheids- of marktdomein werden bestempeld, zoals de zorg of energie. Deze maatschappelijk bewuste burgers hebben niet de behoefte zich op het politieke speelveld te begeven maar realiseren hun waarden liever in de eigen leefomgeving en in samenwerking met gelijkgestemden (Kiriënko, 2013). Van der Heijden e.a. (2011) spreken van een doe-het-samen maatschappij waarin burgers gezamenlijk creatieve oplossingen bedenken voor maatschappelijke uitdagingen.

De bottom-up transitiebeweging uit zich in verschillende vormen. Een bekend voorbeeld zijn de zogenaamde Transition Towns (TT). Dit zijn groepen burgers die hun wijk, dorp of stad klimaatbestendig en minder afhankelijk van fossiele brandstoffen willen maken. Als reactie op klimaatverandering, piekolie (het punt waarop het aanbod van olie sterk afneemt waardoor de olieprijs snel zal stijgen) en de economische crisis, ondernemen mensen allerlei initiatieven om hun leefomgeving te verduurzamen. Voorbeelden van initiatieven zijn het opzetten van een moestuin, het organiseren van een repair café (waar sociaal contact en het repareren van huishoudelijke apparaten gecombineerd worden) en het zelf opwekken van duurzame energie (Transition Towns Nederland, 2014). Eén van de sterke punten van TTs is dat zij zorgen voor sociale innovatie (meer nog dan technologische innovatie). Seyfang en Haxeltine (2012) concluderen op basis van hun onderzoek naar Transition Towns in Engeland dat sociale praktijken opnieuw worden gedefinieerd. Zo kan een collectief aangelegde moestuin ervoor zorgen dat men niet langer verpakte groenten uit de supermarkt koopt, maar verse groenten uit de eigen moestuin haalt. Hoewel het concept van een Transition Town is ontstaan in Engeland, zijn er inmiddels al op zeker 90 plaatsen in Nederland dergelijke groepen actief (Transition Towns Nederland, 2014).

Een andere manier waarop de door burgers gedreven transitiebeweging tot uiting komt is collaborative consumption, oftewel de deeleconomie. Zoals de Nederlandse term al doet vermoeden staat delen hierin centraal. In het boek “What’s mine is yours: the rise of collaborative consumption” (Botsman & Rogers, 2010), wordt uitgelegd waar het in de deeleconomie om draait. In plaats van producten nieuw aan te schaffen, worden producten steeds meer gedeeld tussen mensen onderling. Individueel bezit is niet belangrijk, juist de gebruikswaarde van een product of dienst staat centraal. Door te delen wordt er efficiënter omgegaan met grondstoffen en ontstaat er minder afval. Niet alleen de impact op het milieu wordt verminderd, ook wordt consumeren hierdoor een stuk socialer. De mogelijkheden om te delen, te ruilen of te lenen zijn divers⁶. Al sinds 2004 kunnen reizigers via de site www.couchsurfing.org een slaapplek regelen bij mensen

⁶ Zie de website www.deeleconomie.nl voor een overzicht.

thuis waardoor een hotel overbodig wordt (Couchsurfing, About us, 2014). De site www.thuisafgehaald.nl brengt hobbykoks en buurtbewoners op zoek naar een maaltijd met elkaar in contact (Thuis afgehaald, 2014). Mensen met een auto die meer stil staat dan in beweging is kunnen deze via www.snappcar.nl (Snappcar, 2014) aan andere mensen uitlenen. Op www.ruilen.nl worden allerlei producten en diensten tegen elkaar verruild (Ruilen, 2014). Allemaal voorbeelden van initiatieven die buiten de formele markt om vraag en aanbod bij elkaar brengen. Volgens Botsman en Rogers (2010) is collaborative consumption niet nieuw. Werk- en woonvormen als coöperaties en communes zijn immers al eeuwenoud. Deze concepten worden in een nieuw jasje gestoken dankzij moderne communicatietechnologieën zoals internet en sociale media. Het resultaat is dat er weer waarde gehecht wordt aan begrippen als delen en gemeenschapszin. Volgens de auteurs lijkt dit er vervolgens toe dat er een bottom-up verandering plaats vindt die onze samenleving sterker en duurzamer maakt, terwijl de politiek zich nog relatief afzijdig houdt. Dit komt overeen met Hajer's visie van de energieke burger (Hajer, 2011).

De energievoorziening is een goed voorbeeld van een sector waar burgers zelf de aanzet geven tot verduurzaming. De overheid erkent wel het belang van een duurzame energievoorziening, onder andere vanwege de risico's die klimaatverandering en het opraken van fossiele brandstoffen (en daarmee een grotere afhankelijkheid van andere landen) met zich mee brengen (Benner e.a., 2009). Toch ontbreekt het vooralsnog aan voldoende stimulerende maatregelen die de overgang van fossiele naar hernieuwbare energie mogelijk maken. Ondertussen nemen steeds meer burgers het heft zelf in handen door private energiecoöperaties op te starten (Van der Heijden e.a., 2011; Liander LDE master denktank, 2013).

Dit is een trend die vooral vanaf 2007 goed is te zien, maar eigenlijk al veel ouder is. Eind jaren '80 en begin jaren '90 ontstonden namelijk ook al verschillende particuliere energiecoöperaties. Deze eerste golf van energiecollectieven was voornamelijk gericht op windenergie, met Noordenwind (opgericht in 1986) en Kennemerwind (opgericht in 1987) als pioniers. De collectieven die destijds zijn ontstaan waren puur gericht op het collectief financieren en exploiteren van windmolens en pleiten al jaren voor zelflevering van energie zonder dat daar energiebelasting over betaald moet worden (zie ook de beschrijving van de Windvogel) (Schwencke, 2012; Hier opgewekt, Overzicht van initiatieven, 2014).

Na 1994 was het even stil rondom door burgers opgezette energiecollectieven, maar vanaf 2007 groeit het aantal collectieven weer explosief. Dit geldt ook voor andere landen, van de ruim 500 duurzame-energiecollectieven in Engeland is bijna 80% ontstaan na 2007 (Seyfang e.a., 2013). Deze tweede golf van burgerinitiatieven rondom duurzame energie beperkt zich niet tot één type energie of tot één bepaalde organisatievorm. De diversiteit aan huidige energiecollectieven is dan ook groot (Liander LDE master denktank, 2013).

Door de verbeterde technologie zijn nu ook zonnepanelen een optie voor burgers die duurzame energie willen stimuleren. Dat is onder andere terug te zien in collectieve inkoopacties van panelen, zowel voor individueel gebruik als om daken van gemeenschapsgebouwen mee te beleggen. Ook hier geldt dat de leden door een financiële bijdrage te leveren (mede)eigenaar worden van de productiebron (Schwencke, 2012).

Naast energiecollectieven die beschikken over eigen productiecapaciteit zijn er ook initiatieven waarbij burgers gezamenlijk duurzame energie inkopen. Sommige collectieven

zijn nog te klein waardoor er te weinig geld aanwezig is om een eigen windmolen of een verzameling zonnepanelen aan te schaffen. Andere zien het niet als hun doel om zelf op te wekken. Hoe dan ook, in de meeste gevallen wordt via Greenchoice de groene energie ingekocht (Liander LDE master denktank, 2013; Schwencke, 2012). Deze energiemaatschappij garandeert niet alleen 100% duurzame energie uit Nederland te leveren, daarnaast heeft zij ook een bijzondere regeling voor mensen die zelf energie opwekken (Greenchoice, Zelf energie opwekken, 2014). Hier maken onder andere de Eendracht en de ZEK gebruik van (zie ook de beschrijving van deze collectieven).

Typerend voor de tweede golf van duurzame-energiecollectieven is de brede focus op verduurzaming. Collectieven besteden niet alleen aandacht aan het opwekken of inkopen van duurzame energie, maar ook aan energiebesparing (Seyfang e.a., 2013). Overigens verbreden ook de collectieven uit de eerste golf hun activiteitenpakket, bijvoorbeeld door mee te doen aan collectieve inkoopacties voor zonnepanelen en hun leden energiebesparende tips te geven. Hiermee stimuleert een DEC niet alleen de ontwikkeling van duurzame energie, ook kan zij een positieve invloed hebben op de sociale praktijken van haar leden (Middlemiss & Parrish, 2010).

Wat de vier energiecollectieven uit dit onderzoek precies doen en hoe zij georganiseerd zijn, wordt in de volgende paragrafen beschreven.

4.2. De Eendracht

In het Friese Makkinga, een dorp met zo'n 1000 inwoners in de gemeente Ooststellingwerf, werd in 2010 de stichting lokaal ideaal Makkinga (SLIM) opgericht. In de statuten van de stichting is te lezen dat SLIM *"...zich tot doel stelt om het transitieproces in de breedste zin en uitgesproken bottom-up op gang te brengen, te voeden en uit te dragen"* (SLIM Makkinga, Missie, 2014). Hoewel de term Transition Town nergens op de website voorkomt, heeft SLIM veel weg van een dergelijke groep. De stichting zet zich onder andere in voor het sluiten van lokale kringlopen (met name voedsel) en probeert haar leden bewust te maken van mogelijkheden tot energiebesparing. Zo heeft de stichting eerder al een dorpsstuinderij opgezet waar voor collectief gebruik biologische groenten en fruit worden geteeld en organiseert het jaarlijks een workshop waar particulieren hun eigen zonnecollectoren in elkaar kunnen zetten⁷ (SLIM Makkinga, Deelprojecten, 2014).

In juni 2012 is op initiatief van SLIM Energiecoöperatie De Eendracht Makkinga

Figuur 4.1. Het logo van De Eendracht (Eendracht Makkinga, 2014)

⁷ Zie voor meer uitleg over de activiteiten van SLIM het volgende filmpje: <http://www.trouw.nl/tr/nl/5151/Vincent-wil-zon/article/detail/3325894/2012/10/03/De-warme-douche-is-voor-Slim-Makkinga.dhtml>

e.o. opgericht. De energiecoöperatie heeft als doel om haar leden “te voorzien van duurzaam opgewekte stroom en CO² gecompenseerd gas (dus “groene” energie) tegen aantrekkelijke tarieven” (Eendracht Makkinga, 2014). De naam van de energiecoöperatie is een verwijzing naar de gelijknamige zuivelcoöperatie die tot 1984 gevestigd was in het dorp (Historische Vereniging Makkinga e.o., 2007), maar is daarnaast ook een voorbeeld van de eensgezindheid binnen de coöperatie:

“...de koers is duidelijk en men sluit zich daarbij ook aan bij het idee van oké duurzaamheid, energie, zelf energie produceren. Ja, dat is gewoon de lijn. Daar gaat iedereen voor.” (Interview respondent 1, 18-5-2013)

De Eendracht heeft een driekoppig bestuur en draait volledig op vrijwilligers. De coöperatie heeft 37 leden, maar wil dit verhogen naar minimaal 100. Lidmaatschap is kosteloos en mogelijk voor iedereen die geïnteresseerd is. De meeste leden komen uit Makkinga, maar er zijn ook mensen uit omliggende dorpen als Boijl en Elsoo lid (Eendracht Makkinga, Nieuwsbrief energiecoöperatie de Eendracht, 5 juni 2013).

De energiecoöperatie produceert zelf geen energie, de leden van de coöperatie krijgen hun energie van Greenchoice. De Eendracht heeft een overeenkomst afgesloten met Greenchoice waarbij is afgesproken dat het verschil tussen de inkoop- en verkoopprijs van de afgenomen energie teruggestort wordt op de rekening van de coöperatie (De Eendracht Makkinga, 2014). In het eerste jaar van de coöperatie vloeide hierdoor € 2451,79 terug naar de Eendracht (Eendracht Makkinga, Nieuwsbrief energiecoöperatie de Eendracht, 5 juni 2013). Met deze inkomsten worden duurzame projecten gerealiseerd in het dorp. Er wordt aan gedacht om met de inkomsten uit de energiecoöperatie collectief zonnepanelen in te kopen ofwel voor particulier gebruik of om op het dak van het dorps huis te plaatsen (P-NUTS, 2013).

Behalve de inkoop van duurzame energie maakt de Eendracht zich ook sterk voor energiebesparing. Hiertoe geeft de coöperatie op haar website verschillende tips, waaronder:

“Tip 1: Droog de was aan de lijn

Wasdrogers verbruiken veel energie. Droogt u de helft van de was aan de lijn? Dan bespaart een gemiddeld gezin al gauw tot tientallen euro’s per jaar.

[...]

Tip 14: Kook bewust

Door bewust te koken, bespaart u ook energie. Kook niet meer dan nodig, laat pannen niet onnodig lang opstaan. Ketels en waterkokers volledig vullen en slechts een deel gebruiken is weggegooid warmte. Koken met het deksel op de pan scheelt u ongeveer de helft van de kooktijd. Het goedkoopst is koken op gas (ongeveer 40 - 50 euro per jaar). De elektrische kookplaten zijn het duurst (meer dan € 100 per jaar).” (Eendracht Makkinga, Bespaartips, 2014)

Wat het effect is van deze tips behoort niet tot de scope van dit onderzoek. Wel toont de lijst met bespaartips aan wat onder andere Seyfang en Haxeltine (2012) en Middlemiss & Parrish (2010) al aangaven. Namelijk de poging van energiecollectieven om de sociale praktijken van haar leden te beïnvloeden.

4.3. De Windvogel

In 1991 wordt in Reeuwijk de Windvogel opgericht, een coöperatieve vereniging die streeft naar een landelijke duurzame energievoorziening. Het

hoofdkantoor is gevestigd in Gouda, maar de ruim 3000 leden van de

Windvogel komen uit verschillende plaatsen in heel Nederland. De Windvogel ziet een belangrijke rol weggelegd voor windenergie in het verduurzamen van de Nederlandse energievoorziening en wil deze ook zelf produceren en gebruiken (De Windvogel, Wie we zijn, 2014). Op dit moment bezit de coöperatie zes windturbines, welke allen (deels) zijn gefinancierd door de leden. Zo is de Amstelvogel, met een capaciteit van 2 MegaWatt de grootste molen, gefinancierd door leningen van leden aangevuld met een hypotheek van het ASN-groen fonds (Brochure *Doe mee met “de Windvogel”*, 2012). Maar als het aan de Windvogel ligt blijft het niet bij zes molens. Zoals in haar 1000 Palen Plan is te lezen, ambieert zij een aantal van 1000 windmolens om zo een krachtig tegengeluid te vormen tegen fossiele en kernenergie (De Windvogel, Wie we zijn, 2014).

Leden betalen eenmalig € 50,- inleggeld en worden daarmee levenslang lid en meteen mede-eigenaar van de molens. Daarnaast kunnen leden extra geld uitlenen aan de Windvogel waarover rente wordt uitgekeerd. Het rentepercentage wordt in de algemene ledenvergadering democratisch vastgesteld. Het meest recente vastgestelde percentage (over 2011) was 5% (Notulen algemene ledenvergadering C.V. “de windvogel” 2012). Met de leningen die leden verstrekken investeert de Windvogel in nieuwe molens in Nederland en in zonne-energieprojecten in Duitsland. Ook biedt de Windvogel haar leden korting op het aanschaffen van zonnepanelen (Brochure *Doe mee met “de Windvogel”*, 2012). Dit laatste illustreert de verbreding van activiteiten die bij de eerste golf energiecollectieven plaats vindt.

De Windvogel streeft ernaar zo veel mogelijk mensen te betrekken bij het vergroten van het aandeel duurzame energie. Zo biedt de coöperatie haar leden de mogelijkheid tot zelfvoorziening, zij kunnen dan de energie opgewekt door de windmolens direct af nemen. Hiertoe werkt de Windvogel samen met energieleverancier Anode (De Windvogel, Onze doelen en ambities, 2014).

De Windvogel is in vergelijking met de andere collectieven niet alleen een stuk groter, zij is ook veel actiever op nationaal niveau. Samen met Anode voert de Windvogel een rechtszaak tegen de Belastingdienst tegen het belasten van zelf geproduceerde en gebruikte energie. Daarnaast bedrijft zij een actieve lobby om de Nederlandse wetgeving die nu nog fossiele en kernenergie bevoordelen, aan te laten passen in het voordeel van duurzame energie (De Windvogel, Windstroom afnemen, 2014).

De ledenwerving van de Windvogel richt zich op heel Nederland, daardoor kennen de leden elkaar in principe niet. Toch zorgt de Windvogel er voor dat er onderling contact is en dat leden van elkaar kunnen leren:

“Het voordeel is dat je toch wat geïnformeerd wordt door andere leden, we hebben een verenigingsblad waar toch zeer regelmatig energiebesparende tips in staan en hoe je dingen energiezuinig kan oplossen, [bijvoorbeeld] met waterbesparing met

Figuur 4.2. Het logo van de Windvogel (Windvogel, 2014)

regentonnen waar mensen met andere ervaringen zeggen nou als je dat en dat doet, kan je zoveel besparen.” (Interview respondent 5, 25-5-2013)

Het verenigingsblad, genaamd de Windvaan, verschijnt vier keer per jaar en belicht verschillende onderwerpen. Naast tips voor energiebesparing, komen onder andere de prestaties van de windmolens aan bod en wordt de lezer op de hoogte gehouden van relevante ontwikkelingen op energiegebied. Een samenvatting van het nationale energieakkoord (De Windvaan, december 2013), een update over de rechtszaak betreffende zelflevering en de ontwikkeling van de mondiale CO² uitstoot (De Windvaan, september 2013), het zijn allemaal onderwerpen waar de Windvogel leden over geïnformeerd worden. Het feit dat de Windvogel haar leden zo breed informeert en hen een nationaal en mondiaal perspectief biedt op duurzame energie, past bij haar (in verhouding tot de andere 3 onderzochte collectieven) relatief grootschalige karakter.

4.4. De Zaanse Energie Koöperatie

In 1991 is de Zaanse Energie Koöperatie (ZEK), een coöperatieve vereniging, opgericht. Daarmee behoort de ZEK, net als de Windvogel, tot de eerste golf van energiecollectieven. De ZEK is gevestigd in Zaandam en het doel van de coöperatie is: *“elk huis in de Zaanstreek klimaatneutraal”* (Zaanse Energie Koöperatie, Wat is de ZEK?, 2014). De ZEK wil hiermee laten zien dat kolencentrales en kernenergie niet nodig zijn en een duurzame energievoorziening mogelijk is. Hierbij ligt de focus van de coöperatie voornamelijk op windenergie. Hoewel ook de ZEK wat kenmerken laat zien van het Transition Town gedachtegoed, is het collectief onafhankelijk hiervan ontstaan. Sinds begin 2013 is er overigens wel een TT groep Zaanstreek⁸. De ZEK en TT Zaanstreek staan wel in contact met elkaar en promoten elkaars activiteiten.

Figuur 4.3. Het logo van de ZEK (ZEK, 2014)

De ZEK is in het bezit van twee windmolens. De eerste, genaamd het Windpaard, werd in 1994 aangekocht en is gevestigd in Assendelft. De eigenaar van het terrein verkocht zijn stuk grond destijds voor een symbolische prijs van 1 gulden aan de ZEK en zorgt sindsdien voor het onderhoud van de molen. De ZEK zou het Windpaard, een molen met twee wieken, graag vervangen door een groter model met drie wieken. In 2008 is hiervoor een vergunning aangevraagd, echter het is nog niet duidelijk of gemeente en provincie akkoord gaan met het plaatsen van een nieuwe windmolen (HIER opgewekt, Zaanse Energie Koöperatie, 2014; Zaanse Energie Krant, nummer 49, april 2013).

In juni 2013 is de tweede windmolen aangekocht. Deze kreeg de naam Windhaan en is geplaatst op het terrein van cultureel centrum De Groote Weiver in Wormerveer. In dit centrum is ook een kringloopwinkel gevestigd en organiseert de TT groep repair cafés (De Groote Weiver, 2014). Binnen komt nog een display te hangen waarop te zien is hoeveel stroom de Windhaan produceert. Dit om de bewustwording rondom duurzame energie nog een extra impuls te geven (Zaanse Energie Krant, nummer 50, oktober 2013).

Ook de ZEK is bezig met het onderzoeken van de mogelijkheden tot zelflevering. Op dit moment krijgen de leden van de ZEK hun energie van Greenchoice. Net zoals de

⁸ Zie voor meer informatie: <http://zstreek.transitiontowns.nl/>

Eendracht heeft ook de ZEK een overeenkomst met Greenchoice waarbij geld terug vloeit naar de coöperatie (Zaanse Energie Koöperatie, Wat is de ZEK?, 2014).

Naast het produceren van duurzame energie fungeert de ZEK ook als informatiepunt voor particulieren, scholen, bedrijven en gemeenten op het gebied van duurzame energie. Zo is er een lespakket ontwikkeld, genaamd de Duurzame Kunstkoffer, waarmee leerlingen van het basisonderwijs op een speelse manier van alles leren over energie opwekken en besparen (Zaanse Energie Koöperatie, Duurzame Kunstkoffer, 2014).

Hoewel de naam wellicht anders doet vermoeden, kan iedereen in Nederland lid worden. De ZEK heeft zo'n 130 leden. Het lidmaatschap bedraagt € 10,- per jaar. Daarnaast bestaat ook de mogelijkheid bij te dragen aan de aanschaf van een nieuwe molen in de vorm van een lening aan de ZEK. Hierover ontvang je als lid rente (Zaanse Energie Koöperatie, Lid of donateur worden, 2014). Het bestuur van de ZEK bestaat uit een voorzitter, een "zekretaris" en drie algemene bestuursleden. Ieder jaar wordt er bij de windmolen in Assendelft een nabeschouwing georganiseerd waarbij onder het genot van een hapje en een drankje de ontwikkelingen binnen de coöperatie worden besproken. Ook wordt op dat moment de molenaar bedankt voor zijn inspanningen met betrekking tot het onderhoud van de molen. Over deze jaarlijkse bijeenkomst is de molenaar erg te spreken, in het interview zei hij hierover het volgende:

"...daar wordt de jaarvergadering gehouden en dan daarna is er dus ook een middag, mag iedereen langs komen, er hebben hier wel eens 30 mensen gestaan. Dat brengt allemaal niets op, maar het is wel leuk!" (Interview respondent 11, 17-6-2013).

4.5. Vogelwijk Energie(k)

In 2009 hebben vier bewoners van de Haagse Vogelwijk de stichting Vogelwijk Energie(k) (VwE) opgericht, in 2010 werd dit een coöperatieve vereniging. Het doel van de vereniging is om de wijk in 2040 CO₂ neutraal te krijgen. Om dit te bereiken ontplooit VwE verschillende initiatieven die gericht zijn op verduurzaming van de wijk (Vogelwijk Energie(k), Wie zijn we?, 2014). Zo is de coöperatie in 2010 begonnen met het opnieuw in gebruik nemen van een afgeschreven windmolen van Eneco in Scheveningen. 110 vogelwijkbewoners investeerden € 500,- in de zogenaamde Duinvogel, waardoor deze opnieuw kon gaan draaien (Interview respondent 16, 10-7-2013).

Figuur 4.4. Het logo van Vogelwijk Energie(k) (Vogelwijk Energie(k), 2014)

Om tot een verdere verduurzaming van de wijk te komen is een strategisch plan opgesteld. Het terugdringen van het gas- en elektriciteitsgebruik, betere isolatie van de huizen en meer elektrisch vervoer, zijn hier onderdelen van. Zo biedt Vogelwijk Energie(k) haar leden de mogelijkheid mee te doen aan het pilot-project rondom de slimme meter. Samen met netbeheerder Stedin biedt de coöperatie een aantal slimme meters aan die tot in detail het gebruik van gas en elektriciteit van een huishouden laten zien. Ook informeert VwE haar leden over het opwekken van zonne-energie en de mogelijkheden om zuiniger om te gaan met water (Vogelwijk Energie(k), Wat doen we?, 2014). Op dit moment is VwE tevens bezig met een proefproject rondom elektrisch rijden. Er is een elektrische auto aangeschaft en er zijn drie laadpalen geïnstalleerd. Leden van de coöperatie kunnen

gebruik maken van de deelauto door deze via www.mywheels.nl te reserveren (Vogelwijk Energie(k), Elektrische deelauto, 2014).

Omdat de onderhoudskosten van windmolen in Scheveningen te hoog worden, wordt de Duinvogel waarschijnlijk dit jaar nog gesloopt. De leden van Vogelwijk Energie(k) willen echter door met het zelf opwekken van duurzame energie. Daarom zijn zij nu bezig met project Zonnevogel. Het plan is om op de daken van twee basisscholen in de wijk zonnepanelen te plaatsen. Leden kunnen hierin investeren waarna zij een rendement van 7% beloofd wordt (Vogelwijk Energie(k), Zonnevogel, 2014).

Vogelwijk Energie(k) is erg actief in het onderzoeken van de verschillende mogelijkheden tot verduurzaming en zoekt hierbij ook de samenwerking met andere wijken in Den Haag. Zo bekijkt zij met drie andere wijken of het mogelijk is biogas te produceren uit een lokale waterzuiveringsinstallatie (Liander LDE master denktank, 2013).

Het bestuur van Vogelwijk Energie(k) bestaat uit zes personen, daarnaast heeft de organisatie een ledenraad bestaande uit vijf leden. De coöperatie heeft in totaal 250 leden. Iedereen kan lid worden maar de coöperatie richt haar ledenwerving voornamelijk op bewoners van de Haagse Vogelwijk. De penningmeester van Vogelwijk Energie(k), tevens één van de geïnterviewden, vertelde over één van de acties om leden te werven:

“Nou we hadden dus een aanbieding van de gemeente dat we heel goedkope ledlampen konden aanschaffen en toen hebben we 1000 ledlampen gekocht en toen hebben we gezegd als je lid wordt: led lampen. Nou, dat heeft als een trein gelopen.” (Interview respondent 17, 10-7-2013)

Lidmaatschap kost € 25,- per jaar en biedt daarnaast een aantal voordelen. Zo kunnen leden tegen gereduceerd tarief een energieadvies voor hun woning krijgen en kunnen zij gebruik maken van de elektrische deelauto die in de wijk is geïntroduceerd (Vogelwijk Energie(k), Doe mee, 2014).

Invloeden van zowel de Transition Town beweging (zelf duurzame energie opwekken) als van de deeleconomie (bijvoorbeeld de deelauto) zijn duidelijk zichtbaar bij Vogelwijk Energie(k). Het brede pakket aan initiatieven dat VwE ontplooit, verwijst tevens naar het feit dat zij in de tweede golf van energiecollectieven is ontstaan.

Hoofdstuk 5: Resultaten

Van een Fries dorp naar de Hofstad, en van de Zaanstreek terug naar Nijmegen. Het bezoeken van de respondenten bracht me op uiteenlopende plekken. De resultaten uit de interviews en de ecologische voetafdruktest staan in dit hoofdstuk centraal.

5.1 Motieven

De zeventien respondenten hebben allemaal een reden gehad om zich aan te sluiten bij een energiecollectief. Uit de interviews bleek dat deze beweegredenen te groeperen zijn in een aantal categorieën. Daarnaast werd duidelijk dat er bij de meeste respondenten sprake was van meerdere motieven. Daarom wordt onderscheid gemaakt tussen hoofdmotieven en secundaire motieven. In de volgende twee subparagrafen worden ten eerste de categorieën toegelicht en wordt vervolgens beschreven welke hoofd- en secundaire motieven de geïnterviewden hebben genoemd.

5.1.1. De categorieën

Uit de interviews kwamen verschillende typen motieven naar voren. Passend bij het inductieve karakter van het onderzoek zijn op basis van de interviews een aantal categorieën afgeleid. Zoals in hoofdstuk 3 al werd vermeld is hierbij gebruik gemaakt van het softwareprogramma Atlas.ti. Door het aanbrenge van codes in de interviews en het groeperen van soortgelijke codes, zijn de volgende vijf categorieën ontstaan:

- *Duurzaamheid en milieu*
- *Lokaal en kleinschalig*
- *Coöperatief en bottom-up*
- *Onafhankelijkheid*
- *Overig*

De categorie *Duurzaamheid en milieu* omvat die beweegredenen die te maken hebben met de doelstelling van de collectieven om het aandeel groene energie in Nederland te vergroten en zo de negatieve impact van de fossiele energievoorziening op natuur en milieu te verkleinen. De respondenten in deze categorie vinden het belangrijk om zorg te dragen voor de aarde en zien hun lidmaatschap aan het energiecollectief als hun individuele bijdrage hieraan.

De categorie *Lokaal en kleinschalig* slaat op motieven die te maken hebben met het lokale en/of kleinschalige karakter van de energiecollectieven. Samen met buurtbewoners actie ondernemen om de leefbaarheid in de directe omgeving te verbeteren staat in deze categorie centraal. Ons-kent-ons, het contact met bekenden, speelt hierbij een rol. Maar ook het kleinschalige en overzichtelijke van de nog in ontwikkeling zijnde organisaties hoort bij de motieven in deze categorie.

De categorie *Coöperatief en bottom-up* omvat beweegredenen die betrekking hebben op het collectieve en bottom-up karakter van de energiecollectieven. Het feit dat van onderuit de maatschappij een gezamenlijk initiatief wordt gestart wordt hierbij belangrijk gevonden. De respondenten in deze categorie vinden het leuk om zich aan te sluiten bij een groep gelijkgestemden en willen niet langer wachten totdat de overheid de verandering initieert die zij graag willen zien.

De categorie *Onafhankelijkheid* behelst motieven die te maken hebben met het streven naar zelfvoorziening en onafhankelijkheid van de grote en (in de ogen van de respondenten) bureaucratische en zelfzuchtige energiemaatschappijen. Deze bedrijven zijn volgens de respondenten in deze categorie alleen gefocust op winstmaximalisatie en hun eigen voortbestaan.

De categorie *Overig* is de restcategorie waarin motieven zijn gegroepeerd die slechts één maal werden genoemd. Het gaat hier om twee beweegredenen die beide als secundaire motief werden genoemd.

5.1.2. De respondenten

In figuur 5.1. is een overzicht gegeven van de motieven die de zeventien respondenten er toe hebben bewogen lid te worden van een energiecollectief. De verschillende kleuren corresponderen met een bepaalde categorie van motieven (zie legenda). Omdat de meeste respondenten (namelijk elf van de zeventien) aangaven meerdere beweegredenen te hebben om lid te worden van een energiecollectief, is onderscheid gemaakt tussen het hoofdmotief en eventuele secundaire motieven. Hierbij geldt dat het hoofdmotief het zwaarst heeft gewogen in de beslissing om lid te worden, de secundaire motieven zijn hieraan ondergeschikt. Zoals in de vragenlijst is te zien (bijlage I), is geanticipeerd op mogelijk meerdere motieven door vraag 5a toe te voegen: Wat is voor u de *belangrijkste* reden geweest om lid te worden van [naam DEC]? Op basis van het antwoord op deze vraag is onderscheid gemaakt tussen hoofd- en secundaire motieven.

Bij drie respondenten is er sprake van meer dan één secundair motief. Er is echter geen onderscheid gemaakt tussen secundaire en tertiaire motieven. De reden hiervoor is dat een onderscheid tussen secundaire en tertiaire beweegredenen niet bijdraagt aan het beantwoorden van de centrale vraag van dit onderzoek, aangezien de samenhang tussen motief en levensstijl bekeken wordt aan de hand van het hoofdmotief.

Figuur 5.1. Hoofd- en secundaire motieven van de geïnterviewden.

Legenda	
	Duurzaamheid en milieu
	Lokaal en kleinschalig
	Cooperatief en bottom-up
	Onafhankelijkheid
	Overig

Respondenten	MOTIEVEN		
	Hoofdmotief	Secundaire motief/-ven	
R1			
R2			
R3			
R4			
R5			
R6			
R7			
R8			
R9			
R10			
R11			
R12			
R13			
R14			
R15			
R16			
R17			

Hoofdmotieven

Wat meteen opvalt, is dat verreweg de meeste respondenten vallen in de categorie *Duurzaamheid en milieu*. Maar liefst twaalf geïnterviewden geven aan lid te zijn geworden van een energiecollectief omdat zij duurzame energie willen stimuleren en hun negatieve impact op het milieu willen verminderen. Het idealistische karakter van de energiecollectieven is hierbij van doorslaggevend belang. De volgende twee quotes, antwoorden op de vraag “waarom bent u lid geworden van [naam energiecollectief]?”, illustreren dit:

R2: “In verband met het milieu en om toch eens wat groener te gaan leven zal ik maar zeggen.”

R4: “...de Windvogel sec kiest voor het milieu. [...] De zon levert ieder uur evenveel als wij wereldwijd jaarlijks gebruiken dus hoezo energie probleem, het is er niet. We moeten alleen die energie beter gaan benutten. [...] dus het milieu is eigenlijk

nog veel belangrijker en motiveert mij nog veel meer om voor een club te kiezen die dat in het vaandel heeft.”

De categorie die als tweede het vaakst voorkomt is *Lokaal en kleinschalig*. Drie respondenten zijn in de eerste plaats lid geworden omdat zij de leefbaarheid in het dorp/de wijk willen versterken. Deze mensen vinden het belangrijk dat er op lokaal niveau initiatieven worden ontplooid en vinden het daarbij prettig dat de initiatiefnemers bekenden voor hen zijn. Dit wordt duidelijk aan de hand van de volgende quote:

R16: “Het is iets wat door mensen uit deze wijk die ik ken is opgezet. Nou die kan ik iedere dag hier tegenkomen als ik op mijn fietsje door de wijk kras.”

Hoofdmotieven die passen in de categorieën *Coöperatief en bottom-up* en *Onafhankelijkheid* komen minder vaak voor dan de eerste twee categorieën, beide namelijk maar één keer.

De respondent in de categorie *Coöperatief en bottom-up* kiest er voor lid te worden van een energiecollectief omdat hij het prettig vindt onderdeel te zijn van een groep en medestanders daarin graag helpt om een gemeenschappelijk doel te realiseren. De volgende quote is van de molenaar van de ZEK. Hierin legt hij uit waarom hij destijds besloten heeft de onderhoudstaken van de windmolen op zich te nemen.

R11: “Gewoon uit plezier. Uit de gezamenlijkheid. Kijk, als het van een particulier was, dan zorgde die er maar voor. Maar binnen een coöperatie ben je allemaal één. En dat doe ik voor de medeleden.”

De respondent die in de categorie *Onafhankelijkheid* valt, geeft aan weinig vertrouwen te hebben in de grote, centraal georganiseerde energiemaatschappijen waar hij eerder lid van was. In de ogen van deze respondent zijn dit zeer bureaucratische en zelfzuchtige organisaties die onvoldoende aandacht hebben voor een duurzame energievoorziening. Een quote van deze respondent geeft dit goed weer:

R15: “...ik zie ontwikkelingen in de hele wereld en dat grote energiemaatschappijen en aardoliemaatschappijen te weinig hun best doen om alternatieven te verzinnen om het op lange termijn ook nog te kunnen volhouden.”

Secundaire motieven

Secundaire motieven kwamen bij elf van de zeventien respondenten voor. Deze motieven bleken niet van doorslaggevend belang in de keuze om lid te worden van een energiecollectief, maar speelden wel mee in het besluitvormingsproces.

Het grootste deel van de respondenten met meerdere motieven, namelijk vijf geïnterviewden, zijn met hun secundaire motief te plaatsen in de categorie *Coöperatief en bottom-up*. Deze mensen zijn lid geworden omdat zij het belangrijk vinden dat er van onderuit de samenleving initiatieven worden ontwikkeld waarbij zij zelf actie kunnen ondernemen. Twee respondenten lichten toe:

R1: “...zo’n coöperatie is natuurlijk weer bij de basis, bij de mensen zelf in de samenleving, in het dorp. Je doet iets samen, rond een belangrijk thema. Nou dat vind ik heel belangrijk.”

R8: “...ik was er sowieso van overtuigd geraakt [dat] windenergie zeg maar de beste methode is om in Nederland duurzame energie op te wekken, dat goedkoop en schoon is. En [...] zo’n coöperatie leek me daar een goede weg toe om dat te doen. Dus om van onderop ervoor te zorgen naar de inwoners te komen en als later aspect kwam er ook wel bij dat je merkte dat een heleboel mensen tegen zijn om het zo maar te zeggen, dus dat het toch wel belangrijk is dat er draagvlak is voor molens.”

Vier andere respondenten noemden een secundair motief in de categorie *Lokaal en kleinschalig*. Zowel het investeren in de lokale gemeenschap als het overzichtelijke karakter van de energiecollectieven komt in deze categorie terug. Twee respondenten leggen uit:

R2: “De voordelen vind ik dat doordat ik lid ben van de coöperatie, de coöperatie over gelden kan beschikken waarmee ze dan projecten in het dorp kan realiseren, groene projecten.”

R7: “Het is meer in zijn in zijn algemeenheid zo dat deze initiatieven daarvan vind ik het wel prettig dat ze de ruimte krijgen dat ze levensvatbaar worden [...] nou kijk ik heb bij NUON gewerkt. En NUON vertegenwoordigt ook in zekere zin wel alles wat er fout is gegaan aan het groter worden van bedrijven met koppen er op en koppen er onder [...] En dit is dit is daar in zoverre een hold op het is te klein om zich nog aan dat soort eigenschappen om daar door vervuild te raken [...] ze zijn waarschijnlijk ook nog zo klein dat dat zelf draaiende vermogen wat mensen ook in een kleine groep hebben, dat dat nog werkt. Dus dat is een beetje waarom ik denk [...] goh die 50 euro, hoppa.”

Twee keer werd *Onafhankelijkheid* genoemd als tweede beweegreden. Hierbij draait het voor de respondenten om zelfvoorziening en niet langer afhankelijk zijn van grote commerciële energiemaatschappijen. Een respondent lichtte dit als volgt toe:

R4: “Er zit bij mij ergens een drang naar zelfvoorziening. [...] in de jaren 80 ben ik zelf aan het knoeien geweest met een windmolen. Ik ben de eerste huurder in Nederland geweest met zonnepanelen. Dat heb ik zelf gedaan omdat er niets anders was. Maar de Windvogel is met zelflevering bezig, en zelflevering betekent dat je de energie die je opwekt niet verkoopt maar aan je coöperatieleden zelf herverdeeld. Dat is uniek in de wereld. Daar zijn ze ook echt de eersten mee en dat paste precies in het gevoel die ik had en de wens die ik had naar het inzicht dat ik

opgebouwd had naar de maatschappij, dat ik niet afhankelijk wilde zijn van de SHELLs en de Eneco's en de Essenten."

Slechts één maal kwam een motief in de categorie *Duurzaamheid en milieu* voor als secundaire beweegreden. Deze respondent zei hier onder andere over:

R3: "Ja dat je toch gewoon wat zuiniger bent met zijn allen op wat we hebben en dat je onderzoekt of je binnen een gemeente zoals deze op een andere manier om kan gaan met energie..."

De categorie getiteld *Overig*, omvat de motieven die niet in één van bovengenoemde categorieën passen en onvoldoende vaak voorkomen om een eigen categorie te vormen. Het betreft hier een financieel voordeel en de wens om vrijwilligerswerk te doen.

Het motief dat gebaseerd is op een financieel voordeel komt voor bij een lid van de Windvogel. De Windvogel biedt haar leden zo nu en dan een stukje financieel rendement over haar investeringen. Dat het hier gaat om een ondergeschikt motief wordt duidelijk aan de hand van de volgende quote:

R6: "Derde punt trouwens wat ik ook prima vond, is dat je een stukje investeert en daar krijg je ook geld voor terug, als het goed gaat. En dat is wat meer dan je spaarrekening."

Het secundaire motief dat gebaseerd is op de wens om een nuttige manier van vrijetijdsbesteding te hebben komt voor bij een lid van Vogelwijk Energie(k). Deze vrouw reageerde op een oproepje van Vogelwijk Energie(k) in de wijkkrant. Als gevolg van het invullen van een bestuursfunctie, werd zij automatisch lid. De volgende quote illustreert dit:

R17: "...het feit dat ik dus actief ben geworden in het bestuur. Dat was ook omdat ik het prettig vond om actief te zijn en omdat [mijn] vorige klus was afgelopen en ik tijd had en dacht ik van nou, why not?"

In figuur 5.2. is een overzicht gegeven van de frequenties van de verschillende motieven als hoofd- en secundair motief.

Figuur 5.2. Het aantal keer dat de verschillende motieven zijn genoemd

Categorieën	Hoofdmotief	Secundaire motieven	Totaal
Duurzaamheid en milieu	12	1	13
Lokaal en kleinschalig	3	4	7
Coöperatief en bottom-up	1	5	6
Onafhankelijkheid	1	2	3
Overig	0	2	2

5.2 Levensstijl

De respondenten zijn wat betreft hun levensstijl bevraagd op vier aspecten, namelijk energie, mobiliteit, voedsel en vrije tijd. Daarbij is gekeken naar de mate waarin zij duurzaamheid belangrijk vinden. In hoeverre is duurzaamheid bepalend voor de keuzes die de respondenten in hun dagelijkse leven maken?

Uit de interviews bleek dat de respondenten grofweg in drie categorieën zijn in te delen. Deze categorieën worden in de volgende subparagraaf toegelicht. In paragraaf 5.2.2. volgt een beschrijving van de levensstijl van de zeventien respondenten op basis van de interviews en de ecologische voetafdruk test. Hieruit blijkt dat een respondent per aspect van de levensstijl (energie, mobiliteit, voedsel en vrije tijd) in een andere categorie kan vallen.

5.2.1 De categorieën

Net zoals de categorieën motieven zijn afgeleid van de interviews, zijn ook de categorieën levensstijl ontstaan vanuit de data en dus niet vanuit de literatuur. Ook hier is met Atlas.ti gewerkt om de interviews te coderen. Om het belang dat iemand hecht aan duurzaamheid in zijn/haar levensstijl weer te geven zijn de volgende drie categorieën geformuleerd:

- *Essentieel*
- *Belangrijk*
- *Onbelangrijk*

De eerste categorie, *Essentieel*, slaat op de respondenten die duurzaamheid zowel belangrijk vinden als mede op basis van deze waarde hun dagelijkse leven vorm geven. Voor deze personen is duurzaamheid de doorslaggevende factor bij het maken van keuzes in hun dagelijkse leven.

De categorie *Belangrijk* omvat de respondenten die wel aangeven duurzaamheid als waarde te hebben, maar hier niet altijd naar handelen. Bij deze respondenten wordt het duurzame alternatief wel meegewogen in de beslissing maar tezamen met andere waarden. Hierdoor “overwint” de ene keer duurzaamheid terwijl de volgende keer een andere waarde de doorslag geeft.

De categorie *Onbelangrijk* heeft betrekking op de respondenten die in hun dagelijkse keuzes duurzaamheid niet mee nemen. Dit kan zijn omdat zij er niet aan denken of omdat er andere waarden zijn die zij belangrijker vinden. Deze mensen nemen duurzaamheid dan ook niet mee in hun besluitvormingsproces.

5.2.2 De respondenten

Figuur 5.3. laat per levensstijlaspect zien in welke categorie een respondent valt en wat zijn/haar score was op de ecologische voetafdruktest. De kleuren verwijzen naar de drie hierboven beschreven categorieën: geel staat voor *Essentieel*, oranje voor *Belangrijk*, en rood staat voor *Onbelangrijk*. Eerst zullen de resultaten uit de interviews gepresenteerd worden, waarna de scores op de ecologische voetafdruk aan bod komen.

Figuur 5.3. Overzicht levensstijl en ecologische voetafdruk van de geïnterviewden.

Legenda	
	Essentieel
	Belangrijk
	Onbelangrijk

Respondenten	LEVENSSTIJL				Ecologische voetafdruk		
	Energie	Mobiliteit	Voedsel	Vrije tijd	Score	Gem. R.	Afwijking
R1					6,6	4,8	1,8
R2					4,1	4,8	-0,7
R3					4,6	4,8	-0,2
R4					3,2	4,8	-1,6
R5					5,1	4,8	0,3
R6					5,6	4,8	0,8
R7					3,3	4,8	-1,5
R8					5,0	4,8	0,2
R9					4,8	4,8	0,0
R10					5,1	4,8	0,3
R11					4,6	4,8	-0,2
R12					4,9	4,8	0,1
R13					5,0	4,8	0,2
R14					4,3	4,8	-0,5
R15					5,4	4,8	0,6
R16					5,0	4,8	0,2
R17					5,0	4,8	0,2

Energie, mobiliteit, voedsel en vrije tijd

De kleuren in figuur 5.3. laten meteen zien dat bijna alle respondenten in verschillende categorieën te plaatsen zijn. Slechts twee respondenten (nummers 3 en 16) zijn zeer consequent in het al dan niet doorvoeren van duurzaamheid in hun dagelijkse leven, zij zijn voor alle vier de levensstijlaspecten in dezelfde categorie te plaatsen (respectievelijk *Belangrijk* en *Onbelangrijk*). Geen enkele respondent geeft aan dat duurzaamheid in alle vier de categorieën volledig bepaalt hoe hij of zij handelt.

Het is opvallend dat op het gebied van energie, duurzaamheid het vaakst de doorslaggevende factor is. Maar liefst acht respondenten laten hun keuzes op het gebied van energie in en om het huis bepalen door duurzaamheid. De volgende twee quotes zijn hier voorbeelden van.

R5: "De belangrijkste apparaten [zijn de] apparaten [die je] niet aanschaft. Want wat je niet aanschaft, wat je niet gebruikt, dat hoef je ook niet op te wekken. Wij hebben bijvoorbeeld geen droger thuis, maar wel gewoon waslijnen in de tuin hangen, zodat de was gewoon in de buitenlucht kan worden gedroogd. De stekkers gaan overal uit, [het] tv kastje gaat bijvoorbeeld uit, we hebben gewoon een tv en zo, we leven gewoon luxe alleen gaat alles uit."

R8: "En we hebben ook een gasfornuis, en ook bewust niet voor elektrisch gekozen, dus op zo'n moment maken we dan een beslissing [...] we letten ook altijd op zuinigheid als ik een apparaat aanschaf, dus ook een zuinige koelkast."

Daar staat tegenover dat op het gebied van mobiliteit duurzaamheid het vaakst niet wordt meegenomen in de keuzes van de respondenten. Hier vinden acht respondenten duurzaamheid niet belangrijk genoeg om mee te nemen in hun beslissingen. Veelal speelt de afstand tussen woon- en werkplaats hier een rol. Zo zorgt het beroep van respondent 11, hij is melkveehouder, er voor dat hij niet lang van huis kan. De volgende twee quotes illustreren het soort afweging dat hier mee samen gaat.

O: Is de auto is dan het belangrijkste vervoersmiddel voor jou?

"R11: Ja. Ook vanwege de afstand hè."

O: Ja. Kun je uitleggen waarom je de fiets en openbaar vervoer niet gebruikt?

R11: "Nou, openbaar vervoer is dus voor de lange afstand omdat je dus ook weer moet melken, is dus de reis te lang. Als ik dus naar mijn schoonvader zou willen in Ede, dan moet ik ook weer op tijd terug wezen om te melken."

O: Welke uit het rijtje is dan het belangrijkste vervoersmiddel voor u?

R15: "De auto [...] Ja want mijn vrouw moet er mee naar haar werk in Drachten. Dat is toch nog 22 kilometer dat kun je nog wel op de fiets doen en dan moet je wel heel sportief aangelegd zijn en dat ook willen of je stapt op een elektrische scooter ik bedoel maar wat, nou zover zijn we nog niet. Dus die heeft in ieder geval de auto nodig voor haar woon-werk verkeer. En ik heb een auto want we hebben er twee omdat ik wel eens naar klanten moest. Nou als een klant dan ook 20 of 25 kilometer verderop woont, nou dan stapt ie niet op de fiets, want dan ben je weer een uur en een kwartier aan het fietsen en dat werkt niet."

De meeste oranje vakjes (categorie *Belangrijk*) zijn te tellen bij het aspect voedsel. Maar liefst tien van de zeventien respondenten maken een afweging tussen duurzaamheid en andere waarden zoals gezondheid en prijs als het gaat om voedsel-gerelateerde keuzes. Onderstaande twee quotes laten dit zien.

R4: "Je probeert eigenlijk ook in die zin ook een compromis te bereiken. Uitgangspunt is zo gezond mogelijk liefst zo regionaal mogelijk. Hoe moet ik dat zeggen zo maatschappijvriendelijk mogelijk? Dus je probeert plof kip te mijden, je probeert vleesvervangers uit [...] we kopen er wel maar we zijn geen vaste klant bij de biologische winkel. Een van de compromissen die je op een gegeven moment maakt. Welke producten doe je wel welke niet. Een heel dynamisch proces wat ook in de loop van de jaren zich ontwikkelt."

“R5: Ja ik eet gewoon zoals een normale Nederlander, wij eten gewoon zoals een normale Nederlander. “

O: Wat houdt dat in?

R5: “Een normale Nederlander eet gewoon een stukje vlees, af en toe proberen we het eens een dagje zonder te doen, het is wel zo dat we ook bij de lokale paprikaboer op de fiets de paprika’s halen, tomaten halen en alle andere groenten. Dus die hoeven niet vervoerd te worden. Dat is een voordeel, maar voor de rest zijn we gewoon consumenten en is het ook niet makkelijk om dat extreem te veranderen zonder dat ja, dat je daar financieel op achteruit gaat.”

Wat betreft vrije tijd is het gros van de respondenten verdeeld over de categorieën *Onbelangrijk* (7) en *Belangrijk* (7), de overige drie vallen in de categorie *Essentieel*. De volgende twee quotes zijn voorbeelden van respondenten in de categorieën *Belangrijk* (R6) en *Onbelangrijk* (R14).

O: Welke activiteiten voert u uit in uw vrije tijd?

R6: “Frisbee spelen, ultimate frisbee, ik weet niet of je het kent... Ook niet altijd even duurzaam, omdat je voor de competitie meteen op landelijk niveau speelt. De volgende competitiedag is in Amsterdam bijvoorbeeld, dus dan moet je wel een eindje reizen. Het voordeel is dan dat het één keer per maand is. Dus daar gaat wat tijd in zitten. Voor de rest, lezen, je kunt eventueel nog kijken of je je blaadjes nog digitaal binnen kunt krijgen. Er gaat hier een heel pak oud papier door heen.” [...]

O: Waarom kiest u juist voor deze activiteiten in uw vrije tijd?

R6: “Ultimate vind ik heel leuk omdat het juist een mix is van atletiek, of ja snelheid, en techniek. Ook leuk omdat het een gemixte sport is, mannen en vrouwen door elkaar. En ik vind het heel fijn dat er geen scheidsrechter bij zit.”

R14: “Ja ik zeil heel erg graag op de Noordzee met mijn catamaran die op vijf minuten lopen daar ligt. Dat vind ik echt het leukste wat er is en dat heb ik gisteren weer gedaan met met mijn oudste zoon. Helemaal rot gelachen. Ik speel muziek ik vind het erg leuk om met de andere mensen samen te spelen en daar komt een energie bij vrij en een kracht die die je eigenlijk in je werkomgeving ook zou willen hebben, dat is zo gaaf. [...] Dus dat doe ik en voor de rest hebben we drie kinderen die voetballen en cricket en hockeyen dus die rijdt van het ene voetbalhonk naar het andere cricketveld.”

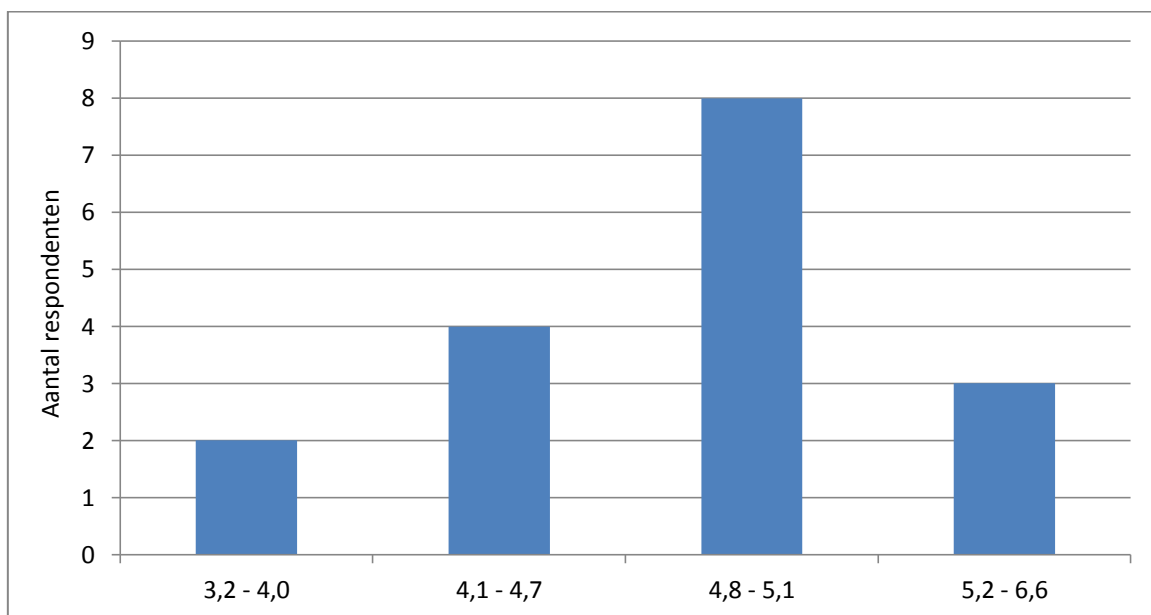
Ecologische voetafdruk

Naast de interviews hebben alle respondenten ook de ecologische voetafdruktest van het

WNF doorlopen. Hun scores zijn in figuur 5.3. afgezet tegen het gemiddelde van de zeventien respondenten en dus niet tegen de voetafdruk van de gemiddelde Nederlander, zoals het WNF op de uitslagpagina van de test doet (de voetafdruk van de gemiddelde Nederlander is 6,3). Dit heeft een aantal redenen. Ten eerste omdat de gemiddelde Nederlander geen lid is van een energiecollectief, terwijl dit het belangrijkste kenmerk is op basis waarvan de respondenten in dit onderzoek zijn uitgekozen. Daarnaast betreft het hier een kwalitatief onderzoek dat gericht is op het beschrijven van een kleine groep respondenten. Het doel van dit onderzoek is dan ook niet om te generaliseren, daarom zou het niet logisch zijn om de resultaten ervan te vergelijken met het landelijk gemiddelde.

De gemiddelde voetafdruk van de respondenten is 4,8 hectare. De laagste score is 3,2 hectare, de hoogste 6,6 hectare. Wanneer alle scores gerangschikt worden van laag naar hoog, valt op dat deze in vier klassen zijn te verdelen. Dit is weergegeven in figuur 5.4.

Figuur 5.4. Scores ecologische voetafdruk ingedeeld in klassen.

Zowel aan de onder- als bovenkant van de scores zijn een aantal uitschieters te vinden. De eerste klasse wordt gevormd door de twee laagste scores (3,2 en 3,3). De laatste klasse bestaat uit de drie hoogste scores (5,4, 5,6 en 6,6). De meeste scores zijn geconcentreerd tussen de 4,1 en 5,1. Het grootste gedeelte hiervan, namelijk 8 personen, heeft een score tussen de 4,8 en 5,1. Hoewel de hoogste score ruim twee maal zo hoog is als de laagste score, wijken de meeste respondenten dus niet veel af van het gemiddelde van de groep.

5.3. Samenhang

Zoals in de hoofdvraag is terug te zien, tracht dit onderzoek iets te zeggen over de eventuele samenhang tussen het motief om lid te worden van een energiecollectief en de waarde die iemand hecht aan duurzaamheid in zijn/haar levensstijl. Vindt iemand die lid wordt omdat hij of zij wil bijdragen aan een beter milieu het ook belangrijk om op andere aspecten duurzaam te leven? Om deze vraag te beantwoorden, worden de hoofdmotieven en levensstijl van de respondenten naast elkaar gelegd, zie figuur 5.5. De secundaire motieven worden hier weg gelaten omdat juist het hoofdmotief de primaire reden

weergeeft waarom iemand lid is geworden. Bovendien noemden sommige respondenten geen secundaire motieven en andere juist meerdere. Daarom worden alleen de hoofdmotieven vergeleken met de levensstijl.

Figuur 5.5. Motieven en levensstijl in één overzicht.

Legenda			
	Duurzaamheid en milieu		Essentieel
	Lokaal en kleinschalig		Belangrijk
	Cooperatief en bottom-up		
	Onafhankelijkheid		Onbelangrijk
	Overig		

		MOTIEVEN	LEVENSSTIJL			
Naam collectief	Respondenten	Hoofdmotief	Energie	Mobiliteit	Voedsel	Vrije tijd
De Eendracht	R1					
	R2					
	R3					
	R15					
De Windvogel	R4					
	R5					
	R6					
	R7					
De ZEK	R8					
	R9					
	R10					
Vogelwijk Energie(k)	R11					
	R12					
	R13					
	R14					
	R16					
	R17					

Figuur 5.5. geeft geen duidelijke samenhang weer. Het is immers niet zo dat alle respondenten met een motief in de categorie *Duurzaamheid en milieu* alleen maar *Essentieel* scoren op de levensstijlaspecten. Zoals al eerder beschreven varieert de waarde die de respondenten hechten aan duurzaamheid per levensstijl aspect. Er zijn slechts twee respondenten die op alle levensstijl aspecten hetzelfde scoren wat betreft duurzaamheid.

Al eerder is opgemerkt dat op het gebied van Energie de meeste gele vakjes (categorie *Essentieel*) voor komen. Acht van de zeventien respondenten vinden duurzaam handelen belangrijk als het gaat om energie. In de categorie Mobiliteit is bij geen enkele respondent duurzaamheid de dominante waarde bij het maken van dagelijkse keuzes. In de categorieën Voedsel en Vrije tijd is duurzaamheid voor drie respondenten de belangrijkste waarde.

Alle acht respondenten die *Essentieel* scoren op het aspect Energie, hebben een motief in de categorie *Duurzaamheid en milieu*. Dit duidt op een samenhang tussen enerzijds lid worden van een energiecollectief vanuit de wens een bijdrage te leveren aan duurzame energie en een beter milieu, en het zwaar laten mee wegen van duurzaamheid in de keuzes rondom dagelijks energiegebruik.

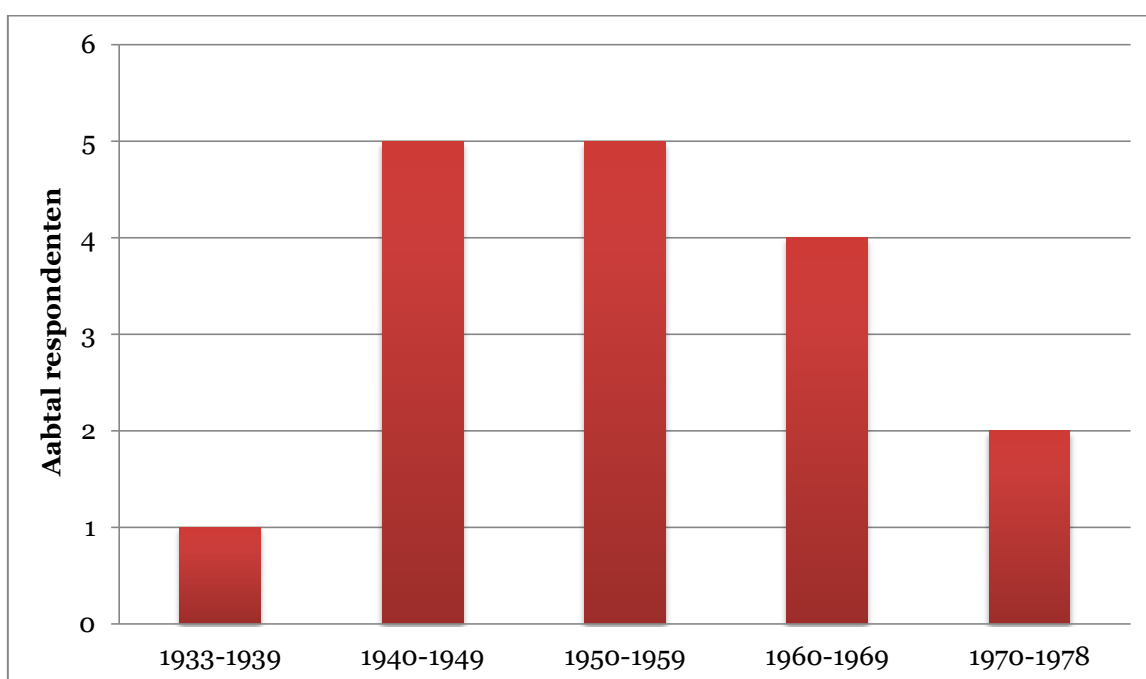
Hoofdstuk 6: Discussie

In het vorige hoofdstuk zijn de resultaten beschreven, hier staat de betekenis ervan centraal. Aan de hand van ander relevant onderzoek worden de resultaten nog eens kritisch bekeken. Tevens worden de collectieven onderling vergeleken en komen overige opvallende zaken aan bod.

6.1. Leeftijd en geslacht van de respondenten

Een aantal opvallende aspecten van de geïnterviewde leden zijn geslacht en leeftijd. De groep respondenten bestaat voor het grootste deel uit mannen, anders gezegd: slechts vijf van de zeventien respondenten zijn vrouwen. Daarnaast valt op dat de gemiddelde leeftijd relatief hoog ligt. Tien van de zeventien respondenten zijn geboren tussen 1940 en 1959. In figuur 6.1. is te zien in welk jaar de respondenten zijn geboren.

Figuur 6.1. Respondenten ingedeeld in vijf klassen o.b.v. hun geboortjaar

De scheve man/vrouw verdeling en de relatief hoge leeftijd onder leden van duurzame-energiecollectieven is (ondanks het relatief kleine aantal respondenten) opvallend. Wat de oorzaak van deze twee demografische kenmerken is, valt uit dit onderzoek niet op te maken. Wel kan gezegd worden dat een gevarieerde groep (zowel wat betreft geslacht, leeftijd als professionele achtergrond) een collectief innovatiever en slagvaardiger maakt (Liander LDE master denktank, 2013).

6.2. Motieven

Op basis van de interviews zijn vijf categorieën motieven ontstaan. In onderstaande figuur is nogmaals weergegeven hoe vaak de verschillende motieven door de leden van DEC werden genoemd.

Figuur 6.2. Het aantal keer dat de verschillende motieven zijn genoemd

Categorieën	Hoofdmotief	Secundaire motieven	Totaal
Duurzaamheid en milieu	12	1	13
Lokaal en kleinschalig	3	4	7
Coöperatief en bottom-up	1	5	6
Onafhankelijkheid	1	2	3
Overig	0	2	2

Figuur 6.2. laat duidelijk zien dat de meeste respondenten een motief noemden in de categorie *Duurzaamheid en milieu*. Twaalf respondenten (dertien indien het ene secundaire motief wordt meegeteld) gaven aan lid te zijn geworden van een energiecollectief omdat zij duurzame energie en een schoon milieu belangrijk vinden, dit komt neer op ruim 70% van de ondervraagden. Het hoge aantal motieven in de categorie *Duurzaamheid en milieu* lijkt er op te duiden dat de meeste respondenten lid zijn geworden vanuit een idealistische instelling.

De categorieën waarin na *Duurzaamheid en milieu* de meeste motieven te vinden zijn, zijn *Lokaal en kleinschalig* en *Coöperatief en bottom-up*. Respectievelijk zeven en zes respondenten gaven een hoofd- of secundair motief in een van deze twee categorieën. De geïnterviewden leden hechten dus niet alleen waarde aan duurzame energie, maar ook aan het versterken van de sociale cohesie in hun (directe) omgeving en het gezamenlijk ontplooiën van burgerinitiatieven.

Ook uit ander wetenschappelijk onderzoek blijkt dat het milieuvriendelijke karakter van initiatieven rondom duurzame energie de reden is waarom mensen hier enthousiast van worden. Rogers e.a. (2008) hebben in Engeland onderzocht hoe bewoners van een kleine rurale gemeenschap stonden tegenover het plan van een woningcorporatie om op lokaal niveau duurzame energie te gaan opwekken en in hoeverre zij hierin een actieve rol wilden spelen. Zo'n 90% van de respondenten stond positief tegenover het plan om een lokale productiefaciliteit voor duurzame energie op te zetten. Hoewel Rogers e.a. (2008) wijzen op de mogelijkheid van sociale druk om milieuvriendelijke antwoorden te geven, bevestigt hun onderzoek de meest genoemde reden om lid te worden van een energiecollectief, namelijk de voordelen ervan voor het milieu. De redenen waarom veel mensen positief stonden tegenover het plan van de woningcorporatie zijn gecategoriseerd en weergegeven in figuur 6.3.

Figuur 6.3. Categorieën van motieven uit onderzoek Rogers e.a. (2008, p. 4221)

Category	No. of responses	Theme
Environmental benefits	9	Global
Future sustainability	4	Global
Entitled to have a say as a community member	4	Local
Save money	4	Local
Strengthen community	3	Local
Personal responsibility	3	Local/Global
It makes sense	3	N/A
Local resources should be used	2	Local
Strengthen market for renewables	1	Global
Renewables better for public health	1	Global
Warmer homes	1	Local
Homes more affordable	1	Local
Personal interest in renewables	1	Local
Proud of community	1	Local
Fits with business aims	1	Local
'I've got kids'	1	Local
There's no alternative	1	N/A
Total	41	

Ook uit het onderzoek in Engeland bleek dus het meest genoemde motief voor een positieve houding tegenover lokale duurzame energie, de voordelen ervan voor het milieu (“Environmental benefits”) te zijn. Ook de tweede meest genoemde reden, “Future sustainability” (toekomstige duurzaamheid) past binnen de categorie *Duurzaamheid en milieu*. De overige categorieën van Rogers e.a. (2008) verschillen meer van die in dit onderzoek geformuleerd zijn. Zo zijn recht op inspraak en het besparen van geld (de derde en vierde categorie van bovenaf gezien in figuur 6.3.) niet of nauwelijks voorgekomen in de interviews. De vierde categorie: het versterken van de gemeenschap (“Strengthen community”) komt wel duidelijk terug in mijn onderzoek, in de categorie *Lokaal en kleinschalig*.

Het onderscheid dat Rogers e.a. (2008) maken tussen redenen op wereldniveau (“Global”) en op lokaal niveau (“Local”) is ook terug te zien in de categorieën in dit onderzoek. Motieven in de categorie *Duurzaamheid en milieu* verwijzen naar ontwikkelingen die overal ter wereld relevant zijn, terwijl de andere vier categorieën betrekking hebben op meer lokaal of nationaal niveau relevante zaken. Mijn inziens wijst dit er op dat leden van een duurzaam energiecollectief een grondig besef hebben van de relatie tussen lokale acties en globale gevolgen, onafhankelijk van het schaalniveau van het DEC.

Het gegeven dat elf van de zeventien respondenten in dit onderzoek meerdere motieven hadden om lidmaatschap van een energiecollectief aan te gaan, geeft aan dat deze keuze vaker niet dan wel op één motief gebaseerd was. Ook Batson e.a. (2002) en Evans en Abrahamse (2009) vermelden dat een combinatie van motieven mogelijk is. Hoewel het voor dit onderzoek van belang is om een hoofdmotief te onderscheiden van eventuele secundaire motieven (voor het beantwoorden van de hoofdvraag), dient wel rekening gehouden te worden met de meervoudigheid van beweegredenen die mensen tot milieuvriendelijke beslissingen brengt. Ook de Groot en Steg (2010) wijzen er op dat bij het promoten van CO² reducerende handelingen het belangrijk is ook andere dan milieugerelateerde waarden aan te halen.

Vergelijking van collectieven

Als selectiecriteria voor de vier energiecollectieven is het ontstaansjaar gehanteerd. Daarom worden de motieven in figuur 6.4. weergegeven per collectief. Hierin staat (h) voor hoofdmotief en (s) voor secundair motief.

Figuur 6.4. Genoemde motieven per collectief

Categorieën	De Eendracht (2012)	De Windvogel (1991)	De ZEK (1991)	Vogelwijk Energie(k) (2009)
Duurzaamheid en milieu	2 (h) 1 (s)	5 (h)	2 (h)	3 (h)
Lokaal en kleinschalig	1 (h) 1 (s)	2 (s)	1 (s)	2 (h)
Coöperatief en bottom-up	1 (s)	2 (s)	1 (h)	1 (s)
Onafhankelijkheid	1 (h)	1 (s)	-	-
Overig	-	1 (s)	-	1 (s)

De tweedeling op basis van ontstaansjaar levert geen concrete inzichten in. De Windvogel en de ZEK vertonen niet hetzelfde patroon, net zo min als de Eendracht en Vogelwijk Energie(k) dat doen. Voor alle vier de collectieven geldt dat de meeste motieven vallen in de categorie *Duurzaamheid en milieu* en dat de rest van de motieven verspreid zijn over andere categorieën.

Het meest opvallende is wellicht nog het gegeven dat alle leden van de Windvogel hetzelfde hoofdmotief hebben, namelijk in de categorie *Duurzaamheid en milieu*. Het zou kunnen dat de geïnterviewde leden van de Windvogel meer waarde hechten aan duurzame energie en een beter milieu dan de leden van de andere drie collectieven. Daarnaast is het verleidelijk te denken dat het nationale karakter van de Windvogel verklaart waarom er geen motieven in de categorie *Lokaal en Kleinschalig* zijn genoemd, echter als secundaire motieven zijn er wel motieven in deze categorie genoemd. Een andere verklaring zou kunnen zijn dat de vijf respondenten van de Windvogel die zijn geïnterviewd toevallig alle vijf idealistisch zijn ingesteld. Echter is de omvang van dit onderzoek te beperkt om dit te verklaren.

6.3. Levensstijl

Energie, mobiliteit, voedsel en vrije tijd

Met betrekking tot de levensstijl van de respondenten is een aantal dingen opgevallen. Ten eerste bleek dat maar weinig respondenten duurzaamheid in alle aspecten van hun levensstijl even belangrijk vinden. Bij slechts twee van de geïnterviewden was dit het geval. Er is dus sprake van een hoge mate van variatie als het gaat om de waarde die aan duurzaamheid gegeven wordt. Opvallend is ook dat duurzaamheid het meest relevant

wordt gevonden op het gebied van energie. Als het gaat om mobiliteit dan wordt duurzaamheid juist het minst vaak als relevante waarde gezien. De volgorde van de levensstijlaspecten als het gaat om de waarde die wordt gehecht aan duurzaamheid ziet er als volgt uit:

1. Energie
2. Voedsel
3. Vrije tijd
4. Mobiliteit

Met Energie werd in dit onderzoek bedoeld de dagelijkse beslissingen met betrekking tot energiegebruik in en om het huis, het lidmaatschap op zich werd hierin niet meegerekend. Echter het lidmaatschap kan een verklaring zijn voor de eerste plaats van het levensstijlaspect Energie. Het lijkt aannemelijk dat lid worden van een collectief rondom duurzame energie meer bewustzijn creëert voor duurzaamheid rondom andere individuele energiegerelateerde zaken. Daarnaast kom je als lid van een DEC ook vaker in contact met mensen die hier ook mee bezig zijn. Enkele respondenten wezen hier ook op in de interviews, volgens hen leiden de gesprekken met andere leden vaak tot nieuwe inzichten over energiebesparing.

Wat betreft Voedsel geldt voor de meeste respondenten dat duurzaamheid wel onderdeel is van het keuzeproses maar het vaak toch moet afleggen tegen andere waarden. Het merendeel van de respondenten gaf aan het wel belangrijk te vinden dat producten duurzaam en/of diervriendelijk geproduceerd zijn, maar tegelijk ook kritisch te zijn op de prijs en bereikbaarheid van deze producten. Een mogelijke verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat veel biologische of anderszins milieuvriendelijk geproduceerde producten vaak duurder zijn dan de variant zonder dergelijke claims. Daarnaast wees een respondent op de bereikbaarheid van een biologische slager, in tegenstelling tot de grote supermarkten zit een dergelijke zaak (nog) niet op iedere hoek van de straat.

Met betrekking tot Vrije tijd was de verdeeldheid onder de respondenten groot. Het merendeel van hen was te verdelen in twee categorieën. Aan de ene kant zij die duurzaamheid wel meenemen maar er niet perse hun beslissing op baseren, en aan de andere kant de groep die weinig tot geen waarde hecht aan duurzaamheid bij het invullen van hun vrije tijd. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat de combinatie van duurzaamheid en vrije tijd voor veel mensen nog niet zo logisch is. Als consument kun je tegenwoordig kiezen voor groene stroom of een elektrische auto, en ook in de supermarkt zijn er voor veel producten “groene” varianten beschikbaar. Maar wat betreft Vrije tijd is het lastiger om te bepalen wat nu wel en niet duurzaam is.

Het aspect Mobiliteit staat op de laatste plaats wat betreft de waarde die de respondenten aan duurzaamheid hechten als het gaat om hun mobiliteitskeuzes. Geen enkele respondent gaf aan dat duurzaamheid de beslissende factor is in zijn/haar keuzegedrag. Het merendeel van de geïnterviewden gaf aan duurzaamheid ondergeschikt te vinden aan andere waarden zoals reistijd, bereikbaarheid en gemak. Een van de meest genoemde redenen hiervoor was de afstand tussen woon- en werklocatie. Ofwel de afstand is te groot om op de fiets te gaan ofwel het openbaar vervoer biedt op dit traject geen redelijk alternatief. Een aantal van de geïnterviewden wonen dan ook erg afgelegen, met name de leden van de Eendracht, maar het waren niet alleen deze respondenten die andere waarden belangrijker vonden dan duurzaamheid. Waarden als reiscomfort en onafhankelijkheid werden door verschillende respondenten aangehaald als reden waarom

de auto hun geprefereerde vervoersmiddel is. Waarschijnlijk heeft dit te maken met de eeuwige verschillen tussen openbaar vervoer en de auto. Hoe veel er ook geïnvesteerd wordt in het openbaar vervoer, zij zal altijd datgene missen wat de auto wellicht haar grootste aantrekkingskracht is: het gevoel van autonomie en vrijheid.

Net als Evans & Abrahamse (2009) heb ik ontdekt dat er geen vaste set van sociale praktijken bestaat voor een duurzame levensstijl. Dit betekent dus ook dat een duurzame levensstijl nooit helemaal, 100% duurzaam is. De inconsequentie in de levensstijl van de respondenten is iets wat Isenhour (2010) ook is tegengekomen in haar onderzoek. Zij onderzocht een groep consumenten in Zweden die bewust proberen een duurzame levensstijl te hanteren. Uit de beschrijving die Isenhour geeft van de duurzame handelingen die de Zweedse consumenten verrichten blijkt eveneens diversiteit en tegenstrijdigheid. De onderzoeker licht toe (2010, p. 516):

“Some people focus on energy-efficient actions around the home, for example, taking shorter showers and turning off lights not in use. Others focus on buying chemical-free products. [...] In many cases, the actions individuals engage in are inconsistent and sometimes contradictory.”

In figuur 6.5. zijn de categorieën te zien die Isenhour heeft gemaakt op basis van de acties die haar respondenten noemden om hun levensstijl te verduurzamen. De percentages achter de categorieën geven weer hoeveel respondenten een dergelijke actie ondernemen.

Figuur 6.5. Categorieën van duurzame handelingen door Isenhour (2010, p. 516)

Action	Percent
Food (buy organic, local, less meat, sustainable fish, free range)	88
Travel (fly & drive less, public transport, walk, bike)	86
Buy less stuff (cut back consumption, less stuff)	66
Improve home efficiency (short showers, full loads, light bulbs, lights out)	60
Reduce waste (less packaging, recycle, compost)	47
Cooperate (cooperative living, borrow, trade services)	47
Use alternative technologies (appliances, cars, alternative energy)	45
Educate yourself (do research, read newspapers, attend conferences)	45
Change values (prioritize, think about what is important)	38
Advocate (educate children & friends, blog, etc.)	33
Citizenship (vote, demonstrate, communicate to leaders)	28
Join groups (support, join, get active)	28
Do it yourself (grow/cook your own food, make things)	28
Avoid chemicals (fewer cleaners, ecolabeled products, lawn chemicals)	22
Reuse/repair (make things last longer, use what you have, get creative)	22
Buy used, secondhand, hand-me-downs	21
Buy quality (longer life, high price, fair labor)	17
Demand alternatives (talk to retailers, producers)	10
Work less (work fewer hours, less money, more time with family/friends)	9
Invest green (invest in environmentally responsible businesses)	2

In tegenstelling tot de resultaten uit mijn onderzoek staan acties m.b.t. voedsel (Food) en mobiliteit (Travel) in het lijstje van Isenhour bovenaan. Mocht het inderdaad zo zijn dat lidmaatschap van een energiecollectief leidt tot meer bewustzijn omtrent duurzaamheid in huishoudelijk energiegebruik, dan verklaart dat waarom het verbeteren van huishoudelijk verbruik ("Improve home efficiency") in het lijstje van Isenhour pas op de vierde plaats staat terwijl Energie in dit onderzoek bovenaan staat. De respondenten van Isenhour waren immers geen lid van een DEC. Daarnaast wijst Isenhour zelf op de cultureel historische ontwikkeling van een land als mogelijke stimulerende of beperkende factor voor een duurzame levensstijl. Volgens haar zijn gelijkheid en solidariteit kernwaarden van de Zweedse cultuur en kan dit verklaren waarom haar respondenten gemiddeld meer milieubewust consumeren dan consumenten in andere landen.

Dat er sprake kan zijn van een waardeconflict bij het hanteren van een duurzame levensstijl komt ook terug in het onderzoek van Evans (2011). In Engeland onderzocht hij de ervaringen van 28 consumenten die bewust proberen milieuvriendelijk te leven. Zo concludeerde Evans ook dat een duurzame levensstijl kan botsen met waarden omtrent het eigen uitgavenpatroon. Net zoals in dit onderzoek bleken er in het onderzoek in

Engeland respondenten te zijn die wel duurzaam willen zijn, maar hier toch van af zien omdat ze de prijs van bepaalde producten te hoog vinden. Andersom kwam het ook voor. Andere respondenten gaven volgens Evans aan juist zuinig om te gaan met bijvoorbeeld energie om geld te besparen. In dat geval overlappen verschillende waarden elkaar. Dit is ook te zien bij de respondenten in dit onderzoek. Verschillende van hen noemden namelijk zuinigheid als reden om energie te besparen. Andere respondenten gaven aan dat hun wens om goed en gezond te eten heeft geleid tot het inkopen van milieuvriendelijke voedselproducten. Een duurzame levensstijl hoeft dus niet per se te worden ingegeven door de wens milieuvriendelijk te leven. Evans en Abrahamse (2009) beamen dit en wijzen op de verschillende mogelijkheden voor het stimuleren van duurzaam gedrag. Er kan immers op meer dan alleen het duurzaamheidsideaal een beroep worden gedaan.

Mogelijkheden tot duurzaam gedrag

Hoewel uit de resultaten is gebleken dat duurzaamheid niet altijd even consequent wordt doorgevoerd in de levensstijl van de respondenten, dient hierbij wel rekening te worden gehouden met de mogelijkheden tot duurzaam gedrag. De mate waarin de respondenten hun dagelijkse keuzes laten bepalen door duurzaamheid wordt namelijk niet alleen bepaald door hun eigen waardering van dit begrip. De maatschappelijke structuren en voorzieningen die aanwezig zijn hebben hier namelijk ook invloed op. Verschillende respondenten gaven aan het soms moeilijk te vinden hun gedrag wezenlijk te verduurzamen, zie de quotes van respondenten 4 (pag. 41) en 5 (pag. 46) in hoofdstuk 5 en onderstaande quote:

R4: "...de mogelijkheden die me in mijn huidige stadsleven tot mijn beschikking staan, die probeer ik optimaal te benutten om toch die zelfvoorzienendheid te realiseren."

Isenhour (2010) geeft aan dat het voor individuen, zelfs al hechten zij heel veel waarde aan een duurzame levensstijl, erg moeilijk is volledig duurzaam te leven zonder een maatschappelijke infrastructuur die dit ondersteunt. Volgens Evans (2011) is het dan ook niet realistisch om de verantwoordelijkheid voor een duurzaam consumptiepatroon volledig bij de consument zelf te leggen.

Zoals in hoofdstuk 2 is beschreven is er in dit onderzoek voor gekozen om het sociale praktijken model van Spaargaren (2003) vanaf de linkerzijde te benaderen. Dit heeft er voor gezorgd dat de focus binnen dit onderzoek ligt op motieven en waarden van personen. Echter een institutionele analyse, gericht op de maatschappelijke structuren die duurzaam gedrag mogelijk maken, is tevens noodzakelijk. Structurele veranderingen in de maatschappij en een grotere inzet van overheid en markt op duurzaamheid zijn namelijk nodig om meer mogelijkheden voor duurzaam gedrag te creëren.

Ecologische voetafdruk

Met de toevoeging van de EV test als extra dataverzamelmethode is de mogelijkheid ontstaan de resultaten uit de interviews nog eens kritisch te bekijken. Komen de resultaten uit de interviews overeen met de scores op de EV test? Wanneer gekeken wordt naar de verschillende levensstijlaspecten in combinatie met de ecologische voetafdruk van de respondenten, valt op dat dit niet bij alle geïnterviewden het geval is. Respondenten met meerdere gele vakjes (duurzaamheid is de essentiële waarde) hebben niet per se de laagste

voetafdruk, net zo min als dat de ene respondent met alleen maar rode vakjes (duurzaamheid is onbelangrijk) de hoogste voetafdruk heeft. Dit heeft een aantal oorzaken.

Hoewel de categorieën in de WNF test grotendeels overeenkomen met de levensstijlaspecten die in de interviews aan bod zijn gekomen, zijn de vragen natuurlijk niet hetzelfde. Zou dit wel het geval zijn, dan zou de ecologische voetafdruk test veel minder toegevoegde waarde hebben voor dit onderzoek. Daarnaast wordt de uitslag weergegeven in één getal, een gemiddelde van de vier categorieën die in de test aan bod komen. Terwijl de levensstijlaspecten uit de interviews apart zijn beoordeeld. Beide verschillen kunnen de inconsequentie tussen de levensstijlaspecten uit de interviews en de scores op de WNF test deels verklaren.

Wat wel interessant is aan de scores van de respondenten is dat deze gemiddeld veel lager zijn dan de EV van de gemiddelde Nederlander. De zeventien leden van een DEC scoren gemiddeld 4,8 terwijl de gemiddelde Nederlander een voetafdruk van 6,3 heeft (WNF, Voetafdruktest, 2014). Hoewel de groep respondenten in dit onderzoek te klein is om generaliserende uitspraken te doen, is het mijn inziens aannemelijk dat lid worden van een DEC de ecologische voetafdruk verkleint. In eerste instantie is dit logisch aangezien onderdeel van een dergelijk lidmaatschap de overstap naar een duurzame energiebron is. Daarnaast ben ik van mening dat lid worden van een duurzaam energiecollectief ook zorgt voor een breder besef van duurzaamheid en meer waardering voor duurzame alternatieven.

Vergelijking van collectieven

Het ontstaansjaar van de collectieven was één van de criteria op basis waarvan zij zijn gekozen. In figuur 6.6. zijn de respondenten per energiecollectief gegroepeerd zodat er iets gezegd kan worden over hun levensstijl in relatie tot het collectief waarvan zij lid zijn.

Figuur 6.6. Overzicht van levensstijl en ecologische voetafdruk per collectief

Legenda	
	Essentieel
	Belangrijk
	Onbelangrijk

Naam collectief	Respondenten	LEVENSSTIJL				Ecologische voetafdruk		
		Energie	Mobiliteit	Voedsel	Vrije tijd	Score	Gem. R.	Afwijking
De Eendracht (2012)	R1					6,6	4,8	1,8
	R2					4,1	4,8	-0,7
	R3					4,6	4,8	-0,2
	R15					5,4	4,8	0,6
De Windvogel (1991)	R4					3,2	4,8	-1,6
	R5					5,1	4,8	0,3
	R6					5,6	4,8	0,8
	R7					3,3	4,8	-1,5
De ZEK (1991)	R8					5,0	4,8	0,2
	R9					4,8	4,8	0,0
	R10					5,1	4,8	0,3
Vogelwijk Energie(k) (2009)	R11					4,6	4,8	-0,2
	R12					4,9	4,8	0,1
	R13					5,0	4,8	0,2
	R14					4,3	4,8	-0,5
	R16					5,0	4,8	0,2
	R17					5,0	4,8	0,2

In bovenstaande figuur is te zien hoe de leden van de verschillende energiecollectieven scoren op de vier levensstijlaspecten en op de ecologische voetafdruk test. Ook deze vergelijking levert geen concrete inzichten op wat betreft het verschil in ontstaansjaar.

Op het eerste gezicht lijkt het alsof de leden van Vogelwijk Energie(k) het minste waarde hechten aan duurzaamheid in hun dagelijkse leven gezien de vele rode vakjes. Maar is dit ook zo? De leden van de Windvogel hebben juist de meeste gele vakjes, betekent dit dat zij duurzaamheid belangrijker vinden dan de leden van de andere collectieven? Het laatst genoemde zou goed passen bij het gegeven dat alle leden van de Windvogel een motief noemden in de categorie *Duurzaamheid en milieu*. Toch dient er voorzichtig om te worden gegaan met het beantwoorden van dergelijke vragen. Zeker wanneer ook gekeken wordt naar de respondenten van De Eendracht en de ZEK, omdat daar minder respondenten zijn geïnterviewd, dit maakt het lastig de collectieven onderling te vergelijken. Bij de uitvoering van dit onderzoek is bewust gekozen voor een klein aantal respondenten, zowel per collectief als het totale aantal. Daarnaast geldt dat in dit onderzoek in de eerste plaats een uitspraak gedaan wordt over de groep respondenten als geheel, uitspraken per collectief behoren niet tot het primaire doel van dit onderzoek.

6.4. Samenhang

Uit de resultaten blijkt een beperkte samenhang tussen motief en levensstijl. De beperkte samenhang heeft betrekking op leden met een motief in de categorie *Duurzaamheid en milieu* en het levensstijlaspect Energie. Van de acht respondenten die duurzaamheid als essentiële waarde zien bij het eigen energiegebruik, hebben alle acht een motief in de

categorie *Duurzaamheid en milieu*. Er is dus wel sprake van samenhang tussen motief en levensstijl, maar alleen op één aspect van de levensstijl, namelijk energie.

De verwachting die ik voorafgaand aan het onderzoek had is daarmee gedeeltelijk uitgekomen. Mensen die vanuit een milieugerelateerde beweegreden lid zijn geworden van een DEC, vinden duurzaamheid ook belangrijk in hun levensstijl. Dat die samenhang op één aspect van de levensstijl, namelijk energie, aanwezig is en op de andere drie niet, is te begrijpen. Het centrale thema van de DEC is energie. Lidmaatschap van een DEC is daardoor sterk gerelateerd aan andere energiegerelateerde zaken in en om het huis, hierdoor is het makkelijker bepaalde waarden consequent door te voeren. Voor andere sociale praktijken is die link minder sterk waardoor waardeconflicten vaker voorkomen.

De vraag die hieruit volgt is of lidmaatschap leidt tot bewustere keuzes omtrent duurzaamheid m.b.t. energiegerelateerde keuzes of juist andersom. Of hier werkelijk sprake is van een causaal verband valt buiten de scope van dit onderzoek. Dit zou dan ook een mooi aanknopingspunt kunnen zijn voor vervolgonderzoek naar leden van energiecollectieven.

Hoofdstuk 7: Conclusie en reflectie

In het laatste hoofdstuk wordt terug gegrepen op het startpunt van dit onderzoek door antwoord te geven op de centrale vraag. Daarnaast worden de resultaten in een breder perspectief geplaatst en aanbevelingen gedaan voor verder onderzoek. Tot slot wordt gereflecteerd op het verloop van het onderzoek.

7.1. Conclusie

Het vertrekpunt van dit onderzoek was de constatering dat steeds meer burgers zich inzetten voor duurzame energie door zich te verenigen in collectieven. Vanuit de doelstelling om een beter beeld te krijgen van de burgers die lid worden van een DEC zijn zeventien leden van vier verschillende energiecollectieven geïnterviewd. Centraal in de interviews stonden de vragen waarom zij lid zijn geworden en in hoeverre zij duurzaamheid belangrijk vinden in vier aspecten van hun levensstijl.

Motieven

Wat betreft de motieven is gebleken dat het merendeel, namelijk twaalf van de respondenten (dertien inclusief het ene secundaire motief in deze categorie) lid is geworden omdat zij duurzame energie belangrijk vinden en een bijdrage willen leveren aan een beter milieu. Ook in ander wetenschappelijk onderzoek komt een milieubewuste instelling naar voren komt als hoofdmotief voor milieuvriendelijke acties.

Naast de motieven in de categorie *Duurzaamheid en milieu* kwamen motieven in de categorieën *Lokaal en kleinschalig* en *Coöperatief en bottom-up* het meeste voor, met respectievelijk zeven en zes respondenten. Dit laat zien dat de respondenten ook veel waarde hechten aan (lokale) sociale cohesie en het ontplooiën van burgerinitiatieven. Ander onderzoek bevestigt dat een combinatie van waarden vaak ten grondslag ligt van milieuvriendelijke keuzes.

Met name voor de ledenwerving van energiecollectieven is het handig om te weten dat het promoten van de verschillende aspecten van een collectief (duurzaamheid, kleinschaligheid, gezamenlijkheid etc.) meer leden kan opleveren dan alleen de promotie van het groene karakter van een collectief.

Ook voor Alliander is het goed om te weten wat de mensen in DEC drijft. Dat de meerderheid van de respondenten aangaf vanuit een idealistisch motief lid te zijn geworden, onderstreept het belang van Alliander's missie: *“Wij streven naar een betere samenleving in de regio's waarmee we verbonden zijn”* (Alliander, Missie en visie, 2014). Door vast te houden aan deze maatschappelijke doelstelling kan de verbinding gelegd worden met mensen in duurzame-energiecollectieven. Gedeelde idealen zijn immers een goede basis voor vertrouwen en samenwerking.

Levensstijl

Ten aanzien van de levensstijl van de respondenten is ten eerste gebleken dat de waarde die wordt gehecht aan duurzaamheid zeer varieert per levensstijlaspect. Op het gebied van Energie wordt duurzaamheid het meest gezien als bepalende waarde, aannemelijk is dat dit te maken heeft met het lidmaatschap van het energiecollectief. Daar staat tegenover

dat voor keuzes rondom Mobiliteit duurzaamheid het minst vaak werd genoemd als belangrijkste waarde. Bij dergelijke keuzes zijn waarden als tijdswinst en vrijheid vaak de dominante waarden. Voor keuzes rondom Voedsel geldt dat de meeste respondenten duurzaamheid wel belangrijk vinden maar zich vaak tegengehouden voelen door de prijs en beschikbaarheid van milieu- en/of diervriendelijke producten. Wat betreft Vrije tijd is de verdeeldheid groter, maar toch kan gezegd worden dat de meerderheid van de respondenten duurzaamheid niet als bepalende waarde ziet voor zijn/haar vrijetijdsbesteding. Mogelijk komt dit door dat duurzaamheid en Vrije tijd voor veel mensen (nog) geen logische combinatie is.

Hoewel de respondenten zeker voor een deel duurzaam leven, bevestigt dit onderzoek dat een duurzame levensstijl nooit helemaal, 100% duurzaam is. De oorzaken hiervan liggen zowel bij mensen zelf als bij de maatschappelijke structuren waar zij dagelijks mee te maken hebben. Belangrijk om te weten is door welke waarden mensen gedreven worden en om mogelijkheden te creëren voor duurzaam gedrag.

Op het gebied van mobiliteit is Alliander hier al mee bezig door het stimuleren van elektrisch vervoer. Hierbij wil ik het netwerkbedrijf wijzen op de dominante waarden die in dit onderzoek naar voren zijn gekomen voor wat betreft mobiliteit: reistijd, bereikbaarheid en onafhankelijkheid. Het combineren van deze waarden met een minder milieuvervuilende manier van vervoer lijkt mij een zeer geschikte manier om elektrisch rijden te stimuleren.

Samenhang

Bovenstaande conclusies brengen mij tot de beantwoording van de centrale vraag van dit onderzoek. Zoals in hoofdstuk 1 geformuleerd luidt deze:

In hoeverre is er samenhang tussen het motief van mensen om lid te worden van een duurzaam energiecollectief en de waarde die zij hechten aan duurzaamheid in hun levensstijl?

Uit dit onderzoek blijkt een beperkte samenhang tussen motief en levensstijl. Leden die vanuit een motief gerelateerd aan milieu en duurzaamheid lid zijn geworden, hechten veel waarde aan duurzaamheid als het gaat om het eigen energieverbruik. Alle acht respondenten die duurzaamheid als essentiële waarde zien bij hun eigen energiegebruik, hebben een motief in de categorie *Duurzaamheid en milieu*. Tussen de overige drie aspecten van de levensstijl (Mobiliteit, Voedsel en Vrije tijd) en het motief om lid te worden is geen samenhang gevonden. Er kan dus worden geconcludeerd dat hoewel er geen samenhang is gevonden tussen het motief en de *gehele* levensstijl, er dus *wel* samenhang blijkt te zijn tussen motief en één aspect van de levensstijl, namelijk Energie.

Dit betekent dat duurzame handelingen op de andere drie aspecten (Voedsel, Mobiliteit en Vrije tijd) verder gestimuleerd mogen worden. Wellicht is hier een rol weg gelegd voor de energiecollectieven zelf. Nu draaien deze vaak nog om één centraal thema, namelijk duurzame energie. Wat als zij hun activiteiten zouden uitbreiden met duurzame alternatieven op het gebied van voedsel, mobiliteit en vrije tijd? In Makkinga bestaat naast energiecoöperatie De Eendracht ook een gezamenlijke moestuin. In de Haagse Vogelwijk kunnen leden gebruik maken van een deelauto. Sommige collectieven zijn hier dus al mee bezig. De Transition Towns en initiatieven uit de deeleconomie kunnen hierbij dienen als

inspiratiebron. Het zou namelijk mooi zijn als leden elkaar kunnen aansporen tot meer duurzaam gedrag. Toch is hier ook zeker een rol voor de overheid en het bedrijfsleven weg gelegd. Hoewel deze twee delen van de samenleving geen onderdeel waren van dit onderzoek, kan gezegd worden dat zij dienen bij te dragen aan het creëren van de juiste maatschappelijke infrastructuur voor duurzame consumptie. Zeker gezien het signaal dat een aantal respondenten (zie H 6, *Mogelijkheden tot duurzaam gedrag*) afgaven dat het niet altijd makkelijk is om duurzaam te handelen.

Aanbevelingen voor toekomstig onderzoek

Uit dit onderzoek zijn verschillende interessante nieuwe vragen ontstaan. Ten eerste de vraag of de samenhang tussen motief en energiegebruik een causaal karakter heeft en zo ja, welke richting dit verband dan heeft. Werkt het inderdaad zo dat lidmaatschap van een DEC zorgt voor een bewuster energiegebruik, of is dat bewustzijn het startpunt en voegt lidmaatschap van een DEC zich hier later bij?

Een tweede aanknopingspunt voor verder onderzoek is de rol van de overheid en het bedrijfsleven in het stimuleren van duurzaam gedrag. Of in termen van het sociale praktijken model van Spaargaren (2003): in dit onderzoek stond de actor centraal, maar een institutionele analyse is ook zeker relevant. Op dit moment kent het *system of provision* namelijk nog te veel beperkingen om écht duurzaam te leven. Hoe overheid en bedrijfsleven deze beperkingen kunnen wegnemen is mijn inziens een relevant gegeven voor vervolgonderzoek. De energieke samenleving zal namelijk een nog veel groter positief effect hebben als overheid en bedrijfsleven aanhaken.

7.2. Reflectie

De laatste paragraaf in deze thesis is bedoeld om te reflecteren op het verloop van dit onderzoek en op een aantal van de methodologische keuzes die ik heb gemaakt. Wat zijn mijn inziens sterke kanten van dit onderzoek en wat zou ik de volgende keer anders doen?

Wat betreft gebruikte theorieën is het sociale praktijken model van Spaargaren (2003) zeer nuttig gebleken. Ten eerste omdat het een erg duidelijk model is. Met relatief weinig elementen is het een overzichtelijk model (zonder te reductionistisch aan te doen) wat structuur biedt aan een onderzoek. Tweede voordeel van het model is de veelzijdigheid ervan. Als onderzoeker kun je niet alleen zelf bepalen welke sociale praktijken je centraal stelt, maar ook of je het model vanuit het individu of de maatschappij benadert (analyse van strategisch gedrag of institutionele analyse).

Waar ik de levensstijl van de respondenten met een duidelijk theoretisch model heb benaderd, heb ik er voor gekozen om de motieven juist heel open te benaderen. Met opzet heb ik pas na het afnemen van de interviews gekeken naar eventuele bestaande classificaties van motieven. Hierdoor ben ik met een open blik de respondenten gaan interviewen. Op deze manier laat je de respondent vrij om zijn/haar eigen pad te kiezen in het interview. Bovendien zorgt deze aanpak ervoor dat het verrassingsmoment in tact blijft.

De vier energiecollectieven zijn mede op basis van hun ontstaansjaar geselecteerd. Echter, zowel voor wat betreft motieven als voor levensstijl heeft dit geen concrete inzichten

opgeleverd. Hoewel het destijds een logische keus leek, omdat er duidelijk twee generaties van DEC zijn te onderscheiden, zou ik in het vervolg een ander selectiecriteria hanteren. Bijvoorbeeld het activiteitenpakket van het collectief. Staat hierin voornamelijk één onderwerp centraal (bijv. windenergie) of profileert het collectief zich duidelijk met verschillende activiteiten? Mogelijk levert dit wel een interessante vergelijking van collectieven op.

Volgens Creswell (2007) draagt nauw contact tussen onderzoeker en respondent bij aan de validiteit van een kwalitatief onderzoek. De interviews waren mijn inziens een goede manier om motieven en waarden te achterhalen. Hoewel het vrijwel onmogelijk is om in sociaal wetenschappelijk onderzoek de kans op sociaal wenselijke antwoorden te elimineren, zijn er een aantal acties ondernomen om deze kans zo klein mogelijk te houden. Zo zijn de respondenten face-to-face en in hun eigen vertrouwde omgeving geïnterviewd en waren de interviews semigestructureerd waardoor de mogelijkheid bestond voor eigen inbreng. Daarnaast is door de onderzoeker extra aandacht besteed aan gesprekstechnieken als samenvatten en doorvragen waardoor dieper op bepaalde antwoorden werd ingegaan.

Om de betrouwbaarheid van dit onderzoek te verhogen is gekozen voor een extra dataverzamelmethode naast de diepte-interviews en het literatuuronderzoek. De respondenten hebben een ecologische voetafdruk test ingevuld. Hoewel de argumenten voor een tweede dataverzamelmethode (triangulatie verhoogt betrouwbaarheid) en in het bijzonder voor de test van het WNF (categorieën komen grotendeels overeen met levensstijlaspecten, neutrale bewoording in vragen en weinig exacte getallen nodig) nog steeds gelden, zijn er tijdens het empirische gedeelte van dit onderzoek toch een aantal nadelen van de test komen bovendrijven.

Zo was voor een aantal respondenten niet duidelijk wat met een vraag bedoeld werd en vonden zij bij bepaalde vragen de antwoordsets niet volledig. Bovendien geeft de test geen deelslagen voor de vier categorieën. De resultaten uit de interviews kon ik per levensstijlaspect beoordelen. De EV test gaf echter één cijfer voor de gehele levensstijl (zie bijlage III). Voor het vergelijken van de resultaten uit de interviews en de EV test was het handiger geweest als ook de WNF test deelslagen zou bieden. Hoewel ik nog steeds achter de keus voor methodetriangulatie sta, zou ik achteraf gezien geen gebruik meer maken van de WNF test. Bij een vergelijkbaar onderzoek zou ik ofwel een andere bestaande test gebruiken of een eigen test ontwikkelen.

De betrouwbaarheid van dit onderzoek is door een aantal keuzes positief beïnvloed. Waarvan methodetriangulatie er één is. Daarnaast is dit onderzoek als onderdeel van de Liander LDE master denktank tot stand gekomen. Hierdoor kon geput worden uit een collectieve bron van kennis en is dit onderzoek in een breder kader te plaatsen. Met deze scriptie heb ik geprobeerd zo transparant mogelijk verslag te doen van mijn onderzoek, waarin de vele quotes van respondenten de mate van detail hopelijk goed laten zien. Bovendien heb ik me door middel van het toelichten van mijn wetenschapsfilosofie gepositioneerd, ook dit draagt bij aan de kwaliteit van een kwalitatief onderzoek (Thomas, 2009)

De externe validiteit heeft betrekking op de mate waarin de resultaten generaliseerbaar zijn voor een grotere groep. In de ontwerpfasen van dit onderzoek is bewust gekozen voor een kwalitatieve onderzoekstrategie waarbij een kleine groep respondenten intensief

onderzocht zouden worden. Hoewel een groter aantal respondenten de externe validiteit ten goede was gekomen, is het nooit het doel geweest om de resultaten van dit onderzoek te gebruiken voor generalisatie. Daarbij komt dat de doelstelling was om bij te dragen aan de bestaande kennis van de motieven en levensstijl van mensen die lid zijn van een duurzaam energiecollectief en met name van de samenhang tussen deze twee elementen. Dat is gelukt.

Referentielijst

- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50, p. 179-211.
- Alliander, Missie en visie, 2014
<http://www.alliander.com/nl/alliander/overalliander/bedrijfsprofiel/missie-en-visie/index.htm>
Laatst geraadpleegd: 2-3-2014
- Alliander, Alliander Mobility Services, 2014
<http://www.alliander.com/nl/alliander/nieuwe-markten/Alliander-mobility-services/index.htm>
Laatst geraadpleegd: 2-3-2014
- ATLAS.ti GmbH. (2014) Atlas.ti versie 7.0.91, Berlijn
- Batson, C. D., Ahmad, N. & Tsang, J. (2002). Four Motives for Community Involvement. *Journal of Social Issues*, 58 (3), p. 429-445.
- Benner, J. H. B., Leguijt, C., Ganzevles, J. H. & van Est, Q. C. (2009). *Energietransitie begint in de regio - Rotterdam, Texel en Energy Valley onder de loep*. Den Haag: Rathenau Instituut.
- Botsman, R. & Rogers, R. (2010). *What's mine is yours: the rise of collaborative consumption*. New York: HarperCollins
- Centre for Sustainable Development. (2004). *"Every little bit helps..." Overcoming the challenges to researching, promoting and implementing sustainable lifestyles*. Westminster, Centre for Sustainable Development, University of Westminster: 48.
- Compendium voor de Leefomgeving, Verbruik van hernieuwbare energie 1990-2012, 2014
<http://www.compendiumvoordeleefomgeving.nl/indicatoren/nlo385-Verbruik-van-hernieuwbare-energie.html?i=9-53>
Laatst geraadpleegd: 2-3-2014
- Couchsurfing, About us, 2014
<https://www.couchsurfing.org/n/about>
Laatst geraadpleegd: 2-3-2014
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry & Research Design*. Thousand Oaks-London-New Delhi, SAGE Publications.
- Crotty, M. (1998). *The Foundations of Social Research - Meaning and perspective in the research process*. Thousand Oaks-London-New Delhi, SAGE Publications.
- De Groot, J. I. M. & Steg, L. (2008). Value orientations to explain beliefs related to environmental significant behavior: how to measure egoistic, altruistic, and biospheric value orientations. *Environment and Behavior*, 40, p. 330-354.
- De Groote Weiver, 2014
<http://degrooteweiver.nl/>
Laatst geraadpleegd: 2-3-2014
- De Windvaan, december 2013
- De Windvaan, september 2013
- De Windvogel. (2012) *Doe mee met "de Windvogel"*. Brochure ledenwerving.
- De Windvogel (2012) *Notulen algemene ledenvergadering C.V. "de windvogel"*

- De Windvogel, 2014
<http://www.windvogel.nl/>
 Laatst geraadpleegd: 2-3-2014
- De Windvogel, Onze doelen en ambities, 2014
<http://www.windvogel.nl/onze-doelen-en-ambities/>
 Laatst geraadpleegd: 2-3-2014
- De Windvogel, Wie we zijn, 2014
<http://www.windvogel.nl/wiewezijn/>
 Laatst geraadpleegd: 2-3-2014
- De Windvogel, Windstroom afnemen, 2014
http://www.windvogel.nl/zelflevering_f1/
 Laatst geraadpleegd: 2-3-2014
- Eendracht Makkinga, 2014
<http://www.eendrachtmakkinga.nl/index.php>
 Laatst geraadpleegd: 2-3-2014
- Eendracht Makkinga, Bespaartips, 2014*
<http://www.eendrachtmakkinga.nl/bespaartips.php>
 Laatst geraadpleegd: 2-3-2014
- Eendracht Makkinga, Nieuwsbrief energiecoöperatie de Eendracht, 5 juni 2013
<http://www.eendrachtmakkinga.nl/nieuws--agenda.php>
 Laatst geraadpleegd: 2-3-2014
- Energieonderzoek Centrum Nederland, Energie-Nederland & Netbeheer Nederland. (2012). *Energietrends 2012*.
- Europa NU, 'Duurzame energie blijft zorgenkindje', 2013
http://www.europa-nu.nl/id/vj7gyl18k6ze/nieuws/duurzame_energie_blijft_zorgenkindje?ctx=vhesf063wxu9
 Laatst geraadpleegd: 2-3-2014
- Europa NU, EU 2020 strategie, 2014
http://www.europa-nu.nl/id/vicyffri83lm/eu_2020_strategie
 Laatst geraadpleegd: 2-3-2014
- Evans, D. (2011). Consuming conventions: sustainable consumption, ecological citizenship and the worlds of worth. *Journal of Rural Studies*, 27, p. 109-115.
- Evans, D. & Abrahamse, W. (2009). Beyond rhetoric: the possibilities of and for 'sustainable lifestyles'. *Environmental Politics*, vol. 18, no. 4, p. 486-502.
- Fishbein, M., & Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention and behavior: An introduction to theory and research*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Giddens, A., (1991). *Modernity and self identity*. Cambridge: Polity Press.
- Greenchoice, Over Greenchoice, 2014
<http://www.greenchoice.nl/over-greenchoice/greenchoice>
 Laatst geraadpleegd: 2-3-2014
- Greenchoice, Zelf energie opwekken, 2014
<http://www.greenchoice.nl/thuis/zelf-opwekken>
 Laatst geraadpleegd: 2-3-2014
- Hajer, M. (2011). *De energieke samenleving. Op zoek naar een sturingsfilosofie voor een schone economie*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving

Heiskanen, E., Johnson, M., Robinson, S., Vadovics, E. & Saastamoinen, M. (2009). Low-carbon communities as a context for individual behavioural change. *Energy Policy*, 38, p. 7586–7595.

HIER opgewekt, Initiatieven, 2013
<http://www.hieropgewekt.nl/initiatieven>
Laatst geraadpleegd: 2-3-2014

HIER opgewekt, wat is HIER opgewekt?, 2014
<http://www.hieropgewekt.nl/wat-hier-opgewekt>
Laatst geraadpleegd: 2-3-2014

HIER opgewekt, Zaanse Energie Koöperatie, 2014
<http://www.hieropgewekt.nl/initiatieven/noord-holland/zaanse-energie-kooperatie-zek>
Laatst geraadpleegd: 2-3-2014

HIER opgewekt, NEW NRG & Wij krijgen kippen. (2013). *P-NUTS: lokale duurzame energie in Nederland, het speelveld bestormd!* 1^e druk. Amsterdam: NEW NRG.

Historische Vereniging Makkinga e.o., 2007
http://www.zuivelhistorienederland.nl/_wp_pdf/2006_Makkinga_30-11-2007.pdf
Laatst geraadpleegd: 2-3-2014

Isenhour, C. (2010). Building sustainable societies: A Swedish case study on the limits of reflexive modernization. *American Ethnologist*, 37 (3), p. 511–525.

Howell, R. A. (2013). It's not (just) "the environment, stupid!" Values, motivations, and routes to engagement of people adopting lower-carbon lifestyles. *Global Environmental Change*, 23, p. 281-290.

Hoffman, S. M. & High-Pippert, A. (2005). Community Energy: A Social Architecture for an Alternative Energy Future. *Bulletin of Science Technology & Society*, 25 (5), p. 387-401.

Kiriënko, T. (2013). *De moestuin als barricade - Duurzame jongvolwassenen in Nijmegen en omgeving*. Masterthesis voor de opleiding Milieu- maatschappijwetenschappen, Faculteit der Managementwetenschappen Radboud Universiteit Nijmegen.

Kvale, S. (2007). Transcribing interviews. In S. Kvale, *Doing interviews* (p. 92-100). London: SAGE Publications.

Liander LDE master denktank. (2013). *Perspectieven op lokale duurzame-energiecollectieven*. Arnhem: Liander.

Middlemiss, L. & Parrish, B. D. (2010). Building capacity for low-carbon communities: The role of grassroots initiatives. *Energy Policy*, 38, p. 7559–7566.

Mont, O. (2008). Chapter 14 - In search of sustainable lifestyles. An antithesis to economic growth. In: Proceedings: *Sustainable Consumption and Production: Framework for Action*, 10-11 March 2008, Brussels, Belgium. Conference of the Sustainable Consumption Research Exchange (SCORE!) Network, supported by the EU's 6th Framework Programme.

Planbureau voor de Leefomgeving en Energieonderzoek Centrum Nederland. (2011). *PBL Notitie - Het effect van 59 Green Deals op het aandeel hernieuwbare energie en de uitstoot van niet-ETS-broeikasgassen: een quick scan*. PBL- publicatienummer: 500083015, Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving

Prothero, A., Dobscha, S., Freund, J., Kilbourne, W. E., Luchs, M. G., Ozanne, L. K. & Thøgersen, J. (2011) Sustainable Consumption: Opportunities for Consumer Research and Public Policy. *Journal of Public Policy and Marketing*, vol. 30, no. 1, p. 31-38.

Rogers, J. C., Simmons, E. A., Convery, I & Weatherall, A. (2008). Public perceptions of opportunities for community-based renewable energy projects. *Energy Policy*, 36, p. 4217-4226.

Ruilen, 2014
www.ruilen.nl
Laatst geraadpleegd: 2-3-2014

Saunders, M., Lewis, P. & Thornhill, A. (2008). *Methoden en technieken van onderzoek*. Vierde editie. Amsterdam: Pearson Education Benelux.

Schwartz, S. H. (1992) Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In: Zanna, M. (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, vol. 25. Academic Press, San Diego, CA, pp. 1-65.

Schwencke, A. M. (2012). *Energieke BottomUp in Lage Landen - De Energietransitie van Onderaf - Over Vrolijke energieke burgers Zon- en windcoöperaties Nieuwe nuts*. AS I-search.

Seyfang, G. & Haxeltine, A. (2012). Growing grassroots innovations: exploring the role of community-based initiatives in governing sustainable energy transitions. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 30, p. 381 – 400.

Seyfang, G., Jin Park, J. & Smith, A. (2013) A thousand flowers blooming? An examination of community energy in the UK. *Energy Policy*, 61, p. 977-989.

SLIM Makkinga, Deelprojecten, 2014
<http://www.slimmakkinga.nl/#deelprojecten>
Laatst geraadpleegd: 2-3-2014

SLIM Makkinga, Missie, 2014
<http://www.slimmakkinga.nl/#missie>
Laatst geraadpleegd: 2-3-2014

Snappcar, 2014
www.snappcar.nl
Laatst geraadpleegd: 2-3-2014

Spaargaren, G. (2003) Sustainable Consumption: A Theoretical and Environmental Policy Perspective. *Society and Natural Resources*, vol. 16, p. 687-701.

Spaargaren, G. & van Vliet, B. (2000) Lifestyles, Consumption and the Environment: The Ecological Modernisation of Domestic Consumption. *Environmental Politics*, vol. 9, no. 1, p. 50-76.

Thomas, G. (2009). *How do to Your Research Project*. Los Angeles-London-New Delhi-Singapore-Washington DC, SAGE Publications.

Thuis afgehaald, 2014
www.thuisafgehaald.nl
Laatst geraadpleegd: 2-3-2014

Transition Towns Nederland, 2014
<http://transitiontowns.nl/>
Laatst geraadpleegd: 2-3-2014

Walker, G. (2008). What are the barriers and incentives for community-owned means of energy production and use? *Energy Policy*, 36, p. 4401-4405

Walker, G., Devine-Wright, P., Hunter, S., High, H. & Evans, B. (2010). Trust and community: Exploring the meanings, contexts and dynamics of community renewable energy. *Energy Policy*, 38, p. 2655-2663.

Van der Heijden, J., van Dam, R., Van Noortwijk, R., Salverda, I., van Zanten, I. (red.). (2011). *Experimenteren met burgerinitiatief, Van Doe-het-zelf naar Doe-het-Samen Maatschappij*. [plaats en uitgever onbekend]

Van Kasteren, Y. (2008). Chapter 12 - What Are The Drivers of Environmentally Sustainable Consumer Behaviour? In: Proceedings: *Sustainable Consumption and Production: Framework for Action*, 10-11 March 2008, Brussels, Belgium. Conference of the Sustainable Consumption Research Exchange (SCORE!) Network, supported by the EU's 6th Framework Programme.

Vogelwijk Energie(k), 2014
<http://www.vogelwijkenergiek.nl>
Laatst geraadpleegd: 2-3-2014

Vogelwijk Energie(k), Elektrische deelauto, 2014
<http://www.vogelwijkenergiek.nl/elektrische-deelauto-2/>
Laatst geraadpleegd: 2-3-2014

Vogelwijk Energie(k), Doe mee, 2014
<http://www.vogelwijkenergiek.nl/doe-mee/>
Laatst geraadpleegd: 2-3-2014

Vogelwijk Energie(k), Wat doen we?, 2014
<http://www.vogelwijkenergiek.nl/activiteiten/slimme-meter/>
Laatst geraadpleegd: 2-3-2014

Vogelwijk Energie(k), Wie zijn we?, 2014
<http://www.vogelwijkenergiek.nl/vogelwijk-energiek/>
Laatst geraadpleegd: 2-3-2014

Vogelwijk Energie(k), Zonnevogel, 2014
<http://www.vogelwijkenergiek.nl/zonnevogel/>
Laatst geraadpleegd: 2-3-2014

Verschuren, P. & Doorewaard, H. (2007). *Het ontwerpen van een onderzoek*. Vierde druk. Den Haag: Uitgeverij Boom Lemma

WNF, Voetafdruktest, 2014
<http://www.wnf.nl/voetafdruktest/>
Laatst geraadpleegd: 2-3-2014

Zaanse Energie Krant, nummer 49, april 2013

Zaanse Energie Krant, nummer 50, oktober 2013

Zaanse Energie Koöperatie, 2014
<http://www.zaanse-energie-kooperatie.nl/>
Laatst geraadpleegd: 2-3-2014

Zaanse Energie Koöperatie, Duurzame Kunstkoffer, 2014
http://www.zaanse-energie-kooperatie.nl/onderwijs_duurzame_kunstkoffer.php
Laatst geraadpleegd: 2-3-2014

Zaanse Energie Koöperatie, Lid of donateur worden, 2014
http://www.zaanse-energie-kooperatie.nl/zek_lid_worden.php
Laatst geraadpleegd: 2-3-2014

Zaanse Energie Koöperatie, Wat is de ZEK?, 2014
http://www.zaanse-energie-kooperatie.nl/zek_wat_is_zek.php
Laatst geraadpleegd: 2-3-2014

Bijlagen

I Vragenlijst interviews

Introductie

- Voorstellen: leeftijd, studie, woonplaats, afstuderen
- Gespreksdoel: mensen in DEC beter leren kennen
- Geschatte duur: ongeveer een uur (EF test)
- Wat gebeurt er met de informatie uit de interviews?

Thema 1: Motieven

1. Hoe bent u voor het eerst in aanraking gekomen met **[naam DEC]**?
2. Wanneer bent u lid geworden van **[naam DEC]**?
3. Welke verwachtingen had u vooraf over **[naam DEC]**?
 - A. Zijn deze verwachtingen waargemaakt?
4. Waarom bent u lid geworden van **[naam DEC]**?
 - A. Wat is voor u de *belangrijkste* reden geweest om lid te worden van **[naam DEC]**?
 - B. Als u nu weer voor de keuze stond, zou u dan weer lid worden van **[naam DEC]**?

Thema 2: Levensstijl

Energie

5. Hoe zou u uw energieverbruik (gas en elektriciteit) omschrijven?
6. Wat zijn voor u de belangrijkste toepassingen van energie (apparaten waar elektriciteit of gas voor nodig is)? A. Waarom juist deze toepassingen?
7. In hoeverre gaat u bewust om met energie? A. Kunt u hier een voorbeeld van geven? (denk aan: wel/niet op stand-by/stekker uit stopcontact, licht aanlaten in lege ruimten etc.)
8. Wat zijn voor u de voor- en nadelen van deelname aan **[naam DEC]** voor wat betreft uw energievoorziening?

9. Wat betekent duurzame energie voor u?

Mobiliteit

10. Kunt u van de volgende vervoersmiddelen aangeven hoe vaak u ze gebruikt: fiets, auto, ov, vliegtuig?

A. Wat is voor u het belangrijkste vervoersmiddel wat tot uw beschikking staat en waarom?

11. A: Met welk vervoersmiddel gaat u doorgaans op vakantie? B: Wat neemt u in overweging bij de keuze van het vervoersmiddel waarmee u vakantie gaat?

12. Wat betekent (een) duurzame manier van vervoeren/mobiliteit voor u?

Voedsel

13. Hoe zou u uw eet- en drinkpatroon omschrijven? Mogelijk doorvragen op: vlees, zuivel, biologische producten etc.

14. Zijn er bepaalde producten (eten of drinken) die u niet neemt?

A. Zo ja, waarom eet of drinkt u deze producten niet? (medische, religieuze of andere reden)

15. Wat betekent (een) duurzaam eten en drinken/voedselpatroon voor u?

Vrije tijd

16. Welke activiteiten voert u uit in uw vrije tijd?

17. Waarom kiest u juist voor deze activiteiten in uw vrije tijd?

18. Wat hoopt u uiteindelijk te bereiken in uw leven?

Overig/duurzaamheid

19. Wat betekent duurzaamheid voor u?

A. Hoe geeft u hier invulling aan in uw dagelijkse leven?

B. Wanneer vindt u het makkelijk/moeilijk om duurzaam te leven?

20. Is uw gedrag binnen (een of meerdere van) de domeinen in dit interview besproken, veranderd sinds uw deelname aan **[naam DEC]**?

Afsluiting

- Wil de respondent nog iets toevoegen of heeft hij/zij nog vragen?
- Bedanken voor deelname

II Transcriptie fragment

Thema 1: Motieven

1. Hoe bent u voor het eerst in aanraking gekomen met de Windvogel?

Ja, op een bijeenkomst van KIVI NERIA⁹, de club van ingenieurs, daar heb ik [...] leren kennen. Die heeft mij een folder gegeven, die heb ik eens door gelezen en toen dacht ik “daar kan ik wel wat mee” en toen ben ik lid geworden.

→ Wat trok jou aan in de Windvogel?

Duurzame manier van elektriciteit opwekken en het feit dat het een coöperatie is, dat mensen het zelf doen.

→ En waarom zijn die twee aspecten belangrijk voor je?

We hebben één aarde, die moeten we als één aarde gebruiken en niet als meer aardes. Een manier is om hernieuwbare energie te gebruiken. Het tweede punt is dat het goed is dat mensen samen een doel nastreven. Dat is beter dan wanneer je een ongelijkheid hebt. Derde punt trouwens wat ik ook prima vond, is dat je een stukje investeert en daar krijg je ook geld voor terug, als het goed gaat. En dat is wat meer dan je spaarrekening.

→ Dus er zit ook financieel voordeel aan?

Ja, met een beetje risico.

→ Hoe gaat het dan technisch in zijn werk? Je neemt stroom af van de windmolens van de Windvogel?

Nee, dat niet. Ik ben niet lid van Anode. Dat is het clubje dat de energie van de Windvogel aan de leden verdeelt. Dat zijn geloof ik dat ik laatst in een nieuwsbrief van de Windvogel las, een kleine 300 mensen die dat doen, terwijl het ledenaantal veel groter is. Nee, ik zit bij Green Choice en een deel van de elektriciteit wek ik zelf al op met pv-panelen. Dus daarom had ik zoiets van “ik blijf gewoon bij Green Choice”. Wat dan wel gebeurt bij de Windvogel is, ze wekken elektriciteit op, die verkopen ze, daar hebben ze een stukje winst van en dat wordt weer verdeeld over de leden.

→ En verkoopt de Windvogel dan haar energie aan Green Choice?

Hm, dat denk ik. Ik weet niet of er ook nog andere afnemers zijn.

2. Welke verwachtingen had u vooraf over de Windvogel?

Ja, je wordt gewoon lid en voor de rest heb je er niet heel veel actief mee van doen. Je wordt een beetje op de hoogte gehouden en dat is het wel zo'n beetje. Ik heb ook nog wel een tijd lang actief gevolgd wat nou die windmolens nou opbrachten, beetje mee gerekend. Dat soort dingen vind ik wel leuk.

→ Wordt dat waar gemaakt dat rendement?

Ik wist niet wat de norm was. Rendement, dan heb ik het over de opbrengst van een windmolen, niet in geld rendement of zo.

A. Heb je het idee dat de ideeën die je vooraf had kloppen over de Windvogel?

Ja. Ik had niet zo heel veel ideeën, maar die ik had die klopten wel ja.

→ Kun je aangeven wat die ideeën dan precies waren?

⁹ “Het Koninklijk Instituut Van Ingenieurs KIVI NIRIA is de beroepsvereniging van ingenieurs en techniekstudenten.” Zie: <http://www.kiviniria.net/>

Je wordt lid, je leent een hoeveelheid geld aan de Windvogel, die investeert het in windmolens. Wat je daar van terug krijgt is soms wat rendement en in ieder geval ook wat nieuws ervan, lidmaatschap, hoe het reilt en zeilt.

B. Als u nu weer voor de keuze stond, zou u dan weer lid worden van de Windvogel?

Wel lid worden. Het is wel een van de initiatieven die, relatief, niet per se kleinschalig, maar in ieder geval coöperatief is met leden. Ik participeer ook met andere dingen, en dat is dan meer vanuit een bedrijf gerund, zoals MeeWind¹⁰ en Xpower en Powerplain.

→ Die namen zeggen mij niets.

Dat is een bedrijfje in Delft, een spin-off van de Technische Universiteit. Promovendus is daar bezig geweest. In plaats van een windmolen kunnen we misschien ook een vlieger in de lucht laten, die aan een kabel laten trekken, die kabel rolt af van een wiel, waar een generator aan zit. Dus dan zou je met een vlieger stroom op kunnen wekken. Het kan nog beter met een zweefvliegtuigje. Dus daarvan hebben ze nu sinds een aantal jaar een werkend prototype ontwikkeld. Een zweefvliegtuigje dat vanzelf vliegt, dat zit aan een kabel. Op het moment dat het zweefvliegtuigje om hoog gaat, trekt het de kabel uit en wordt energie opgewekt. Als die kabel afgerold is, komt ie weer in een glijvlucht terug. Dat kost een beetje energie, en dan begint ie opnieuw aan zijn cyclus. Het voordeel is dat je veel minder grondstoffen nodig hebt, klein vliegtuigje boven in de lucht, een stuk kabel en de generator op de grond. Dus in feite vervang je een heleboel staal in zo'n windmolen, door slimmigheid en informatietechnologie. Dat vond ik ook een goed initiatief, dus daar heb ik ook wat geld aan geleend. Maar dat is wat risicovoller, als daar boel failliet gaat dan ben je je geld ook kwijt. Maar ik vond het gewoon zo'n goed idee.

→ Je noemde een aantal initiatieven die wat minder aantrekkelijk vond dan de Windvogel.

Nee, waarin ik ook deelneem naast de Windvogel.

→ Ik dacht dat ik je iets hoorde zeggen als in dat je het vergeleek met de Windvogel.

Dat dat meer bedrijven waren en de Windvogel meer een coöperatie?

Ja. Dat dat iets is wat je er wel in aantrekt.

Ja, dat het door mensen samen gedaan wordt.

→ En waarom vind je dat zo belangrijk?

Het bindt mensen nog meer. Een voordeel naast het opwekken van duurzame energie. Als je samen aan iets werkt, dan groeit er gewoon meer een band en minder wrijving.

En meer saamhorigheid?

Ja.

A. Ik hoorde je eigenlijk drie argumenten noemen waarom je lid bent geworden van de Windvogel: duurzame karakter, saamhorigheid/de coöperatieve vorm en het financiële voordeel. Als je die zou moeten rangschikken, wat is dan de primaire, de secundaire en de tertiaire reden dat je lid bent geworden?

1. Duurzaam. 2. Coöperatief. 3. Financieel rendement.

...

¹⁰ Meewind is een beleggingsfonds, dat particulieren, bedrijven en overheden de mogelijkheid biedt te beleggen in duurzame energieproductie. Zie: www.meewind.nl

III Uitslagpagina ecologische voetafdruktest

www.wmf.nl/voetafdruktest/uitslag.cfm?tab=1

ecologische voetafdruk

MEER DELEN

START DE TEST

50 MANIEREN

Jouw uitslag & tips

Ontvang meer tips

Uitslag delen

Tip insturen

DE VOETAFDRIJFTEST: HOE GROOT IS JOUW STUKJE AARDE?

JE HEBT DE TEST DOORLOPEN

Uitslag Top 5 tips Wonen Voeding Lifestyle Reizen

Jouw voetafdruk is: 4.8 hectare

Als iedereen zo zou leven als jij, dan hebben we **2.7 aardbollen** nodig.

De voetafdruk van de gemiddelde Nederlander is: **6,3 hectare**

Verdeling voetafdruk

Je kunt je voetafdruk verkleinen door een aantal tips in de praktijk te brengen. Kies jouw tips om je voetafdruk te verkleinen.

Kies jouw tips om je voetafdruk te verkleinen

MAAK KANS OP LEUKE PRIJZEN!
Stuur ons jouw tip voor een lagere voetafdruk.
Tip insturen

Interviews

Interviewvragen definiëren

WNF Voetafdruktest...

15:41

IV Coderen in Atlas.ti

The screenshot displays the Atlas.ti software interface. The main window shows a transcript document titled "P 4: Transcriptie nr 10 - ZEK.docx". The text in the transcript is as follows:

013 Ja want ik begreep van [] het is nog niet zo dat de elektriciteit van het Windpaard letterlijk bij jullie in huis gaat? Dat gaat nog even via Greenchoice.

014 RES: Ja, via Greenchoice.

015 Maar u vond het wel belangrijk om in ieder geval die lokale middelen om die te steunen?

016 RES: Ja en om groene energie te hebben. Dat vind ik heel belangrijk. Of het nou zonnepanelen zijn, dat had ik ook belangrijk gevonden, maar dan kwam ik niet meer uit dus dan ga je dat niet doen.

017 En waarom vindt u het belangrijk om groene energie af te nemen?

018 RES: Waarom vind ik dat belangrijk? Ja, ik ben natuurlijk niet voor die steenkolencentrales en die stoomtoestanden. Ik vind het gewoon een natuurlijke manier van leven. Vind ik helemaal leuk of beter. Ik was altijd wel geïnteresseerd in vroeger in de Club van Rome en Rachel Carson. Dus de interesse zat er altijd al aan. En de Kleine Aarde ben ik geweest voor compost maken, dus het zit gewoon een beetje in de lijn van denken, dat het gewoon beter is om duurzame dingen te doen.

019 En jij hebt kun je die lijn van denken iets meer uitzetten? Waarom is dat beter?

020 RES: Even kijken. Waarom vind ik dat beter? Ja, het voelt gewoon beter. Het past gewoon beter bij me. Het is gewoon helemaal beter en goed voor de aarde voor alles, maar ja dat klinkt een beetje braaf. Het is gewoon dat ik me er lekkerder bij voel. Kan niet precies zeggen van nou wat zijn nou je, want je krijgt kinderen en dan denk je of dan kijk je de dingen na, ook van de ZEK natuurlijk.

021 Een stukje zorgdragen voor de toekomst misschien?

022 RES: Ja, ja dat zeker in verband met kinderen, hoewel mijn kinderen niet geïnteresseerd, ja mijn zoon heeft net zonnepanelen op zijn dak gezet dat wel. Het werkt wel even door.

023 6. Misschien komt het straks nog wel terug. Mijn volgende vragen gaan dus meer over het dagelijks leven. Eerste categorie is energie. Daar zou ik eerst willen vragen, kunt u wat meer vertellen over uw eigen energiegebruik. Dus gas en elektriciteit?

024 RES: Ja, nou ik heb natuurlijk in een huurhuis gewoond een gas CV, daarnaast heb ik een houtkachel, die ik altijd stook wat niet zo best voor het milieu is, maar qua energiegebruik wel en dat is altijd afgekeurd hout. En wat moet ik zeggen voor de rest gewoon alle

The interface also shows a list of codes on the right side of the window:

- CASE-INFO
- M: Duurzaamheid en milieu
- MOTIEVEN
- Primaire motivatie
- M: Duurzaamheid en milieu
- MOTIEVEN
- Primaire motivatie
- RES: Waarom vind ik dat belang..
- het gewoon beter is om duurzam..
- Ja, het voelt gewoon beter. He..
- LEVENSTIJL

The bottom of the window shows the Windows taskbar with the system clock at 22:08 and the date 2-2-2014.